

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«ДАРЫН» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЦЕНТР «ДАРЫН»**

**ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРҒА АРНАЛҒАН
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ВЕБИНАРЛАРДЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
РЕСПУБЛИКАНСКИХ ВЕБИНАРОВ
ДЛЯ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ**

*Бұл материалдар жинағы 2021-2023 жж. жүзеге асырылатын OR 11465474
«Білім және ғылым жүйесін модернизациялаудың ғылыми негіздері» зерттеуді
бағдарламалық мақсатты қаржыландыру шегінде дайындалды.*

*Данный сборник материалов выполнен в рамках НТП ПЦФ МОН РК
«Научные основы модернизации системы образования и науки» (2021-2023)
Рег. № OR11465474*

**Нұр-Сұлтан, 2022 жыл
Нур-Султан, 2022 год**

УДК 37.013.77
ББК 74.6
П23

Басылымға ҚР БҒМ «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығының оқу-әдістемелік Кеңесімен ұсынылған.

Педагог-психологтарға арналған республикалық вебинарлар материалдарында оқу-тәрбие процесінде дарынды оқушыларды оқыту, дамыту және тәрбиелеуге байланысты кең ауқымды мәселелер қарастырылған.

П23 «Педагог-психологтарға арналған республикалық вебинарлар жинағы». – Нұр-Сұлтан: «Дарын», 2022 ж., 128 б.

ISBN 978-601-08-2395-2

Рекомендовано к изданию учебно-методическим Советом Республиканского научно-практического центра «Дарын» МОН РК.

В материалах республиканских вебинаров для педагогов-психологов рассматривается широкий круг вопросов, связанных с проблемой обучения, развития и воспитания одаренных и мотивированных школьников в учебно-воспитательном процессе.

П23 «Сборник материалов республиканских вебинаров для педагогов-психологов». – Нұр-Сұлтан: «Дарын», 2022 ж., 128 с.

ISBN 978-601-08-2395-2

УДК 37.013.77
ББК 74.6

© «Дарын», 2022.
Компьютерлік теру және баспа
«Дарын» РҒПО медиа сүйемелдеу
және баспа қызметі бөлімінде
жасалған

ISBN 978-601-08-2395-2

СОДЕРЖАНИЕ

1.	Абигузина Р.Н.	Тренинг как метод профориентационной работы с учащимися 8-11 классов.....	5
2.	Байжуманова Б.Ш.	Дарынды балалардың шығармашылық ойлауын дамыту.....	11
3.	Байсимакова А.Б.	Формирование ключевых компетенций ученика.....	28
4.	Бакиева М. А.	Бастауыш сыныптарда оқу сауаттылығын арттыруға бағытталған жұмыс түрлері.....	34
5.	Истигулова М.К.	Мәртебелі психолог – жаңашылдық шебері	41
6.	Каркулова А.А.	Особенности и системные пути работы с одаренными детьми.....	47
7.	Копбаева А.Е.	Психологические основы профориентационной работы с учащимися 8-10 классов.....	54
8.	Мамырбекова А.З.	Дарынды балаларды психологиялық қолдау	61
9.	Манасова Б.М.	Арт-терапияны мектеп психологтарының практикалық жұмысына қолдану.....	70
10.	Марченко Е.В.	Взаимодействие психолога с родителями одаренного ребенка.....	79
11.	Мамбеталина А.С.	Методика оценки одаренности школьников	85
12.	Мукажанова А. И.	Мектеп қабырғасындағы жәбірлеуді тоқтатудың он қадамы.....	101
13.	Сатова А.К., Сатанов А.Б.	Некоторые особенности личностного развития одаренных старшеклассников.....	108
14.	Шаймарданова Н.Т.	Дарынды оқушылардың психоэмоционалдық жағдайын реттеу жолдары.....	114
15.	Шалтаева М.Н.	Возможности психологических акций в поддержке психологического здоровья участников образовательного процесса в школе.....	121

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Подготовка ребенка к жизни в современных условиях предполагает развитие его внутреннего потенциала в полной мере, то есть выявление и совершенствование всех его способностей. В последние годы работа с одаренными детьми выделяется в разряд приоритетных направлений, как на уровне общества, так и на уровне государства. В центре внимания общества находится проблема всестороннего развития одаренных детей. Вопросы обучения и воспитания одаренных детей имеют важное общественное значение: талантливый человек – особая ценность для общества.

В содержании сборника сделана попытка ученых, педагогов-психологов рассмотреть особенности и системные пути работы с одаренными детьми, профориентационную работу, формирование ключевых компетенций ученика, возможности психологических акций в поддержке психологического здоровья участников образовательного процесса в школе, определить некоторые особенности личностного развития старшеклассников, использование арт-терапии в регуляции психоэмоциональной сферы школьников, пути регуляции психоэмоционального состояния одаренных учащихся, использование арт-терапии для регуляции психоэмоциональной сферы школьников, взаимодействие психолога с родителями одаренного ребенка и многие другие вопросы.

В материалах сборника впервые описывается методика «Оценка одаренности экспертом», разработанная к.пс.н. Мамбеталиной А.С. Методика позволяет выявлять интеллектуальные, академические, творческие и социальные виды одаренности. Социальная одаренность является одним из важных навыков специалиста 2025 года, согласно исследованиям, представленным на экономическом форуме 2020 года.

Сборник материалов республиканских вебинаров издается к печати в целях реализации научно-исследовательской работы «Разработка комплексной программы сопровождения одаренных и мотивированных обучающихся» в рамках программно-целевого финансирования на тему «Научные основы модернизации системы образования и науки» на 2021-2023 г.г.

Мы надеемся, что материалы республиканских вебинаров для педагогов-психологов будут полезны педагогам, психологам, магистрантам, студентам и всем, кто интересуется проблемами психолого-педагогического сопровождения одаренных и мотивированных детей.

ТРЕНИНГ КАК МЕТОД ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ 8-11 КЛАССОВ

*Абигузина Римма Нургалиевна,
педагог-психолог, педагог-мастер
ГУ «Школа-лицей № 8 для одаренных детей»
города Павлодар*

В жизни человеку приходится делать, как минимум, два выбора, имеющих влияние на все его дальнейшее существование: выбор спутника жизни и выбор профессии.

[Дейл Карнеги]

Сегодняшним детям предстоит работать по профессиям, которых пока нет. Использовать технологии, которые еще не созданы, решать задачи, о которых мы можем лишь догадываться. Современная экономическая обстановка заставляет предъявлять все более высокие требования к индивидуальным особенностям человека. Рыночные отношения кардинально меняют характер и цели труда: возрастает его интенсивность, усиливается напряженность, требуется высокий профессионализм, выносливость и ответственность [1]. В связи с этим огромное внимание необходимо уделять проведению целенаправленной профориентационной работы среди школьников, которая должна опираться на глубокое знание всей системы основных факторов, определяющих формирование профессиональных намерений личности и пути ее реализации.

Что должен уметь специалист будущего? Однозначно, быть кросс-функциональным – работать на стыке профессий, уметь работать удаленно, уметь собирать и распоряжаться большим объемом информации, уметь самообучаться, знать несколько языков, уметь творчески мыслить, доброжелательно добиваться поставленной цели, знать основы IT- технологий и т.д. [2].

Профориентация - это научно обоснованная система социально-экономических, психолого-педагогических, медико-биологических и производственно-технических мер по оказанию молодёжи личностно-ориентированной помощи в выявлении и развитии способностей и склонностей, профессиональных и познавательных интересов в выборе профессии, а также формирование потребности и готовности к труду в условиях рынка, многоукладности форм собственности и предпринимательства. Она реализуется через учебно-воспитательный процесс, внеурочную и внешкольную работу с учащимися. Цели оказания профориентационной поддержки учащимся в процессе выбора профиля обучения и сферы будущей профессиональной деятельности: выработка у школьников сознательного отношения к труду, профессиональное самоопределение в условиях свободы выбора сферы деятельности в соответствии со своими возможностями, способностями и с учетом требований рынка труда. Задачи: получение непротиворечивых данных о предпочтениях, склонностях и возможностях учащихся для разделения их по

профилям обучения, обеспечение широкого диапазона вариативности профильного обучения за счет комплексных и нетрадиционных форм и методов, применяемых на уроках элективных курсов и в воспитательной работе[3].

Профессиональная ориентация - это многоаспектная система, включающая в себя просвещение, воспитание, изучение психофизиологических особенностей, проведение психодиагностики. С учетом психологических и возрастных особенностей школьников можно выделить следующие этапы, содержание профориентационной работы в школе:

- 1-4 классы: формирование у младших школьников ценностного отношения к труду, понимание его роли в жизни человека и в обществе; развитие интереса к учебно-познавательной деятельности, основанной на активной практической включенности в различные ее виды, в том числе, социальную, трудовую, игровую, исследовательскую;

- 5-7 классы: развитие у школьников личностного смысла в приобретении познавательного опыта и интереса к профессиональной деятельности; представления о собственных интересах и возможностях (формирование образа "Я"); приобретение первоначального опыта в различных сферах социально-профессиональной практики: технике, искусстве, медицине, сельском хозяйстве, экономике и культуре. Этому способствует выполнение учащимися профессиональных проб, которые позволяют соотнести свои индивидуальные возможности с требованиями, предъявляемыми профессиональной деятельностью к человеку;

- 8-9 классы: уточнение образовательного запроса в ходе факультативных занятий и других курсов по выбору; групповое и индивидуальное консультирование с целью выявления и формирования адекватного принятия решения о выборе профиля обучения; формирование образовательного запроса, соответствующего интересам и способностям, ценностным ориентациям;

- 10-11 классы: обучение действиям по самоподготовке и саморазвитию, формирование профессиональных качеств в избранном виде труда, коррекция профессиональных планов, оценка готовности к избранной деятельности [4].

В качестве процессуальных критериев эффективности профориентационной работы выделяются следующие:

- индивидуальный характер любого профориентационного воздействия (учет индивидуальных особенностей школьника, характера семейных взаимоотношений, опыта трудовых действий, развития профессионально важных качеств);

- направленность профориентационных воздействий прежде всего на всестороннее развитие личности (предоставление свободы в выборе профессии, создание возможности для пробы сил в различных областях профессиональной деятельности, пробуждение активности в самостоятельном выборе сферы профессиональной деятельности и определении профессионального плана) [5].

Ошибки выбора профессии:

1. Увлечение только внешней стороной профессии без учета ее минусов.
2. Выбор профессии из соображения ее престижа.
3. Выбор только на основании высокой зарплаты.

4. Под влиянием окружения без учета собственных желаний.
5. Отождествление учебного предмета с профессией.
6. Перенос позитивного отношения к человеку, представителю этой профессии, на саму профессию.
7. Выбор профессии за компанию с друзьями.
8. Неумение разобраться в своих личных качествах.
9. Незнание или недооценка своих физических возможностей, существенных для выбора профессии [6].

В профессиональной деятельности мы используем диагностику профессиональных намерений, таких как:

- дифференциально-диагностический опросник Е.А. Климова (ДДО);
- методика Л.А. Йовайши;
- «Карта интересов» модификация О.Г. Филимоновой;
- «Карта интересов» А.Е. Голомштока;
- EduNavigator (профориентационные тесты, составленные по международным научным методикам, которые позволяют определить архетип ученика, подобрать профессии и выбрать ВУЗ для обучения на территории Казахстана) [7].

Профориентационный тренинг - это один из самых эффективных активных методов профессиональной работы со школьниками. Помимо того, что с его помощью учащийся может получить всю необходимую информацию по теме, он также позволяет на месте выявить проблемные стороны в процессе выбора, найти пути и решения, а также просто развить коммуникативные навыки.

Профориентационный тренинг представляет собой использование совокупности самых разных эффективных методов. Такой тренинг направлен на самопознание, на развитие профессиональных навыков и коммуникативных умений.

Приведем несколько примеров тренингов: «Моя профессия - мое будущее». Цель - активизация процесса самоопределения. Занятие включает вводную, основную и заключительную части; тренинг-игра "Как стать успешным?!", цель – повышение у учащихся 10–11-х классов уровня профессиональной зрелости, то есть способности сделать профессиональный выбор, используя при этом собственные ресурсы и имеющуюся информацию; тренинг «Планирование профессионального пути», цель: освоить навыки по планированию своего пути; тренинг «Роль жизненных ценностей при выборе профессии», цель: познание собственных ценностей, влияющих на выбор профессии, с целью их учета при планировании жизни.

Профориентационное упражнение «Ассоциации», цель упражнения: выявить истинное отношение школьников к разным профессиям и, по возможности, подкорректировать это отношение. Рассмотрим этапы упражнения:

1. выбираются 2-3 главных игрока (любые желающие);
2. зачитывается инструкция: «Сейчас 3 человека выйдут из комнаты, а оставшиеся загадают какую-либо профессию. После этого, главные игроки войдут в помещение и попробуют отгадать профессию с помощью

ассоциативных вопросов. Каждый из отгадывающих может задать по два вопроса какому-то конкретному игроку. Отвечающий должен дать ответ, соответствующий действительности, но не слишком наводящий»;

3. примеры ассоциативных вопросов, которые могут задать главные игроки:

- Какого цвета эта профессия?
- Какой запах напоминает?
- Какая мебель используется?
- Какие чувства преобладают в этой профессии?
- Какое у нее настроение?
- С чем или с кем приходится взаимодействовать представителю данной профессии?
- Что он держит в руках, выполняя эту работу?
- Какие качества необходимо иметь для того, чтобы успешно с ней справляться?

Главным игрокам дается время на размышление (около 1 минуты), после чего они должны назвать свои варианты.

Затем идет обсуждение и вынесение решения о правильности названных вариантов (они могут быть близки к истине и иметь неоднозначное решение в соответствии с полученными ответами).

Упражнение «Профессия на букву»

Цель упражнения – расширение знаний о мире профессионального труда или актуализация уже имеющихся знаний о профессиях.

Время проведения: 5 – 15 минут.

Упражнение проводится в круге и носит разминочный характер.

Общая инструкция: «Сейчас будет названа какая-то буква. Наша задача – показать, что мы знаем много профессий, начинающихся на эту букву, т.е. показать, насколько мы знаем мир профессий. Каждый по кругу будет называть по одной профессии на данную букву».

Ведущий называет первую букву, а участники по очереди называют профессии. Если называется незнакомая большинству участников профессия, ведущий просит пояснить, о чем идет речь. Если игрок не может это объяснить, то считается, что профессия не названа, и ход передается следующему по очереди игроку (по более жестким правилам, тот, кто не смог назвать профессию, выбывает из игры и выходит на время из круга). При этом совсем не обязательно требовать от участников официальных (безукоризненно правильных) названий профессий, поскольку на данный момент ни один справочник не является исчерпывающим. Учащимся важно хотя бы приблизительно обозначить ту или иную профессиональную деятельность и суметь ответить на уточняющие вопросы.

Ведущему желательно больше 5 – 7 букв не предлагать, иначе игра перестанет быть увлекательной для участников. При проведении данной игровой методики начинать следует с простых букв, по которым легко называть профессии (**м, н, о**), постепенно предлагая участникам более сложные буквы (**ч, ц, я**).

При работе с большой группой можно разбиться на 2-3 команды и выяснять, какая команда является более эрудированной. При этом ведущий должен

фиксировать успешность действий каждой команды на доске (например, удачный ответ отмечается плюсом, а неудачный – минусом), тогда игра станет более наглядной и интересной.

У ведущего в данном упражнении имеются возможности для ненавязчивой коррекции представлений учащихся о тех или иных профессиях

Угадай профессию

Цель данного упражнения - познакомить участников со схемой анализа профессий.

Упражнение проводится с классом или группой, а может быть использовано и в индивидуальной работе. По времени оно занимает около 30 минут. *Процедура включает следующие основные этапы:*

1. Ведущий просит назвать учащихся в классе профессию, которую все хорошо знают. Например, профессия - психолог.

2. Далее ведущий обращается к классу со следующим заданием: «Представьте, что я "свалился с луны" и ничего не знаю о земных профессиях, хотя по-русски все понимаю.., попробуйте объяснить мне, что это за профессия такая (например - психолог, т.е. то, что ранее называли учащиеся)». Обычно участники игры называют 8-12 характеристик профессии, которые являются далеко не исчерпывающими и сами признаются, что вроде бы и знают, о чем рассказывать, но забыли. Иногда учащиеся просят, чтобы им давали наводящие вопросы. Смысл данного этапа — сформировать желание у учащихся познакомиться со схемой, которая позволила бы им, не путаясь, рассказать о любой профессии [8].

Самые востребованные специальности. Последнее изменение: 06.10.2021год. На сегодняшний день, знать наименование актуальных специальностей на ближайшее время очень важно. Следовательно, международному развитию, ситуация на трудовом рынке меняется стремительно. Поэтому необходимо учитывать особенности современного экономического рынка.

Согласно Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы, общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Инвестиции в человеческий капитал крайне необходимы для создания технически прогрессивной, производительной рабочей силы, которая может адаптироваться в быстро изменяющемся мире. Успешными экономика будущего будут те, которые инвестируют в образование, навыки и способности населения. Образование необходимо понимать как экономические инвестиции, а не просто как затраты на социальные нужды [9].

Ссылки на видеоролики, которые можно использовать психологом в своей работе по данному направлению.

<https://youtu.be/1-GifAgFLPc>

<https://youtu.be/Bgh0QPWaulo>

<https://youtu.be/TBH3qwEOZeQ>

<https://youtu.be/2GHal8J8J8>

<https://www.youtube.com/watch?v=1-GifAgFLPc>
<https://www.youtube.com/watch?v=vLA2l0F-EJktp>
<https://vimeo.com/303015503/e74cd7d603>

В заключение следует сказать, что профориентационная работа в школе должна быть непрерывным процессом. Она также должна учитывать как развития и изменения на рынке труда, так и появление новых технологий и методов. И не важно, куда будет поступать ученик в будущем – в медицинский, гуманитарный или технический ВУЗ или же вовсе другое учебное заведение – главное, чтобы этот выбор был осознанным и правильным.

Список литературы

1. <https://trends./trends/education/5d8ba02a9a7947fec16449a4>
2. <https://bilim.kz/professional/>
3. [https:// php.ru/proforentatsionnaya-rabota/](https://php.ru/proforentatsionnaya-rabota/)
4. <https://bts-education.kz/>
5. <https://ukonf.com/doc/cn.2015.02.02.pdf>
6. <https://findhow.org/1006-polnyiy-spisok-spetsialnostey-po-predmetam-ent-hta.html>
7. <https://strategy2050.kz/ru/news/proforientatsiya-dlya-molodezhi-istorii-uspekha-novye-proekty-i-atlas-professiy/>
8. <https://infourok.ru/zanyatie-s-elementami-treninga-proforientaciya-starsheklassnikov-1972757.html>
9. <https://egov.kz/cms/ru/articles/02207joblist>

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУ

Б.Ш. Байжуманова
психология ғылымдарының кандидаты,
Л.Гумилев атындағы ЕҰУ

Әлемдегі ақпараттық кеңістіктің ұлғаюы мен жылдамдығы адамның жалпы дамуынан алда келеді. Соған сәйкес қоғамдағы қарқынды өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр.

Білім беру ортасында ХХІ ғасырдың жаңа дағдылары қарастырылу маңызды болып табылады. Оған ең алдымен базалық, құзіреттілік, жеке тұлғалық қасиеттер жатады.

Оқушылардың базалық дағдылары олардың күнделікті кездесетін міндеттерді шешуде өздерін қалай көрсететіндігімен айқындалады:

- Оқу және жазу дағдысы;
- Математикалық сауаттылық;
- Жаратылыстану ғылымынан сауаттылық
- АКТ – сауаттылық
- Қаржылық сауаттылық
- Мәдени және азаматтық сауаттылық

Оқушылардың құзіреттілік дағдылары олардың өмірде кездесетін қиын, күрделі міндеттерді шешуде өздерін қалай көрсететіндігімен анықталады:

- Сыни ойлау/міндеттерді шешу
- Шығармашылық
- Тіл табыса білу
- Ұжымда жұмыс жасай алу

Оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттер дағдысы олардың қоршаған ортаның өзгерісіне енгенде өздерін қалай ұстайтындығымен айқындалады:

- Білімге құмарлық
- Белсенділік
- Табандылық
- Ортаға тез бейімделу
- Көшбасшылық
- Әлеуметтік және мәдени сауаттылық

Ойлауды дамыту – қай заманда да маңызды болмақ... Эдвард де Боно айтып кеткендей: «Адамның іс-әрекетінің қандайы болса да оның ойлауы арқылы жүзеге асады». «Адамның ойлауы сапалы болса ғана табысқа жете алады». Олай болса, балалардың ойлауын дамыту – басты міндет болып табылады. Ал қоғамның жаңа талаптарын жүзеге асыруда, ақпараттық кеңістік заманында, қоғамның қарқынды өзгерістеріне ілесуде шығармашылық ойлауды дамыту өзекті мәселе болып табылады.

Олай болса, ойлауды қалай дамытуға болады? Ойлау дегеніміз не? Ойлаудың қандай белгілері бар? Шығармашылық ойлаудың психологиялық табиғаты неде? Деген сұрақтар туындады.

Әрине білімді болу оңай, ал ақылды болу ше? Білімді қазіргі кездегі түрлі ақпарат көздері арқылы оңай алуға болатын мүмкіндіктер жетерлік. Ақылды болу – шығармашылық ойлаудың негізі ретінде тұлғалық қасиетпен сипатталынатын даралық көрініс. Ойлау белгісі ең алдымен төмендегі жағдайларда көріне отырып, ойлау процесін айқындайды. Сонымен, ойлау дегеніміз:

- Күрделі мәселелерді шешу процесі;
- Жаңа өнім шығару процесі;
- Мүмкін болмайтын заттар мен құбылыстардың арасындағы мәнді байланыстарды ашу;
- Ішкі, танымдық құпия мәнін ашу және оны жемісті ету;
- Шындықты қайта өңдеу процесі;
- Сыртқы ортаға, табиғатқа бейімделушілік, және оны қайта құру процесі;
- Творчестволық бейнелеу процесі;
- Мақсат құрушылық. Болашақтық бейне құру процесі;
- Рефлексия.

Әрине бұл процесс – күрделі процесс. Қандайда болмасын бір нәрсеге қабілеті болмайтын адам болмайды. Осы орайда, ойлау, шығармашылық ойлау туралы көптеген ғалымдардың зерттеулерін келтіруге болады: Б.М. Теплов, Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, Н. Лейтес, Л.И. Кузьмина, Б.М. Теплов және т.б.

«Шығармашылықты, ойлауды, қабілетті дамытпау, көрсете білмеу, біртіндеп айырылу» деген пікірді тұжырымдайды.

В.Д. Небылицин: баланың жеке даралық өзгешеліктеріне назар аудару керек дейді.

Әдебиеттерге сүйенетін болсақ, өзіндік қабілеттілігімен, шығармашылығымен, ой-ұшқырлығымен, жүріс-тұрысымен, жасампаздық іс-әрекетімен ерекшеленетін бала – бұл дарынды бала.

Дарынды балалардың қабілеттілігіне орай бірнеше түрлерін көрсетуге болады:

- интеллектуалдылық,
- академиялық жетістік,
- шығармашылық ойлау,
- ортамен байланыс және өз ортасына жетекшілік жасай білуі,
- көркемөнерге қабілеттілігі,
- қимыл-қозғалысқа бейімділігі.

Ендігі кезекте дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктеріне тоқтап кететін болсақ, төмендегідей ерекше қасиеттерін атап кетуге болады:

1. Дарындылардың өзгеше ойлау ерекшеліктері:

- көп көлемде білім меңгеру және оларды ұмытпау;
- жоғары деңгейде түсіну қабілеті;
- әдеттен тыс түрлі тақырыптарда қызығушылық таныту, көп сауал қою;
- дауыс ырғағы, сөздік қоры және сөйлеу шеберлігіндегі артықшылық;
- өзіндік пікірлер және шешімдер қабылдау;
- қырсықтық, батылдық, айнамастық, және кей кезде қиылды іс-әрекет;

- тез жалығу, шұғылданатын бір істі іздеу, яғни бос тұра алмау.

2. Дарынды оқушылардың ішкі сезімі жағынан өзгешеліктері:

- айналасындағыларға өте сезімталдықпен қарау айтылатын ойды тез ұғыну;

- оғаш әзілдеу (бұл кей тұстарда басқаларды ренжітіп немесе мазасын алуы мүмкін);

- өзінің ерекше екендігін өзі сезінумен қатар басқаларға да сездіруге тырысу;

- жасынан байқалатын идеализм;

- беймәлім құпия тақырыптарға үлкен қызығушылық таныту;

- басқалардың пікірлеріне көп көңіл бөлмеу.

3. Дарынды оқушылардың тәндік және ерекше сезімдер тұрғысынан өзгешеліктері:

- сезім мүшелерінің қабылдауы ерекше болуы (түс, дыбыс);

- тәндік және интеллектуалдық дамуда ерекше бір ілгерілеу шапшаңдығы;

- көркем өнер салаларының біріне ерекше қабілетті болуы (арнайы білім алмаса да);

- философиялық іс-қимыл, басқаша ойлау;

- ақындарша сөйлеу, көркем және тартысты талап ететін тақырыптарды қозғау;

- жиі-жиі ойға берілу, қиял күшінің басымдылығы.

4. Дарынды балалардың әлеуметтік тұрғыдан ерекшеліктері:

- өз талап-тілектерін орындау, адамгершілік мәселесінде ерте даму;

- әлеуметтік мәселелерде тиімді және нақты шешімдер ұсыну;

- басшылық топ құру, әріптестерді топтау және ұйымдастыру;

- әлеуметтік мәселелерді дұрыс түсіне білу, қоғамның әділет, әсемдік, турашылдық сияқты жоғары талаптармен шұғылдану;

- өзінен үлкендермен достықты қалау.

Дарынды балалардың жас ерекшелігіне байланысты ерте жаста көрінетін дарындылық және кеш қалыптасқан дарындылық туралы айтуға болады. Ерте дарындылыққа «вундеркиндтерді» жатқызуға болады. Вундеркинд – бұл белгілі бір әрекет түрінде (музыка, сурет салу, ән салу, т.б.) керемет жетістігі бар мектепке дейінгі немесе кіші мектеп жасындағы бала. Кеш қалыптасқан дарындылық ғылым жетістігінде мәнді нәтижелерге жету, әдетте кешқұрым өтеді, ол қандай да жаңалық үшін терең және ауқымды біліммен қамтамасыз етілу керектімен байланысты.

Ал енді шығармашылық туралы тоқталар болсақ, шығармашылықтың психологиялық табиғатын зерттеуде даулы сұрақтар, нақты жауапты қажет ететін мәселелер бар. Немесе психологтер арасында әлі күнге дейін осы сұрақтарға жауап беруде көп күш, көп уақыт жұмсайды.

Дарынды балалардың шығармашылық ойлауының даму механизмдері, біріншіден, семантикалық иілгіштік қасиетінен көрінеді, яғни, кез-келген объектіні басқа қырынан көреді, оның басқаша қолдануын көреді, практикалық функция сферасын кеңейтеді. Екіншіден, айрықшалық, әдеттегідей еместік, ерекше айтылатын идеяларына көрінеді. Интеллектуалды жаңашылдыққа

тырысуда көрінеді. Үшіншіден, бейнені қайта бейімдей алушылық қасиетінен көрінеді, яғни, қабылданған объектіні өзгертуге қабілеттілік, оның жаңа жақтарын, жасырын жақтарын, байқайды. Төртіншіден, белгісіз, ойламаған, анықталмаған жағдайларда әртүрлі образдық өнім жасауға қабілеттілігінен көрінеді. Сондай-ақ, оларға балаша пәк ойлау. шынайылық тән.

Г.Линдсей, К.Халл и Р.Томпсон сынды ғалымдар шығармашылықтың туындауына кедергі келтіретін бірқатар фактілерді келтіреді. Конформизмге үйреніп қалу, басқа адамдарға ұқсас болу жаңашылдылықты тежейді. Елден ерекше болып көрінуге қорқыныш: ақымақ болып көрінуге, күлкіге қалуға қорқыныш – шығармашылыққа кедергі жасайды. Экстравагантты көрінуден бас тарту – креативтілікке жетелемейді. Оған қоса, балалардың болмашы ғана жіберген қателігін баса айту, кейінгі жаңашылдыққа кедергі жасайды. Әрқашан күрделі тапсырма бере бергеннен соң, оңай тапсырма берсек, сол оңай тапсырманы орындауға қиналады.

Кейде мұғалімнің дарынды балаларға деген қатынасы да, айталық оларға шектен тыс таңдануы, шектен тыс сын айтуы, сенімсіздік танытуы, көпшіліктің алдына қойып, мектеп пен ата-ананың қуанышы мен мақтанышы ету – баланың шығармашылық ойлауын тежеуі мүмкін, олардың шығармашылдылығына кедергі жасауы мүмкін.

Сондықтан дарынды балалармен жұмыс істеу ерекше тәсілдерді қажет етеді:

Дарынды балалар мұғалімнің дұрыс ұйымдастырған басшылығын, зейін қоюын, жылы шырайлығын қажет етеді.

Дарынды балалармен педагогикалық қатынас құруда 2 жағдайды ескерген жөн: біріншіден, мұғалімнің балаға көңіл аудармауы, бала қабілетін басқа дамумен байланыстыра алмауы оның қабілетінің дамуына кері әсер етуі мүмкін; екіншіден, бала қабілетінің дамуына шектен тыс көңіл бөлу.

Баланың жүйке жүйесі тұрақсыз, бас миы қызметінің мүмкіндіктері шектеулі. Шектен тыс қысым, көп тапсырма баланың денсаулығына әсер етіп, оның әрі қарай дамуына кері әсерін тигізуі мүмкін.

Мұғалімнің шектен тыс талапшылдығы, балаға барлық тапсырманы жаттатуы, баланың оқуға деген талабын, танымдық қабілетін бұзуы мүмкін. Бала бойындағы бар қабілетті жоғалтып алмас үшін мұғалім үнемі оның интеллектуалды дамуына әсер етіп отыру керек.

Дарынды балалардың шығармашылық ойлауын дамытуды ең бастысы:

Эмоциялық ауыртпалықты болдырмау;

Ақыл-ойды күштемеу;

Жұмысқа қабілеттілік мотивациясын жоғалтып алмау;

Баланың шығармашылық іс – әрекетіне жағдай тудыру

Баланы ойлай білуге үйрету

Балаларда шығармашылық ойлауды дамытуға бағытталған іс-шараларға мысалдар келтіретін болсақ,

Шығармашылық сипаттағы тапсырмалар;

Зентангл технологиясы;

Проективті технологиялар («Аяқталмаған сөйлем», суретті аяқтау, драмалық қойылым ұйымдастыру, ертегі, әңгіме құрастыру және т.б)

Синквейн технологиясы;

Диагностикалық технологиялар (Равен (А формасындағы) әістемесі, Д.Векслер әдістемесі, П.Торренс әдістемесі тапсырмалары);

Арттерапиялық технологиялар (Мандала, қолөнер жұмыстары және т.б);

Мультимедиялық технологиялар;

Ойын технологиялары және т.б

Қорытындылай келе, дарынды балаларға әрдайым психологиялық сүйемелдеу; қызығушылығымен санаса отырып, үздіксіздік; жүйелі және қолжетімді; түрлі варианттылықта тапсырмалар, сәттіліктер ситуациясы арқылы психологиялық жайлылықты сезіну қағидаларын ұстану қажет!

Шығармашылық ойлау мәселесінің теориялық аспектілері – ғылыми зерттеудің негізін құрайды. Сондықтан, дарынды балалардың шығармашылық ойлауының дамуын түсіндіретін бірқатар теорияларға тоқталу қажет болады.

Ерте заманнан бері ғалымдар мен философтар «Шығармашылық ойлаудың болуының себептері» туралы сұрақты қарастырып келген.

Бұл проблемамен тіпті антикалық философтардың өзі айналысқан (Гераклит, Демокрит, Платон), олар сол кезең үшін прогрессивті сегіз идея құрастырған. Мысалы, Платонның идеясы біршама қызық болып табылады. Оның идеясы Фрейдтің эрос туралы іліміне негізінен ұқсас болып келеді [1]. Платонның ойы бойынша жаратушы шығармашылық осы әлемнің өмір сүру себебі болып табылады. Осыған байланысты адамның шығармашылығы да ұлы, жаратушы ақылдың бір ғана адамның қол жеткізген бөлігі болып табылады. Осы ұлы талапқа құштарлықтың өзі «Эрос» болып табылады, ол дененің эротикалық құштарлығы ретінде, туылуға деген құштарлық ретінде, жанның эротикалық көркемдік бейнелеу құштарлығы ретінде және жанның ғажайыпты тазадай түсіну құштарлығы ретінде көрініс береді.

Шығармашылық ойлауды психологиядағы зерттеуге Аристотельдің идеялары әсер етті және ассоциативті психологияның негізін қалады [1]. Ассоциативтік бағыт XVII-XVIII-ғасырларда кеңінен таралды. Ол барлық ақыл-ой (когнитивтік) процесстердің бәрін екі негізгі құрылымдар терминімен түсіндіреді:

- идеялар (немесе элементтер) және
- арасындағы ассоциациялар (немесе байланыстар).

Айырмашылығы ретінде ассоциацияның психиканың негізгі құрылымдық бірлік ретінде мойындалуы болды, ассоциация тек түсіндіруші принцип ретінде ғана қолданылды. Рационалдылық сезімталдылыққа айналды, субъектінің, оның іс-әрекетінің, бағыттылығының, белсенділігінің анализі жоққа шығарылды [2].

Ассоциативті психология саналы ойлаудың, әсіресе шығармашылық ойлаудың заңдылықтарын түсіндіре алмады. Әдетті эмпирикалық ассоциативті психологияның бастапқы принциптері оған күрделі психикалық құбылыстарды, әсіресе интуицияны терең зерттеуге мүмкіндік

бермеді. Ол тек қана ассоциативті заңдарға бағынатын «саналы ойлауды» (индукция, дедукция, салыстыра алу қабілеті) ғана мойындады.

Сөйтсе де, ассоциативті бағыт психологтарының шығармашылық ойлау психологиясының зерттеуіне қосқан үлестерін айтып кеткен жөн. Олардың ассоциациялар заңдылығын шығаруы XIX-ғасырдағы психология ғылымының өте үлкен жетістігі болды. Олар мысалы, бұрынғы тәжірибенің неге проблеманы шешудегі шығармашылық бағытты көбінесе тоқтатып тастайтынын түсінуге және әлі энциклопедиялық білімі жоқ жас ғалымдардың шығармашылық істерінің неліктен жемісті бола алатынын түсінуге көмек береді. Осы заңдардың негізінде мысалы, қазіргі кезде эвристикада шығармашылық ойлауды белсенділететін әдіс ретінде ерікті гирлянда және ассоциациялар әдістері құрастырылды [3].

«Ойлау психологиясы» алғаш рет Вюрцбург мектебіне жататын психологтармен ерекше бөлінеді. Бұл мектеп өкілдері (О. Кюльпе, К. Марбе, Н. Ах) ассоцианисттерге қарама-қарсы, ойлауды тапсырмаларды шешудегі ішкі іс-әрекет ретінде қарастырды. Дәл осы Вюрцбург мектебінде ойлауды зерттеу үшін алғаш рет эксперименталды интроспекция әдісі қолданылды. Осы зерттеулер «бейнесіз ойлау» атты феноменнің ашылуына әкелді және де әр ассоциация оның алдындағы ассоциация арқылы шығарылмай, детерминенттелетін тенденция деген құбылысқа бағытталатынын көрсетті. Вюрцбург мектебі ойлауды өз бетімен атқарылатын іс-әрекет ретінде алып, оны практикалық іс-әрекетке, ойлауға, тіл мен сезімтал образдарға қарама қайшы етіп қойды, оны олардан бөліп тастады. Сонымен қатар бірқатар мәселелер пайда болып, кейіннен олар ойлау психологиясында негізгі болып тұрақталды: ішкі және сыртқы іс-әрекеттің, ойлау мен тілдің, ойлау мен ішкі образдардың бір-бірімен теңесуі, ойлаудың детерминациясы және оның таңдаулылығы, тапсырмалар және оларды шешу жолдары [2]. Вюрцбург мектебі ойлауды қиын жағдайды шешу процессі ретінде түсіндіруі кейінгі түгел эксперименталды ойлау тарихына із қалдырды, бұл тарих қиын жағдайлар әдісінің әртүрлі нұсқаларының психологиялық зерттеулерде қолданылуының тарихы ретінде қарастырылды.

О.Зельц те Вюрцбург мектебіне жақын болған: ол ойлауды интеллектуалды операциялардың қызметі ретінде түсінген. О.Зельц өзінің тапсырманы шешуге деген көз-қарасын дамыта отырып, ол негізгі деп бірінші фазаны, яғни «жалпы тапсырма» қалыптасуын алады және де бұл фаза бастапқы материалды өңдеу нәтижесінде қалыптасады деген. Ол оның негізгі құрамы ретінде элементтер арасындағы «заттық көз-қарастардың» ерекшеленуін алған [4]. О.Зельц осындай ерекшеленудің нәтижесі ретінде мәселелер комплексінің қалыптасуын алған және оның ішінде:

- белгілінің мінездемесі ерекшеленген,
- белгісіздің орны бөлінген,
- табылған мен ізделгеннің арасындағы қатынас ерекшеленген.

Оның көз-қарасы бойынша осы мәселенің қиындылығын осы комплекстің аяқталмай қалуында. О.Зельц «антиципация» деген ұғымды

енгізді және антиципацияға тек қана ізделуші ғана жататынын ерекше айтып кетті, яғни белгісіздік белгіліге қатынасты жанама түсінікке ие болады. Кейіннен ізделушінің антиципациясына айналатын белгілі мен белгісіздің арасындағы қатынасты табу дегеніміз жалпы тапсырманың қалыптасу процессі болып табылады. Осылайша О.Зельц ойлау процессін ассоциациянисттік бағыттың өкілдері сияқты ассоциациялар шынжыры емес, жетіспеушіліктерді толтыру немесе осы комплекстегі жетіспейтін бөліктерді қайта жаңғырту процессі деп санаған.

Шығармашылық ойлаудағы психоаналитикалық бағытты қарастырып кетпеуге болмайды. Осы бағыт бойынша алғаш рет ойлау белсенділігінің негізінде жатқан факторды ерекше бөліп шығаруға тырысу болды.

Психоанализдің негізін салушысы және адамның энергетикасы теориясының өкілі З.Фрейдтің ойы бойынша - шығармашылық іс-әрекет тура көрініс бере алатын жол таба алмаған сексуалды және агрессивті энергияның жанама түрде көрініс беру нәтижесі [5].

Ал А. Адлер болса негізгі түйінді сексуалды ортадан әлеуметтік ортаға аустырады да, шығармашылықты өз-өзіндегі жетіспеушілік сезімі комплексін толықтырудың спецификалық тәсілі ретінде түсіндіреді [5].

К. Юнг шығармашылыққа деген құштарлықты либидоның негізгі бөлігінің бір бөлігі деп қарастырған. Ал шығармашылық феноменінің өзінде ол индивидуалдылық тәжірибесі және шығармашы қабылдауы призмасы арқылы өткізілген коллективті терең саналық архетипін көрген.

Алғаш рет психоанализ мотивтер мен терең саналы ойлау мәселелерінің өте өзекті екеніне ерекше көңіл бөлген [6].

Ойлаудың жаңа аспектісі гештальт-психологияның өкілдері - М.Вертхаймер, К.Дункер, В.Келер және басқалармен бөлініп шығарылған. Осы мектепте көбінесе қабылдаудың эксперименталды зерттеулері жүргізілген, кейіннен кейбір ой-тұжырымдар ойлаудың зерттелуінде қолданылған. Бұл мектептің ең негізгі түйіні біртекті жалпы образдың - гештальттың синтезсіз, сол жалпы күйінде пайда болады деген тұжырым болатын. Гештальттың өзі негізінен қызмет етуші белгілі бір құрылым ретінде түсіндірілген, яғни қызмет ету арқылы көрінетін, ал ойлау – кейіннен қажетті гештальт ситуациясы табылғанша дейін жүретін қайта құрылу әрекеті ретінде түсіндірілген, басқа сөзбен айтқанда «инсайт», немесе «озарение» [2].

Гуманист-психологтардың (Г.Олпорт, А.Маслоу) айтуы бойынша шығармашылықтың ең негізгі түрткісі - тұлғалық өсу мотиві. Маслоу бойынша бұл өзі-өзін жетілдіру және өзінің өмірлік мүмкіндіктерін, қабілеттерін толықтай және еркін түрде жүзеге асыру қажеттілігі [7].

Шығармашылық ойлау сонымен қатар психометриялық бағытпен де зерттелді. Бұл жерде біз Дж. Гилфордтың және Э.П. Торренстің креативтілік концепциясын айтып кеткеніміз жөн. Олар креативтілікті таным-шығармашылық, әмбебап қабілет деп қарастырған. Гилфорд ойлаудың екі типін бөліп шығарған: конвергентті және дивергентті. Гилфорд бұл концепция бойынша дивергенция операциясын басқа да

импликация және қайта жаңғырту операцияларымен бірге креативтіліктің, яғни жалпы шығармашылық қабілеттің негізі деп санаған [7].

Креативтіліктің деңгейін және креативтіліктің көрініс беру деңгейінің әсер етуші факторларға тәуелді болуын зерттеумен Р.Стернберг шұғылданған [8]. Оның концепциясы бойынша сыртқы әлемдегі интеллекті мінез-құлық бейімделу арқылы, сыртқы орта типін таңдауда немесе өзгертуінде көрініс бере алады. Егер адам қарым-қатынастың үшінші типін жүзеге асырса, онда ол шығармашылық мінез-құлық көрсетеді.

Бұрын тек адам интеллекті ғана шеше алған тапсырмаларды шеше алатын ЭЕМ-нің XX-ғасырдың ортасында ойлап табылуы ойлау психологиясының әрі қарай дамуына үлкен әсерін тигізді. Алғаш рет «жасанды интеллект» идеясы жарыққа шығып, А.Ньюэллдің, Г.Саймонның, М.Минскийдің және Дж.Маккартидің зерттеулерінде көрініс тапты. Осылайша, ақпараттық технологияларының пайда болуымен байланысты шығармашылық ойлауды зерттеу жаңа бағытта дами бастады: былайша айтқанда ақпараттық немесе когнитивтік бағыт пайда болды.

Когнитивті психология – компьютерлік метафорамен біріккен необихевиоризм мен гештальт-психологияның жапсарында пайда болды. Когнитивті психологияның негізін салушылардың бірі Линдсей бұл позицияны былай түсіндіреді: «Біз адам ағзасын әр қашан қарым қатынасқа, сенсорлық мәліметтерден түскен ақпаратты өңдеуге, қайта жаңғыртуға, әр түрлі алгоритм, стратегиялардың көмегімен есте сақтауға талпынатын, белсенді ақпарат өңдеуші ретінде қарастырамыз» [3]. Осылайша когнитивті психологияның алғашқы мақсаты ретінде сигналды қабылдау мен жауап беру аралығында болатын ақпараттың өңделу процессін зерттеу болып бекітілді. Мамандар адамның ақпаратты өңдеуін зерттеуді есептеуші құрылғылармен салыстыру негізінде жүргізді. Бұл бағыттағы зерттеулер У.Найссердің атымен тығыз байланысты. 1967-жылы оның «Cognitive Psychology» атты кітабы жарыққа шықты және сол кітап кәдімгі бағдарлама ретінде негізделді. Кейінгі кездерде бұндай аналогиялардың шектеулі екені көп айтылады. Сөйтсе де, осындай бағыт әдістерінің психологтардың ескі мәселелерді басқа жағынан қарастыруларына мүмкіндік бергенін мойындамауға болмайды.

Бұл бағыт қазір де өзінің дамуын тоқтатқан жоқ. Когнитивті бағыт бойынша жүргізілген зерттеулер белгілі бір тақырып арқылы бір-бірімен біріктірілген, бұл тақырыпты жалпы айтқанда индивидтің ойлау әрекетінің әр түрлі аспектілерінің анализі деп, эксперименталдық мәліметтердің кеңінен қолданылуымен және де әдістердің ойлау белсенділігінің анализі үшін қаншалықты керек екенін түсінудегі мәліметтердің тым жалпы болуымен түсіндіруге болады [9].

Шығармашылық ойлауды зерттеушілердің ішіндегі ең көп зерттегендерге жататын - Я.А. Пономарев. Пономарев өзінің жұмыстарында адам ойлау мен машина «ойлауының» айырмашылықтарын ерекше айтып кеткен: «машина тек қана жүйелі белгілік модельдермен ғана

жұмыс істей алады, ал жаңадан құрылған – базальды модельденме жұмыс жасауға қабілетсіз». Оның концепциясы бойынша шығармашылық тапсырмаларды шешу үшін ең алдымен «ойша әрекет жасай алу қабілеті» керек. Жануарларда болмайтын, әрекеттің ішкі жоспарының дамуының жоғары деңгейімен анықталатын ойша әрекет жасай алу қабілеті. Шығармашылық ойлаудың ментальды бірлігі ретінде Понамарев тапсырманы қоюда және шешудегі үстемдік ететін деңгейлердің әртүрлілігін қарастыруды ұсынады [9].

Тағы бір мойындау алған зерттеуші Д.Б. Богоявленская шығармашылық ойлауды зерттеу мәселесін жүйелік бағыт жағынан қарастырады да, шығармашылықты зерттеу бірлігі ретінде интеллектуалды белсенділікті алуды ұсынады. Интеллектуалды белсенділікті шығармашылықты зерттеудің психологиялық аспектісі ретінде ұсына отырып, былай деп тұжырымдайды: «Интеллектуалды белсенділік өлшемі ретінде, практикалық қажеттіліктермен негізделмеген ойлау әрекетінің жалғасы ретінде түсінілетін оның өзекті қасиеті ретінде интеллектуалдық инициатива қызмет ете алады» [10].

Креативтілік пен интеллект өзара байланысы туралы мәселе, креативтіліктің өз алдына фактор ретінде бөліне бастаған кезден бастап қойыла бастады.

«Интеллект табалдырық» моделінің көмепмен ситуациялық ойындар, шығармашылық тапсырмалар арқылы креативтіліктің нәтижесін түсіндіруге болады.

Бұл ғалымдардың еңбектерін талдай келе, В.Н. Дружинин [11], - творчестволық белсенділік творчестволық мотивациядан туындайды, жалпы жоғарғы деңгейдегі интеллект қызмет ететін өмірдегі іс-әрекеттің ерекше жағдайларында көрінеді.

Е.Л. Яковлева, Н.А. Аминова пікірлері бойынша [12] интеллект құрылымындағы үйренудің вербалды емес формалары және перцептивті жеке даралық қасиеттердің конвергенциясы көрінсе, онда, креативтің меңгерілуі едәуір анық көріне бастағанын байқауға болады.

Және керісінше, вербалды когнитивті процестер конвергенциясы мен вербалды үйрену байқалса, онда таным қабілеттері немесе оқуға деген қабілет күшті байқалады.

Бірақатар айтылатын ойларға тоқталар болсақ, бастауыш мектеп оқушыларының еліктеушілік әрекеттері өз алдына ойын ретінде жүзеге асады.

Айналасымен табиғи, кіршіксіз қатынас жасауы - үлкендер өміріне араласудан қорықпастан, қиыншылықтарды байқамастан-ақ, керісінше, көңілді күй кешеді.

Олардың ақыл-ой белсенділігінің бағыты негізінен еліктеушіліктен айқын көрінеді. Мұндай жастағы ерекшелік - балалық шақтың табиғи белгісі, ойлаудың формалы жақтарын жаттығуға арналады. Бастауыш мектеп шақ жылдары - әдеттен тыс нәрселерге жеңіл үйренушілігімен, қиялының белсенділігімен сипатталады.

Бастауыш мектеп шақ еріксіз немесе өмірлік қажеттілік жиі творчестволық

үлгілерді жасап көруден тұрады. Шындығында да, қабылданатын объектінің ойынның, сабақтың, жаңашылдығы балалардан интуиция және шығармашылықты талап етеді.

А.М. Матюшкин мұғалім-экспериментаторлар конференциясындағы баяндамасында: « ... бастауыш мектеп кезеңі - интеллектуалды дамудың әртүрлі бағыттарын дифференциациялауға едәуір сензитивті», - деп көрсетеді [13].

Жоғарғы деңгейдегі ақыл-ой белсенділігі ойдың тәсілдерінің тез пайда болуынан, әдеттен тыс пікірлерден күтпеген салыстырулар мен жалпылаулар ойлаудың жемісін тудырады.

Бұл айрықшалықты, ақыл-ой жұмысының жаңашылдығын түсіндіреді. Мұндай көріністерді творчестволық қабілет деп атауға болады. Творчестволықта құрастырылудың мәніне емес, балалардың өзіндік инициативасына, ізденісіне көңіл бөлу қажет.

Н.С. Лейтес еңбегінде бастауыш мектеп кезеңіндегі балалардың жас ерекшеліктерімен байланысты жалпы ақыл-ой ерекшеліктерінің даму мәселелерін қарастырады.

Н. Лейтес еңбегінде [14] творчестволық жетістікке индивидтің интеллектісінің потенциалы болып табылады. индивидтің бұл потенциалды жүзеге асыруы, қолданылуы оның мотивациясына байланысты, олай болса интеллектуалды потенциалын тиімді пайдалану үшін мотивациясына әсер ете білуіміз керек.

Баланың творчестволық тапсырмаларды орындауы - сол тапсырмаға деген қызығушылықтары мен тапсырмаларды орындауға деген ықыласы мен белсенділігі - оның мотивациясын тудырады. Сондықтан бастауыш мектеп жасындағы балаларда ішкі мотивацияны қалыптастыра отырып, творчестволық қабілетті дамыту керек.

Бастауыш мектеп кезеңінде творчестволық әрекетке мотивацияның тұрақты болуы - олардың интеллектісінің дамуына тәуелді болады. Біздің зерттеулеріміздегі жорамал да интеллектуалдың жеткілікті дамуында творчестволық іс-әрекетке деген орнықты мотивация дамитындығын түсіндіреді.

Творчестволық қабілетті анықтауға арналған арнайы тестер де қолданылады. Барлық комплексті тестер бойынша ең жоғары баға алған балалар және олар жайбарақаттылық көрсетпеген жағдайда (флегматикалық темперамент) творчестволық қабілетіне үлкен көңіл бөлінетін жедел оқыту сыныбына қабылданады.

Бала бойындағы қабілетті дамыту үшін, оның интеллектісін дамытуға және жасампаздығын көрсетуіне арналған бірнеше әдіс-тәсілдер, ойындар, әңгіме құрастыру, ертегі құрастыру, суреттер салу жұмыстарын жүргізіп отыру қажет.

Әр мұғалім өз пәніндегі оқу тақырыптарына сәйкес драмалық, театрлық көріністер құрып отыру арқылы, өз пәндері бойынша білімдері мен қабілеттерін тексеру үшін тесттік диагностикалық жұмыстар жүргізу арқылы, психологиялық ойындар ұйымдастыру арқылы бала қабілетін жоғары деңгейде жетілдіруге болады.

Психодиагностикалық жұмыс жүргізу мақсатында төмендегідей міндеттер

орындалады.

1 Баланың жалпы психикалық дамуын анықтау.

2 Баланың жеке басының ерекшеліктерін анықтау, оның қызығулары мен қабілетін және бейімділігін зерттеу.

3 Қарым-қатынастың бұзылуының психологиялық себептерін анықтау, баланың ересектермен, құрбылармен қарым-қатынастарын диагностикалау.

4 Психикалық дамудағы әртүрлі ауытқуға байланысты осы саладағы басқа мамандармен бірлесе отырып, дифференциалды диагностика жүргізу.

Оқушылардың ақыл-ойын диагностикалаумен шектеліп қана қоймай, оның сол ортаға бейімділігін, қарым-қатынас құра алу ерекшелігін ескеріп отыру қажет.

Творчестволық қабілетті балалардың қызығушылығы жоғары болады, шаршамайтын, қиын тапсырмаларды шешуден, жаңа нәрсені құрып-шығарудан ерекше қанағат алады.

Қабілетті анықтау кезінде баланы сырттай бақылау: сабақ үстінде және қарым-қатынас кезінде байқауға болады. Жалпы айтқанда, баланың жеке даралық психологиялық ерекшеліктерін біліп алмайынша оларды дамытып оқыту мүмкін емес.

Қабілетті балалардың көрінуі мен оларға сипаттама берейік: қабілеттілер мен дарындылықты анықтау жеке айырмашылықтар мен жеке ерекшеліктерді анықтауға бағытталған психометрия саласындағы әдістерді өңдеуден басталады.

Сонымен қатар баланың қабілетінің негізі болып табылатын оның интеллектуалды даму көрсеткішін зерттеу - оның қабілетін де анықтайды. Әрбір индивид белгілі бір қабілетті, психологиялық ерекшеліктерді, жеке сапаларды меңгерген деп айтуға болады.

Психологияның мақсаты жеке қасиеттер мен қабілеттілердің дамуын өлшеудің сенімді инструменттерін құру болып табылады. Ревеннің және Векслердің түпкілікті зерттеулері интеллектуалды даму көрсеткішін анықтайды, өйткені интеллектуалды даму қабілеттің негізгі көрсеткіші болып қаралады.

Творчестволық қабілетті балалармен жұмыс жүргізудегі негізгі бағыт - оқыту мен тәрбиелеудің беріктілігі болып табылады. Творчестволық қабілетті баланы анықтау үшін ең алдымен баланың бойындағы интеллектуалды анықтап алу қажет.

Мектеп мұғалімі баланың дарындылығының ерекшеліктерін білген соң, қабілетті баланы оқыту процесін ұйымдастыруда ерекше тәсілдерді қолдануы тиіс.

Творчестволы қабілеттің негізгі параметрлері:

- білуге құмарлық, білімге ынтызарлық, барлық жаңаға қызығушылық;
- тапқырлық, фантазия, қиял;
- альтернативті ойлау;
- творчестволы ойлау, көркемдік, ойшылдық;
- ойлаудың иілімділігі, мәселені әртүрлі көзқарас бойынша қарастыру қабілеті;
- ойлаудың айырмашылығы, тапсырманың шаблонды емес шешімдеріне бейімділік;
- ойлауда және пікір айтуда тәуелсіздік және өзбеттілік;

- өзіндік қызығушылығымен байланысты тапсырмаларды өзбетінше орындау;

- қызығушылықтың кеңдігі мен тереңдігі;

- қызығушылықтары мен құмарлығының тұрақтылығы;

Интеллектуалды қабілеттің негізгі параметрлері:

- талдауға және логикалы ойлауға қабілет;

- абстрактылы ойлау (жалпылауға қабілет);

- математикалық қабілет;

- жаратылыс ғылымдарына қабілет (физика, химия, биология және т.б.);

- сөйлеу қабілеті (сөздік қор байлығы, өз ойын еркін жеткізу, шетел тілдерін жеңіл меңгеру);

- оқу қабілеті (тез ойшылдығы, жақсы есте сақтау, қатесіз қайта жаңғыртуы, белсенділік);

- техникалық және конструкциялық қабілеті;

- мектеп бағдарламасынан тыс білімдер, ғылымның бір немесе бірнеше салаларынан (өнер және т.б.) білімдері [15].

Оқушылардың жеке тұлғалық өзіндік ерекшеіктерінің мәні неде? Оның мәні әртүрлі сұрақтар бойынша пікірдің өзіндік айырықшылығында, қайталанбастығында және көзқарастың біртекті еместігінде.

Баланың бұл қабілеттері әзірге мектепте оларға арнайы жағдай жасалынбағандықтан көрінбеуі мүмкін.

Зерттеуге негіз болатын әдістер:

1. Балалардың творчестволық қабілетін дамытуға арналған ойындар мен әдістемелер сипаттамасы [12].

«Ассоциация» ойыны - қиялды дамыту ойыны. Балаларға сын есімдік жұп сөздері беріледі. Бала бұл сөздерге қатысы бар қандайда бір ұғымды табуы қажет. Бұл ойынды әрі тест ретінде, әрі ойын ретінде қолдануға болады.

Мысалы: Домалақ, қызыл - алма, помидор, анар, қазылша, доп, шар т.б. қажетті сөздер: жұмсақ, тәтті; жылы, қалың; қызыл, әдемі; аппақ, мамық; қатты, ауыр; жасыл, үлкен; домалақ; қу, қорқынышты; суық, гуілдейді.

«Әңгімені жалғастыру» - әдістемесі. Мұғалім балаға қандай да бір оқиғаның бастапқы жағын әңгімелей бастайды, әңгіменің ең қызықты немесе қорқынышты жеріне келген соң, балаларға осы оқиға желісін ары қарай жалғастыру тапсырмасы беріледі.

Мысалы: Әңгіме тақырыбы: "Орманда болған оқиға". Әйгерім деген қыз мамасына «мама, орманға барып қыдырайықшы» - деп қоймайды. Мамасы келісіп, демалыс күні қызы Әйгерім екеуі орманға серуенге шығады. Ормандағы әдемі табиғат көрінісін тамашалап, гул теріп келе жатып, Әйгерім мамасынан адасып қалады...

«Мұны не үшін қолдануға болады» - әдістемесі баланың ойлау қабілетігін дамытуға арналған. Балаға қандай да бір затты көрсетіп немесе айтып, ол затты не үшін қолдануға болатындығын сұрайды.

Мысалы: қарандаш - онымен жазады, сурет салады, таяқша ретінде қолданылады, көрсеткіш (указка), құрылыста тіреуіш, қуыршаққа градусник т.б. ретінде қолдануға болады.

«Қызықты ертегі» - әдістемесі. Баланың қиялын дамыту үшін алдын-ала бірнеше конвертке әртүрлі ертегі кейіпкерлерін, кейіпкерінің тапсырмаларын, кейіпкердің жаулары мен достары және ертегінің сиқырлы заттары жазылып салынады.

Бала көзін жұмып тұрып, ертегі кейіпкерін, тапсырмасын, жауын, сиқырлы затын таңдап алады.

Бұл әр ертегінің элементтерінен құралып шығады. Бала осы бойынша жаңа ертегі құрастыру қажет. Мысалы ертегі - бауырсақ, тапсырмасы жоғалып кеткен бауырын (ағасын) табу, жаулары өлмейтін Кащей, досы - ит, сиқырлы заты - ұшатын кілем.

«Суретті жалғастыру» - әдістемесі. Балаға қандайда бір бейнелер салынған, аяқталмаған тапсырма беріледі.

Балалар осы суретке қосымша суреттер салып, сюжетті картина етіп аяқтаулары қажет. Әрі өзі салған сюжетті картинаға тақырып ойластыруы қажет. Мысалы бала тапсырма соңында ауырып қалған итін дәрігерге жүгіріп алып келе жатқан суретін салуы мүмкін.

2. Әдістер топтамасы:

Бастауыш мектеп оқушысының творчестволық танымдарының оның жеке басының дамуымен өзара байланысын анықтау мақсатымен креативтілік пен тұлғалық дамудың өзара байланысын анықтайтын диагностикалық зерттеулер.

Бастауыш мектеп оқушысында креативтіліктің дамуының маңызды сипатына тұлғалық және интеллектуалды қасиеттердің ерекшеліктері жатады. Бастауыш мектеп жасында балалардың заттық әлеммен өзара әрекетінде тұлғалық стратегиясы дамиды.

Диагностикалық зерттеу әдістемелері. Баланың творчестволық мүмкіндіктерінің дамуындағы интеллектінің рөлін анықтау мақсатында мына әдістемеледі қолдануға болады [16]:

1. Равеннің прогрессивті матрицасы.

Равеннің прогрессивті матрицасы интеллект даму деңгейін өлшеуге арналған. Тесті 1936 жылы Л. Пенроуз және Дж. Равен ұсынған.

Олар G факторын өлшеудің ең тиімді тәсілі - абстрактілі фигуралар арасындағы қатынастарды көрсету тапсырмаларын қолдана отырып ағылшын мектептерінің рәсімдеріне сәйкес интеллектіні зерттеуді өңдеп шығарды.

Равеннің прогрессивті матрицасы ең танымалы екі негізгі варианттан тұрады. Ақ-қара және түрлі түсті матрицалар.

Зерттеуді бастауыш мектеп оқушыларына қолдануға болады. Бастауыш мектеп оқушыларына тестің ақ - қара вариантының материалдарындағы А формасындағы 12 типтік матрицасы қосымша қолданылады.

Онда әрбір тапсырма біртіндеп күрделеніп отырады. Оқушыға ұсынылып отырған 6 варианттың ішінен матрицаға жетіспейтін элементті таңдау керектігі түсіндіріледі.

Тестті өңдеу барысында әрбір тапсырманы орындау арқылы келесі тапсырманы орындауға дайындық болып табылатын «прогрессивтілік» талаптарды жүзеге асыру мүмкіншіліктері қолданылады.

А формасының тапсырмалары белгілі бір талаптарға сүйене отырып

жасалынған. Мұнда оқушыдан көріністің жетіспейтін бөлімін толтыру қажеттігі талап етіледі. А формасындағы матрицалармен жұмыс істеу кезінде төмендегідей ойлаудың негізгі процестерді жүзеге асады.

а) құрылымның негізгі элементтерінің дифференциясы және олардың арасындағы байланысты ашу;

б) құрылымның жетіспейтін бөлімдерінің идентификациясы және оны көрсетілген үлгімен салыстыру.

Алынған нәтижелерді өңдеуде әрбір дұрыс шешімге 1 балл қойылып, дұрыс шешімдердің жалпы баллы есептелінеді.

Ақ-қара варианттағы тапсырмаларды орындау уақытын шектеу арқылы жылдамдық тест ретінде және тапсырмаларды орындау уақытын өлшеместен сол арқылы нәтижелілік тесті /Дж. Равен, 1963/ ретінде қолдануға болады.

Равеннің прогрессивті матрицасының көмегімен алынған мәліметтер бойынша оқушылардың жалпы қабілет көрсеткіштерін де анықтауға болады.

2. Векслер тесті. Векслердің мектеп жасына бастауыш мектеп балаларына арналған интеллект субтесттен тұрады. Субтестте вербалды шкала және әрекеттер шкаласы қамтылған.

Бұл балалардың интеллект даму деңгейін анықтауға арналған. Авторы Д. Векслер. Алғаш рет 1939 жылы Векслер-Белльвью шкаласы жасалынды.

Шкала 7 жастан 69 жастағы адамдарға арналған. Векслердің интеллект тесті вербалды және вербалды емес шкаладан, 11 субтесттен тұрады.

1949 жылы Векслер 5,5 жастан 16,5 жасқа дейінгі балаларға арналған интеллект шкаласын ұсынады. Мұнын, алдыңғы тесттен өзгешілігі мұнда 9 лабиринт бар.

1963 жылы Векслердің мектеп жасында дейінгі және бастауыш мектеп балаларына арналған интеллект шкаласы жарық көрді. Ол 11 субтесттен тұрады.

Субтестте вербалды шкала және практикалық әрекет шкаласы қамтылған. Енді зерттеуде қолданылған Векслердің 11 субтесті вербалды және практикалық әрекет субтесттерінің атаулары мен олардың әрқайсысының мазмұнына сипаттама берейік:

Вербалды субтесттер. Практикалық әрекет субтесттері

1. Мағыналық	2. Жануарлар үйі.
3. Сөздік қор.	4. Картинаны бірізділігі.
5. Арифметика.	6. Лабиринт немесе шифрлық сандар.
7. Ұқсастығы табу.	8. Геометриялық схемалар
9. Түсіну.	
10. Кос шаршылары.	
11. Сөйлем (альтернативті).	

1. «Мағыналық» субтест - қарапайым мәліметтермен білімдер қорын зерттеуге арналған. Балаға бірнеше сұрақтар беріледі - әрбір дұрыс жауапқа бір балл қойылады. Мысалы, сұрақтар:

- өшіргіш неден жасалады?
- асық неден жасалады?
- жазда адам не себептен жеңіл, ал қыста қалың киінеді? т.б.

2. «Жануарлар үйі» субтесті. Балаға иттің, шөженің, балықтың және мысықтың салынған суретінің жоғарғы жағындағы жануарлар үйлеріне сәйкес жануарларды орналастыру тапсырмасы беріледі. Баға тапсырманы орындау уақыты мен қателер санына байланысты қойылады.

3. «Сөздік қор» субтесті сөздердің мағынасын анықтау, түсіну бейімділігін зерттеуге бағытталған. Оқушыларға бірнеше сөздердің мәнін түсіндіру ұсынылады.

Сөздер 3 топтан тұрады. Бірінші топтағы сөздер кеңінен тараған, екінші топтағы сөздер орташа күрделі, үшінші топтағы сөздер өте күрделі сөздер. Баланың жауабы О ден 2 баллға дейін бағаланады.

I топ	II топ	III топ
алма	бұйрық	парыз
үстел	микроскоп	опера
құрылыс	сәукеле	атамекен

4. «Картинаның бірізділігі» субтесті. Қандай да бір ситуацияны және қызықты оқиғаны түсіну логикалық тұтастық фрагменттерін құрастыру қабілетін анықтайды.

Тапсырма сегіз сериялы картинадан тұрады. Әрбір сериялы картиналарда белгілі бір оқиғаның немесе қызықты оқиғалардың сюжеттері бейнеленеді. Оқушылар оқиғаның жүйелілігі мен бірізділігіне сәйкес оқиға құру қажет. Тапсырма орындалудың дұрыстығы мен уақытына байланысты бағаланады.

5. «Арифметика» субтесті. Зейін тұрақтылығын, сандық материалдарды операциялау икемділігін бағалауға арналған. Оқушылар бірнеше арифметикалық тапсырмаларды ойша шешу қажет. Баға тек тапсырманы дұрыс орындағаны үшін ғана емес, жұмсалған уақытына да байланысты қойылады.

- қолында 9 асық болса, оның біреуін інің, біреуін сіңлің, екеуін ағаң алса, қолында неше асық қалады?

- егер адам екі теңгеден 7 марка сатып алу үшін, дүкеншіге 50 теңге берсе, оған неше теңге қайтарылу қажет?

- егер екі қуыршақ 20 теңге тұрса, 4 қуыршақ неше теңге тұрады?

6. «Шифрлық сандар» субтесті. Көру-қозғалыс дағдысын меңгеру деңгейін зерттейді. Әрбір санның астындағы торкөзге үлгі бойынша берілген таңбаны жазу тапсырмасы беріледі. Тапсырманы орындау уақыты өлшенеді, әрі дұрыс шифрланған сандардың санына байланысты бағаланады.

7. «Ұқсастықтарды құру» субтесті түсініктерді, жіктеулерді, тәртіптілеуді, абстракциялауды, салыстыруды құруға қабілетін бағалауға арналған. Оқушылар жұп сөздер арасындағы ортақтықты құру және сипаттау қажет.

Жалпылау деңгейіне: нақтылығы, қызметі; концепциясына байланысты О ден - 2-ге дейін балл қойылады. Мысалы, "көйлек-пальто" жұп сөзіндегі ортақтықты құру кезіндегі жауаптар төмендегідей болған жағдайда:

- екеуі де матадан жасалынады, түймелері болады (О балл)

- оларды киеді, жылылықты береді (1 балл)

- сыртқы киім (2 балл қойылады).

8. «Геометриялық схемалар» субтестінде 10 қарапайым сызықтарды түрлі-түсті қарындаштың көмегімен көшіру талап етіледі.

9. «Түсіну» субтесті. Ойдың мағынасын толық түсінуі және пікірді, қоғамдағы норманы түсіну қабілеті бағаланады. Оқушылар сипатталған ситуацияларда өздері қандай әрекет жасайтындығын айту қажет.

- егер көшеден мекен-жайы жазылған конверт тауып алсаң не істер едің?
- "темірдің ыстық кезінде бас" деген ой қандай мағына береді?
- құлағы естімей туылған адам не себептен сөйлей алмайды?

10. «Кос шаршылары» субтесті. Сенсомоторлы координацияны және жеке бөліктерді тұтастыққа синтездеу қабілетін зерттеуге арналған.

Оқушыға әртүрлі түстегі шаршылар суретіндегі 10 үлгіні жүйелі қайта жаңғырту ұсынылады. Әрбір тапсырманы орындау уақытпен өлшенеді. Баға тапсырманы нақты орындауына және уақытына байланысты қойылады.

11. «Сөйлем субтестінде оқушы экспериментатор айтқан сөйлемді бірден қайталап айту қажет.

3.Торренс тесті. Е.П. Торренс өзінің тестерін балалардың творчестволық қабілетін дамыту бойынша оқу-әдістемелік жұмыстарын жүргізу барысында дайындайды [17]. Негізінен Е.П. Торренс тесті 3 сериядан тұратын (вербалды, бейнелеу, дыбыстық) 12 тестен тұрады.

Бұл шкаланың өзі екі тапсырмадан тұрады. Бірінші тапсырмада алдын-ала берілген фигуралардан картина салу, екінші тапсырмада бірнеше қосымша сызықтар салу көмегімен мағыналы бейнелі сурет шығару; үшінші тапсырмада параллель сызықтар немесе дөңгелекшелердің көмегімен неғұрлым күрделі бейнелі сурет, құрастыру ұсынылады. Тапсырма нәтижелері икемділігі, айрықшалығы, нақтылығы, жылдамдығы, жетілгендігі бойынша бағаланады.

Торренс тестінің сенімділігі 0,7 -ден 0,9 дейінгі сенімділікті қамтиды. Торренстің ұсынып отырған креативтілік параметрлерінің төмендегіше бағалануын басшылыққа алу қажет.

Жылдамдығы - тест тапсырмаларын тез орындау жылдамдығы және интеллект жылдамдығы бойынша бағаланады.

Икемділігі - тапсырманы орындау барысында бір объектіден екінші объектіге ауысу саны бойынша бағаланады.

Айрықшалығы - біртектес топта кездесетін жауаптардың жиілігі бойынша бағаланады.

Нақтылығы - интеллект тестеріне ұқсастық бойынша бағаланады.

Жетілгендігі - соңғы нәтижесінің өзге көрсеткіштерден ерекшелігі бойынша бағаланады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 173 с.

2. Хекахаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. Т.2. М.: Педагогика, 1986. С.234-248.

3. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М.: МГУ, 1984. – 270 с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии – СПб.: "Питер", 1999. – 720 с.: (Серия "Мастера психологии")
5. Первин Л., Джонс О. Психология личности: Теории и исследования / Пер. с англ. М.С. Жамкочьян под ред. В.С. Магуна – М.: Аспект Пресс, 2001. – 607 с.
6. Солсо Р.Л. Когнитивная психология. – Пер. с англ. – М.: Тривола, 1996. – 600 с.: ил.
7. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.: (Серия "Мастера психологии")
8. Голицын Г.А. Информационный подход в психологии творчества // Исследование проблем психологии творчества под ред. Я.А. Пономарева. – М.: Наука, 1983. С. 210 – 231.
9. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Издательство "Наука", 1976. – 302 с.
10. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как психологический аспект изучения творчества // Исследование проблем психологии творчества под ред. Я.А. Пономарева. – М.: Наука, 1983. С. 182 – 195.
11. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Издательство "Питер", 1999.-368. (серия "Мастера психология")
12. Яковлева Е.Л. Психологическая условия развития творческого потенциала у детей школьного возраста. //Вопросы психологии, 1994. №5. с. 37-73.
13. Развитие творческой активности школьников / Под.ред. А.М. Матюшкин: НИИ общ. И пед. Психологии. АПН СССР. –М.: Педагогика., 1991.-160 с.
14. Лейтес Н.С. возрастная одаренность. //Семья и школа. N9. 1990 г. С.31-33
15. Одаренные дети: Пер. с англ. /Общ.ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слуцкого; Предисл. В.М. Слуцкого/ -М., Прогресс, 1991.-376с.
16. Методика экспресс-диагностики интеллектуальных способностей (МЭДИС 6-7) методическое руководство. Изд-во "Принтер". Обнинск, 1994. -21 с.
17. Torrance P. The search for satori and creativity. Buffalo.-1979.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧЕНИКА

*Байсимакова Айгуль Булатовна,
педагог-психолог специализированной
школы-интернат «Дарын», г. Караганда*

Быстро меняющийся мир меняет и представления о том, каким должен быть человек в этом мире, с чем он должен выйти из школы в большую жизнь. Эти представления формируются исходя из интересов общества, страны, семьи и отдельной личности. Формирование у подрастающего поколения активной жизненной позиции, основанной на серьезном нравственно-этическом фундаменте, является важнейшим приоритетом для нас. Именно поэтому наша школа работает над формированием ключевых компетенций учащихся.

Впервые понятия «компетентность» и «ключевые компетенции» стали использоваться в США в сфере бизнеса в 70-х годах прошлого века. Устоявшегося определения для содержания понятия «компетенция» до сих пор нет. Не существует и единой, принятой всеми классификации компетенций. Большинство авторов связывают компетентность с эффективным выполнением какой-либо деятельности или действия.

В Глоссарии терминов Европейского фонда образования (ЕФО, 1997) компетенция определяется как:

- 1.Способность делать что-либо хорошо или эффективно.
- 2.Соответствие требованиям, предъявляемым при приеме на работу.
- 3.Способность выполнять особые трудовые функции.

То есть компетентность-это характеристика, даваемая человеку в результате оценки эффективности/результативности его действий, направленных на разрешение круга значимых для данного сообщества задач/проблем.

Знания, навыки, способности, мотивы, ценности и убеждения рассматриваются как возможные составляющие компетентности, но сами по себе не делают человека компетентным.

Термин «ключевые компетенции» указывает на то, что они являются «ключом», основанием для других, более конкретных и предметно-ориентированных. Ключевые компетенции носят надпрофессиональный и надпредметный характер и необходимы в любой деятельности.

Ключевые компетенции - наиболее общие (универсальные) способности и умения, позволяющие человеку понимать ситуацию и достигать результатов в личной и профессиональной жизни в условиях возрастающего динамизма современного общества.

Ключевые компетенции выпускника средней школы.

Стратегия модернизации образования предполагает, что в основу обновленного содержания положены «ключевые компетенции». Новый Государственный образовательный стандарт Республики Казахстан определяет наряду с традиционными *результатами* обучения – знаниями и умениями –

принципиально новый результат – ключевые компетенции. Ключевые компетенции – это требование государства к качеству личности выпускника средней школы в виде **результатов образования**, заявленные в ГОСО и учебных программах.

Ожидаемые результаты обучения. Что это такое?

- трактуются как компетенции;
- это не «сколько узнал?», а «чему научился?»;
- должны представлять собой широкое описание умений (навыков) учащихся, которые возвышаются над деталями содержания любого конкретного предмета;
- должны быть продемонстрированы учащимися в конце обучения;
- должны быть понятны всем участникам образования;
- должны поддаваться непосредственной или опосредованной оценке;
- должны быть нацелены на выполнение мыслительных навыков более высокого порядка.

Что такое уровень учебных достижений?

- они называются «прогрессивными результатами»;
- контрольные точки, стандарты, которые отражают продвижение ученика к достижению результатов по образовательным областям;
- они отражают результаты, которые ожидаются на пути к достижению общих результатов по образовательным областям.

Система мониторинга качества образования – это отслеживание динамики развития:

- учащихся – на протяжении учения в школе;
- школы – путем самооценки;
- системы образования в целом (на всех уровнях управления)[2.4].

Дискуссии по поводу списка Ключевых Компетентностей продолжаются. Виды компетенций в зарубежных и российских моделях различны. В Республике Казахстан тоже существуют разработки компетентностных моделей в рамках государственных документов системы образования.

Одной из приоритетных целей системы образования Республики Казахстан является развитие функциональной грамотности школьников. «... результатом развития функциональной грамотности является овладение обучающимися системой **ключевых компетенций**, позволяющих молодым людям эффективно применять усвоенные знания в практической ситуации и успешно использовать в процессе социальной адаптации. Выделяются следующие **ключевые компетенции выпускника средней школы**.

Управленческие (способность к разрешению проблем).

Информационные (способность к самостоятельной познавательной деятельности или умение учиться на протяжении всей жизни).

Коммуникативные (способность к устной, письменной, продуктивной коммуникации на казахском, русском и английском (иностранном) языках).

Социальные (способность к социальному взаимодействию).

Личностные (способность к самоорганизации, самосовершенствованию, жизненному и профессиональному самоопределению, самореализации, быть толерантным).

Гражданские (способность нести ответственность за свою родину на основе казахстанского самосознания и культурной идентичности).

Технологические (способность к использованию технологий, в том числе научных, цифровых на уровне эффективного пользователя).

Кроме ключевых компетенций в рамках отдельных предметных областей выделяются предметные компетенции: освоенные специфические знания, умения, навыки в рамках учебного предмета.

В целях обеспечения преемственности содержания между уровнями образования будут определены сквозные ключевые компетенции, накапливаемые на протяжении всей образовательной траектории. Данные компетенции станут рамочной основой для определения ценностного и содержательного наполнения государственного общеобязательного стандарта всех уровней образования, других рамочных документов сферы образования (отраслевые рамки квалификации, профессиональные стандарты). [1.1].

Понятие компетентности шире понятия знания, или умения, или навыка, так как оно с одной стороны, включает их, но в тоже время к ним не сводится, то есть не является простой суммой ЗУНов. Оно включает также результаты обучения (способности решать задачи определенного типа), систему ценностных ориентаций, привычки.

В чем разница между ЗУНами и компетенциями?

Компетенции отличаются от обычных предметных ЗУНов:

во-первых, сложностью структуры, включающей не только ЗУНы, но и элементы жизненного опыта, метакогнитивных знаний и умений;

во-вторых, широтой действия, которая позволяет учащемуся выйти за пределы приобретенных узкопредметных ЗУНов и мобилизовать свои потенциальные возможности для решения проблемной ситуации (учебной, жизненной);

в-третьих, значимостью для саморазвития и самоуправления учащихся [2.3].

Ключевые компетентности приобретаются в образовательном процессе в результате опыта их успешного применения. В образовательном процессе ключевые компетентности могут быть приобретены, если создаются следующие условия:

- деятельностный характер обучения;
- ориентация учебного процесса на развитие самостоятельности и ответственности обучающегося за результаты своей деятельности;
- создание условий для приобретения опыта постановки и достижения цели;
- четкость и понятность всем сторонам учебного процесса правил аттестации;
- организация продуктивной групповой работы.

Компетентностный подход

Стратегия модернизации содержания общего образования одним из оснований обновления образования называет «компетентностный подход». Понятие *«компетентностный подход»* получило распространение в начале 21 века в связи с дискуссиями о проблемах и путях модернизации современного образования. Компетентностный подход предполагает не усвоение учеником отдельных друг от друга знаний и умений, а овладение ими в комплексе. В связи с этим по-иному определяется система методов обучения. В основе отбора и конструирования методов обучения лежит структура соответствующих компетенций и функций, которые они выполняют в образовании. Общеобразовательная школа не в состоянии сформировать уровень компетентности учеников, достаточный для эффективного решения проблем во всех сферах деятельности и во всех конкретных ситуациях, тем более в условиях быстро меняющегося общества, в котором появляются и новые сферы деятельности, и новые ситуации.

Цель школы — формирование ключевых компетентностей.

Данный подход к определению ключевых компетенций соответствует пониманию фундаментальных целей образования, сформулированных в документах ЮНЕСКО:

- научить получать знания (учить учиться);
- научить работать и зарабатывать (учение для труда);
- научить жить (учение для бытия);
- научить жить вместе (учение для совместной жизни).

Предполагается, что в основу обновленного содержания общего образования, в качестве его основных целей, положено развитие или формирование у учащихся так называемых "ключевых компетентностей". В мировой образовательной практике понятие компетентности, как цели образования, выступает в последние годы в качестве одного из центральных понятий, а включение в образовательные цели школы формирование ключевых компетенций и связанных с этим изменение методов учебной работы – как основное направление реформирования (или модернизации) школы. Причин для этого несколько. Основная причина: необходимость усиления ориентации школы на изменившиеся условия жизни современного общества и, в особенности, сферы труда.

Изменение требований к результату предопределяет необходимость изменений образовательного процесса. В настоящее время необходимо полностью отказаться от представления об учебном процессе как процессе передачи информации.

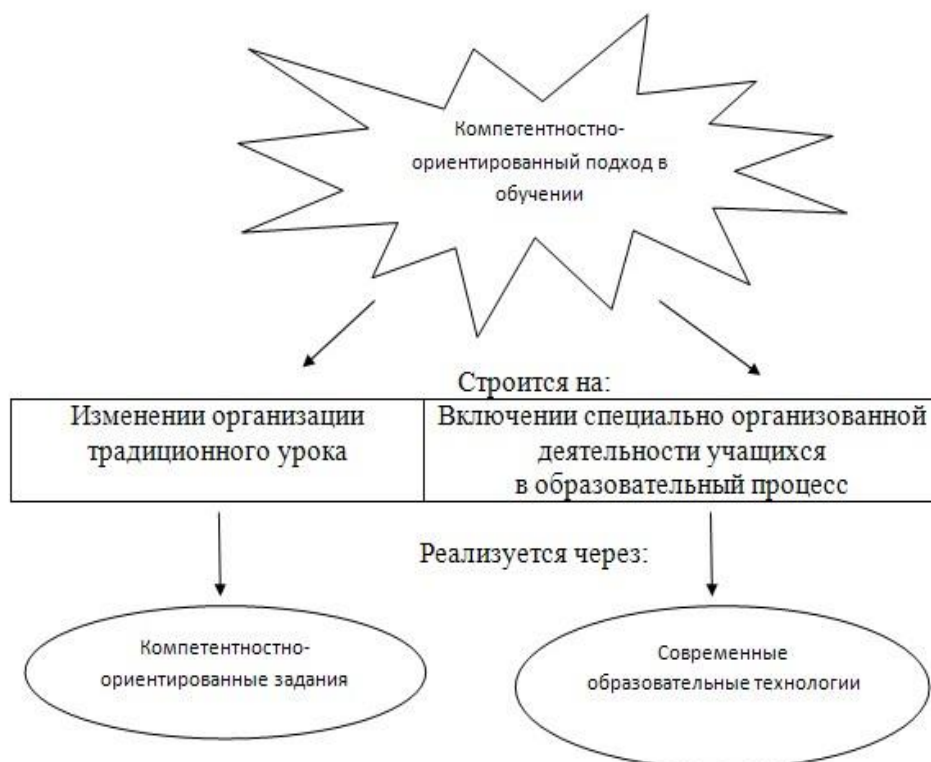
Одним из главных условий, работающих на повышение качества образования, является внедрение *компетентно - ориентированного* подхода в обучении и воспитании. На смену знаний, умений и навыков выходит понятие компетентности. Это инструмент, при помощи которого можно значительно повысить эффективность современного образования. Компетентностное обучение ориентировано на развитие личности, культуры мышления, аналитической рефлексии, самостоятельности и ответственности за

принятие решений. Все это должно быть в единстве с духовными и моральными ценностями личности.

Школа должна помочь ученикам в овладении технологиями жизнедеятельности, создать условия для формирования способностей самооценки, самопознания и самоконтроля, раскрыть потенциал самореализации, самоактуализации и саморегуляции.

Компетентностно-ориентированный подход в обучении

Схема 1

Строится на:

Изменение организации традиционного урока	Включение специально организованной деятельности учащихся в образовательный процесс
---	---

Реализуется через:

Современные образовательные технологии, которые обеспечивают включение в образовательный процесс специально организованной деятельности учащихся.

К компетентностно - ориентированным технологиям относятся метод проектов, учебные проекты, ролевые игры, сюжетные игры, технология развития критического мышления (ТРКМ), Таксономия Блума и др.

Компетентность – это непосредственный результат образования, выражающийся в овладении учащимися определенным набором способов деятельности. Освоить деятельность (в отличие от действия) через подражание невозможно, поэтому учащийся начинает управлять своей деятельностью, используя различные результаты образования, формируя собственный ресурсный пакет, необходимый для формирования компетенции. Именно на это

и направлена деятельность психолога, учителей и родителей, что положительно сказывается на развитии учащихся.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы с.45
2. Голуб Г., Фишман И. Ключевые компетентности учащихся – новый результат образования. г. Самара. 2003г.
3. Голуб Г.Б. Компетентностная составляющая образовательного стандарта. Материалы Международной НПК., Алматы, 2007.
4. Жадрина М.Ж. Ориентация на результат как условие реализации компетентностного подхода к образованию в школе. Алматы, 2004.
5. Халперн Д. Психология критического мышления. — СПб.: Изд-во «Питер», 2000. — 512 с.: ил. — (Серия «Мастера психологии»).
6. Сайт <http://psylist.net/pedagogika/yro.htm>

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ

*Бакиева Минаш Абзийевна,
Алматы облысы Еңбекшіқазақ ауданы
Алтынбике Бертаева атындағы орта
мектеп – Лавар бастауыш мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі*

XXI ғасырда білім беру өзгермелі өмір талабына жауап беруі тиіс. «Ұлт болам десең, бесігіңді түзе» - деген қанатты сөз бар. Ұлттың ұлт болып қалыптасуы оның тіліне, дініне, біліміне байланысты.

Бүгінгі мектеп қабырғасындағы бала – ел болашағы, ел тірегі, ертеңіміздің кепілі. Білім берудің басты мақсаты – білім, білік пен дағдыға қол жеткізу ғана емес, сонымен қатар жылдам қарқында өзгеріп жатқан дүниеде лайықты өмір сүру. Ол адамның дарынды, интеллектуалды және креативті болуын талап етеді. Менің алдымда мектеп оқушыларын отансүйгіштікке, шығармашылыққа, ақыл-ойын жан-жақты дамытуға, саналы білім бере отырып тәрбиелеу және қазіргі нарық қатынасының талабына сай адам етіп шығару міндеті көзделген.

«Еліміздің білім беру және ғылым саласының алдында кезек күттірмес ауқымды міндет тұр. Бұл – уақыт талабына сай болумен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білу деген сөз» [2] деп айтқан ел президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтің сөзі әрбір ұстаздың санасында болуға тиіс, және ол өзінің қиын да қызық шығармашылық еңбегінде серпіліс жасауын уақыт талап етеді.

Мұғалімнің мектептегі негізгі қаруы сабақ болса, сол сабақты озық педагогикалық технология элементтерін тиімді пайдалана отырып өткізуге мүмкіндік туды.

Шығыс даналығы былай дейді: «Адамгершілігі барлар, басқаларға тірек болады, осыны өздері де қалайды, басқаларға жетістікке жетуге көмектеседі, өзі де сол жетістікке жетуді қалайды» (Конфуций). Яғни, бұл баланың ынтасын жетелеу арқылы оқыту; оқушының өзі арқылы, оның іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы ойлау дағдыларын дамыта отырып, жүзеге асыру деген сөз.

Ана тілің - арың бұл,

Ұятың боп тұр бетте.

Өзге тілдің бәрін біл,

Өз тіліңді құрметте [7] – демекші, бастауыш сыныпта бала барлық пәнді өз ана тілінде оқығаны дұрыс деп ойлаймын. Ана тілін жетік меңгерген оқушы өзге тілді үйренуге жолдама алады. Сол себепті қазақ баласының, ең алдымен, қазақ тілін жетік меңгеруі оның бастауыш сыныптағы ұстазына көп байланысты.

Қазіргі таңда бала біліміне мониторинг жасауға арналған түрлі халықаралық зерттеулер бастауыш сынып мұғалімдеріне білім беру жолында жаңаша бағыт, жаңаша көзқарас таңдауды талап етеді. Қатар жүретін төрт дағды

(айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) баланың қоршаған әлемді танып меңгеруіне үлкен септігін тигізері анық. Ал енді сол танымдық үрдістердің қалыптасуында, ең алдымен, тілді меңгеру тұрады.

Сабақта белсенді және интербелсенді оқыту технология элементтерін жиі пайдаланудың тиімді жағы - оқушылардың ақыл-ойы мен өзіндік тұжырымы арқылы жаңа тақырыпты саналы түрде меңгеру дағдыларының қалыптасуы. Білімді меңгеру осы технологиялардың әр сатысында дами түседі. Сабақта оқушылардың жеке басын құрметтей отырып білім беру – бұл оқытудың негізгі талабы. Өйткені барлық оқушылардың ойлау қабілеті бірдей емес. Сондықтан бұл мәселеге психологиялық тұрғыдан қарап, педагогикалық әрекет, әдістемелік шеберлікпен келу керек.

Оқу сауаттылығының негізі - мәтінмен жұмысты толық қалыптастыру болып табылады. Бұл оқушылардың шығармадан қажетті ақпаратты алуына, нақты мәтіннен қорытынды шығаруына, негізгі кейіпкерлердің әрекеттерін интерпретациялауға, мәтін үлгісімен бекітуге және мәтін құрылымының бастапқы сараптамасын алуға көмектеседі.

Қазіргі таңда оқу сауаттылығы заманауи қоғамдағы өмірге деген дайындықтың маңызды бөлігі ретінде қарастырылады.

Мемлекеттік стандарт талаптарын орындау - сабақтың негізгі қағидасы. Теорияны дұрыс меңгермеген оқушыда тиянақты, жүйелі білімнің болмайтыны анық. Оқушы білімінің негізі теориялық білімде болғандықтан, сабақ барысында баланың теорияны дұрыс меңгеруіне үлкен көңіл бөлінеді. Оқушылардың жүйелі білім алуына, сол оқушылар арасындағы шынайы дарындарды анықтауды 1-сыныптан бастап жоспарлы түрде қолға алынуын көздеймін.

1-сыныпта Ана тілінен оқылымға берілген мәтінді бала өз бетінше оқып, мазмұнын талдау негізінде түсінеді. Әрине, мазмұнын түсінген оқушы кез-келген тапсырманы өз бетінше алып шығады, өз бетінше тақырыпты ашады.

Алматы метросы

Алматы метросы – жаңа метролардың бірі. Әлемнің барлық метро бекеттері бір-біріне ұқсайды. Ал Алматы метросының бекеттері өзгеше. Ол тоғыз бекеттен тұрады. Мұндағы «Мәскеу» бекеті – екі елдің достық белгісі.

«Алматы ақшамы» газетінен

1-сынып. 21 сабақ [4]. «Алматы метросы. Буын» тақырыбын өту барысында, оқушылардың оқу сауаттылығын тексеру мақсатында төмендегідей тапсырма ұсындым

1.	Мәтін не туралы?	А. Алматы метросы туралы В. еліміздің рәміздері туралы
2.	Метро неше бекеттен тұрады?	А. 8 В. 9
3.	Метродағы Мәскеу бекеті ненің белгісі? Жаз. _____	

Осы өздік жұмыстағы 3-тапсырма дарынды балаларға арналған. Тәжірибе көрсеткендей, тапсырманы дұрыс түсінген дарынды бала еш қиындықсыз өз ойын жеткізеді. Дарындылықтың негізгі белгілері ой-өрістің жоғарылығы, шығармашылық және тиімді ойлауы, өз ойын еркін айта алуы, қатынас пен белсенділік, қозғалғыштық болса; сол психикалық үрдістер осындай тапсырмаларды орындауда кеңінен анықталады.

1-сынып. 41 сабақ. Оқушылардың оқу сауаттылығын тексеру мақсатында төмендегідей тапсырма ұсындым

1.	Мәтін не туралы?	А. Көкек туралы . В. Жапалақ туралы. С. Қарлығаш туралы. Д. Тышқан туралы.
2.	Жапалақтың қандай сезім мүшесі туралы айтылады?	А. Құлағы туралы . В. Тұмсығы туралы . С. Қанаттары туралы . Д. Көздері туралы .
3.	Жапалақ неге түнде ұшады? Жаз. _____	
4.	Саған қандай құстар ұнайды? Жаз. _____	

Бұл жұмыстағы соңғы екі тапсырма баланы ойлануға жетелейді.

Өліппені жақсы меңгеріп, Ана тілін қолға алған оқушылар мұндай тапсырмалар орындауда жоғарғы көрсеткіш көрсетері анық.

Келесі сабақта тапсырма түрін өзгертіп, үйде мәтінді неше қайтара оқып, мазмұнын біліп келген оқушыларға еске сақтаған мәтін мазмұнын жазып беруді тапсырдым. Бұл тапсырманы орындауда дарынды балалар ешкімге ұқсамайтын өздерінің жеке ойларын қосуға асығады.

Оқу сауаттылығын дамытудағы білім мазмұнының жаңғыруы - сындарлы оқыту теориясына негізделгендігі. Сындарлы оқытудың мақсаты - оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.

Оқушылардың тақырыпты сыни тұрғыда меңгеруі ұтымды таңдалған жұмыс түрін талап етеді. Сабақтарда жиі қолданылатын әдіс-тәсілдер:

«ДЖИГСО»

Топтарға мәтін бөлігі таратылады. Мәтін бөлігін оқып, өз топтарында талқылайды. Талқылауға аз ғана уақыт беріледі. Бастапқы топқа қайта келіп, қолдарындағы мәтін бөліктерін құрастырады. Топтарға мәтіннің толық нұсқасы таратылады. Толық мәтін мазмұнымен танысып, мәтін желісін топ мүшелері бірлесіп отырып аяқтайды.

ДЖИГСО әдісімен жұмыс ақпарат алу мен пысықтауға, ойлауға ықпал етеді. Оқытудың осы ұжымдық әдісін жүзеге асыру мақсаты - жалпы мәселені алдымен жұпта, кейін ұжымда талқылау, үйрену мен үйрету. Бұл жағдайда әрбір оқушы бір сәт өзін мұғалім ретінде сезінеді, оқуға деген жауапкершілігі артады. Мәселен, әдісті қолдануды төмендегіше қарастырып көрейік.

Алдымен ұжым 4 адамнан тұратын топтарға бөлінеді. Бұлар - бастапқы жеке жұмыс топтары. Берілгені тұрған жұмыс мәтіні төртке бөлінеді. Енді топ мүшелері төртке дейінгі реттік жүйеде тағы бөлінеді. Тіпті тақырыпқа қатысты сұрақ қойып, айтылған сөздерді шартты атау ретінде бөліп беруге де болады (мәселен, берілген сөйлемдердің мағыналық түрлерін анықтаңдар: сұраулы, лепті, хабарлы, бұйрықты). Бұл жолы әр сан иелері немесе атау иелері өз алдына «жұмыс тобын» құрайды.

Оқуға ұсынылатын материалдың тақырыбы талқыланды соң, осы мәтінді топта талқылап, түсіну қажет екендігі ескертіледі. Логикалық түрде төрт бөлікке бөлінген мәтін бөліктері әр топқа таратылады. Топтар тұтас мәтінмен емес, тек белгілі бөлікпен ғана жұмыс істеп, бүге-шігесіне дейін талдайды, пікір алмасады, ойын нақтылайды. Жұмысты бастамас бұрын екінші құрылған шағын топқа бара жатқан оқушыларға «жұмыс тобында» мәтіннің тиісті болты жақсы меңгеру қажеттігі айтылады, өйткені сол бөлімді «бастапқы топ» мүшелеріне түсіндіруге жауапты болатыны, мәтінді тұтас түсіну әр оқушының жұмыс істеуі мен зейін қоя түсінуіне байланысты екені түсіндіріліп, жауапкершілік жүктеледі.

Бұл стратегия мазмұнды жан-жақты меңгеру, оқығанды есте сақтау үшін ұмтылу, жауапкершілік дағдысына баулу мақсаттарында аса тиімді. Оқушының оқуға деген қызығушылығы артады, ұжымда жақсы қарым-қатынас қалыптасады, саналы тәртіп орнайды.

«Елестету көрінісі»

Мәтіннің басты мәнін мүмкін болса, елестетуге тырысу керек. Егер мүмкіндік болса, сурет, сызба, тірек сызба т.б ретінде қағазға түсіріп, суреттерді қорғау.

«Даналық ағашы»

Оқушылар ішінен бір жүргізуші сайланады. Жүргізушінің қолында қорап немесе сандықша болуы керек. Оқушылар тақырып бойынша ашық сұрақтар құрастырып, жүргізушіге береді. Сұрақтар құрастырылып біткен соң, оқушылар

сандықшадан кез келген сұрақты алып, дауыстап оқиды, толық жауап беруге тырысады. Қойылған сұрақпен берілген жауап бағаланады.

«Данышпан үкілер»

1. Мәтінмен жұмыс істеудің негіздері.

Мәтіннен негізгі (жаңа) ұғымдарды тауып, оларды алфавиттік ретте жазыңыз. Мәтіннен сіз күтпеген, сіздің бұрынғы ұғымдарыңызға қарсы тұрған ақпаратты табыңыз. Сізге жаңалық болған ақпаратты жазыңыз.

2. Маңызды өмірлік даналық.

Мәтіннің негізгі ойын бір сөйлеммен білдіріңіз.

3. Таныс және таныс емес.

Мәтіннен сізге алдында таныс болған және мүлдем таныс емес ақпаратты табыңыз.

4. Иллюстрациялық бейнелеу.

Мәтіннің негізгі ойын сурет, сызба, карикатура т.б. арқылы бейнелеп көріңіз.

5. Үлгі боларлық қорытынды.

Оқыған мәтіннен келешекте қажет болатын маңызды қорытынды шығаруға бола ма?

6. Талқылауға арналған маңызды тақырыптар.

Сыныпта талқылауға тұрарлықтай, ерекше көңіл бөлуге болатын ойларды, пікірлерді табындар.

«Әдебиет лотосы»

Мақсаты: оқыған әдеби шығармалар кейіпкерлері туралы кестені толтыру. Белгілі бір уақыт ішінде кесте толтырылуы керек. Хрестоматиядан оқыған шығармаларды да пайдалануға болады.

Шығарма атауы

Авторы

Кейіпкері

Қандай?

Қандай жағымды қасиеттері мен қылықтары ұнайды?

Кейіпкерге ұқсағың келе ме, жоқ па? Себебін түсіндір.

«А,В,С»

А - сұрақ қояды.

В - жауап береді.

С – айтқан жауаптарды бақылайды, толық болмаса толықтырады.

Оқушылар топта үшеуден отырады. А — сұрақ қоюшы, В – жауап беруші, С — бақылаушы рөлін атқарады. Бақылаушы қажетті жерлерін түртіп алып, әңгіме соңында қорытынды береді.

Оқушылар осы сұрақтарға жазбаша стикерге жауап береді. Ұсыныс, тілектерін айтады.

«Баяндама»

Мұғалім оқушыларға мәтінді оқуға, соңынан оның мазмұнын сурет, сызба түрінде беруді ұсынады. Бұл «шпаргалканы» оқушы оң жағындағы көршісіне береді. Енді әрқайсысы өз көршісінің суреттерін не сызбаларын қолдана отырып, осы мәтін бойынша «баяндама» жасайды. «Баяндама» мазмұнын неғұрлым кең ашып, оны қорғап, ең жақсы өрнекті ұсынған оқушы жеңімпаз болады.

«Блум түймедағы».

Блум түймедағының алты күлтесі – сұрақтар типінің алты түрі.

1. Қарапайым сұрақтар. Оларға жауап бере отырып, болған жайттар туралы әңгімелеп беруге болады. Дәстүрлі бақылау жұмыстарында, терминологиялық диктанттарда, т.б. қолданылады.

2. Анықтаушы сұрақ. Әдетте, «Сонда сіз солай демекшісіз ғой ..?», «Менің түсінуімше, сіз ...», «Менің қателесуім мүмкін, бірақ, меніңше, сіз былай айтқан сияқты болдыңыз...» деген сұрақтар болады. Бұл сұрақтар анықтау мақсатында жайдары көңілмен берілуі керек.

3. Интерпретациялық (түсіндіруші) сұрақ. «Неліктен жапырақтар күз мезгілінде сарғаяды?» - деген сұрақтың жауабын оқушылар білетін болса, ол сұрақ жай сұраққа «айналады».

4. Шығармашылық сұрақтар: «егер», «болса», «қалай болар еді» деген сияқты сөздермен келеді.

5. Бағалау сұрақтары. «Неліктен бұл жақсы, басқасы жаман деген баға алды?», «Бір нәрсе екінші нәрседен несімен ерекшеленеді?» - деген сұрақтар бағалау критерийлерін түсіндіруге бағытталған.

6. Тәжірибелік сұрақтар. «Күнделікті өмірде қай жерде байқайсыз?», «Кейіпкердің орында болсаңыз, не істер едіңіз?» - деген сипаттағы сұрақтар теория мен практиканы ұштастырады.

Бұл әдіс-тәсілдерді жаратылыстану, қазақ тілі, дүниетану сабақтарында мәтінмен жұмыс барысында жиі қолдану – оқушы шығармашылығын арттыруға үлкен көпір болып табылады.

Жаңаша оқытудың басты сипаты – мақсатты нәтиже.

Мұндай оқытудан күтілетін нәтиже:

1. Оқушы пән бойынша Мемлекеттік білім беру стандарт талаптарын орындайды.

2. Бастауыш сынып оқушысының оқу сауаттылығы артады.

3. Оқушының негізгі орта мектепке даярлығы жоғарылайды,

5-сыныпқа үлкен дайындықпен келеді.

4. Оқушының сөйлеу мәдениеті қалыптасады, дәлелді сөйлеуге үйренеді.

5. Мемлекеттік тілге құрмет күшейеді.

8. Баланың көптеген психикалық үрдістері жақсарады (ойлау, еске сақтау, еске түсіру, елестету, салыстыру, өзін бағалау т.т.)

9. Білім алуда оқушының жауапкершілігі артады.

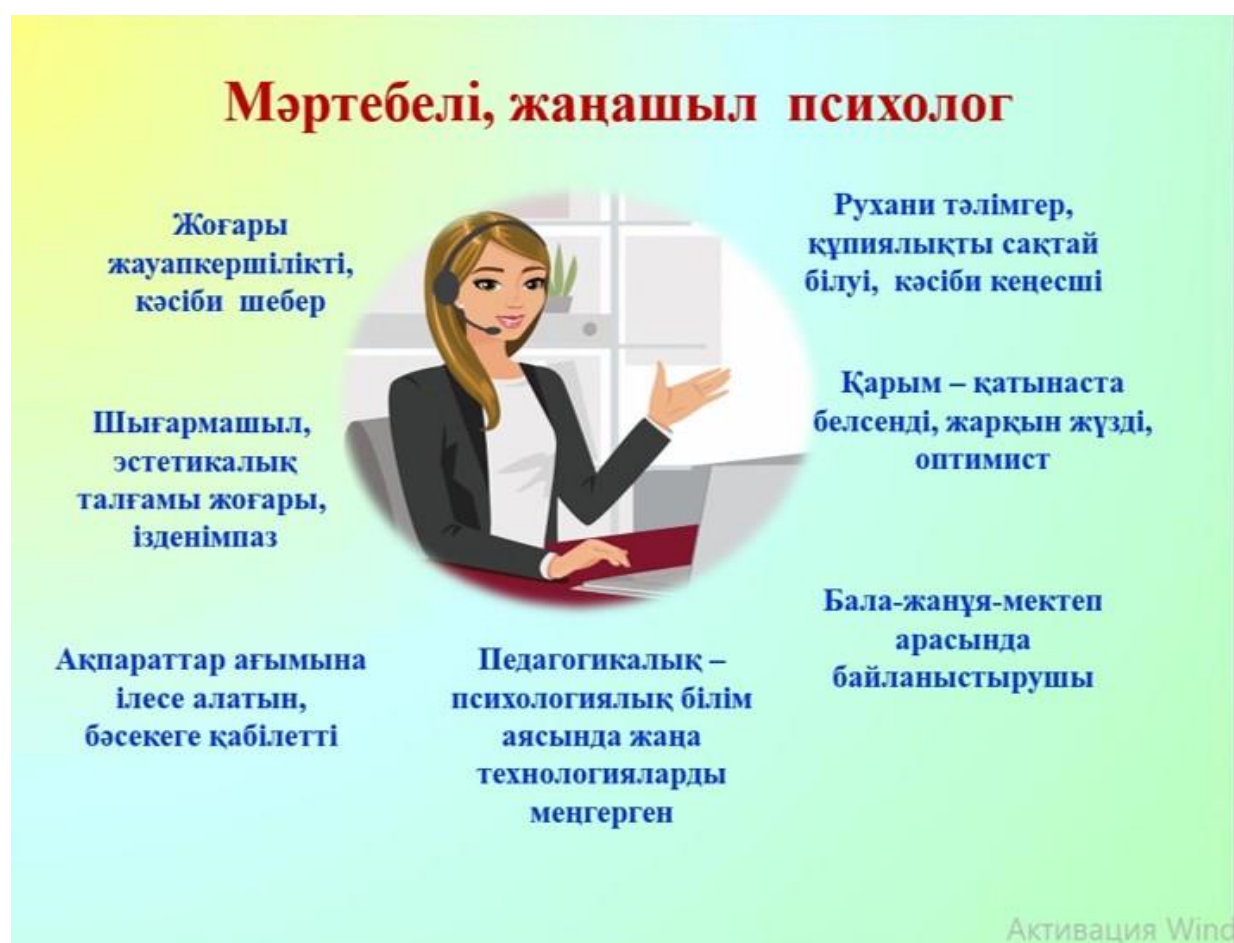
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы.*
- 2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 01.09.2021.*
- 3. Қ.Жарықбаев. Психология. Алматы. Мектеп. 1982ж.*
- 4. Ана тілі. Оқулық. Уайсова Г., Сәдуақас Г. Бесірова А. С. 2021. Атамұра*
- 5. PIRLS - бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын бағалау. Алматы, 2016.*
- 6. А.Х.Әлімов «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана «НЗМ»ДББҰ, 2014.*
- 7. Қадыр Мырза Әли. Қанатты сөздері.*

МӘРТЕБЕЛІ ПСИХОЛОГ – ЖАҢАШЫЛДЫҚ ШЕБЕРІ

*Истигулова Мейрамгул Кантарбаевна
Ақтөбе облыстық мамандандырылған
физика-математикалық мектеп-
интернатының педагог-психологі*

«Адам жанын түсіне білу, оны зерттей білу - үлкен өнер» деп австриялық дәрігер психолог Зигмунд Фрейд айтқандай әрбір жүректің құпия сырын түсініп, зерттеп қана қоймай, жан дүниесінің тыныштығына ерекше назар аударатын бұл - психолог маманы. Бүгінгі таңда психолог маманы - адамзат игілігі үшін жоғары мамандықтардың бірі десе болады. Олай болса, қазіргі жаһандану заманында мәртебелі, жаңашыл психолог қандай болуы керек?

№1 - сурет

Бүгінгі педагог – психологты айқындайтын сапа, оның кәсіби құзырлығы, яғни психологиялық білімінің тереңдігі. Педагог – психолог қаншалықты білімді, шығармашыл болса, оның кәсіби құзыреттілігі де сонша болмақ.

Заманауи педагог – психолог оқу – тәрбие кеңістігіндегі төмендегідей іс - әрекеттерді атқара алуы тиіс:

1. тұлғааралық байланыс мәдениеті қалыптастыру,
2. өз қызметінің негізгі аспектілерін меңгеру,
3. практикалық кәсіби тапсырмаларды орындай білу.

Жаңашыл психолог маңызды пайдаланатын ұстанымдарға көз жүгіртсек, олар:

- Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс – әрекетіне талдау жүргізу (арнайы ұйымдастырылған сабақтарға қатыстыру);
- Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін әдіс – тәсілдерді пайдалану;
- Баланың болашақтағы даму мүмкіндігін есепке алып, бағалап отыру, кәсіби кеңес беру;
- Оқушының икемділігі мен қабілетін айқындау мақсатында жан – жақты зерттеу жұмыстарын жүргізу;
- Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау;

Тұлға қабілеттерін анықтауға және дамытуға арналған психологиялық жаттығулар

«БАҚЫТ БЕЙНЕСІ»

Мақсаты: бақыт туралы түсінігін ашу, бақытты өмірге талпындыру, нақты мақсатқа бағыттау.

Жүргізілуі: жеке – жеке парақшалар таратылады және түрлі - түсті қарындаштар беріледі.

«Кәне, біз бақыт дегенді қалай түсінеміз, оны қалай суреттеп салар едіңіз?»

- ой тастау арқылы сурет салдыру.

Салынған сурет бойынша талдау:

✓ күн, кемпірқосақ, яғни табиғат түрінде бейнелеп салынған суреттер болса, олар көбінесе бақытты сыртқы ортадан табатын жандар. Достарымен, яғни қарым – қатынас жасау арқылы. Бұл бағыттағы адамдар қарым – қатынас жасау бағытындағы мамандықтарға өте икемді.

✓ Ал, өсімдік, жүрек, адамдар бейнесі, отбасы бейнесі, смайликтер, әшекей бұйымдар бейнелеп салынса, олар бақытты ішкі ортадан табады. Отбасынан, айналасындағы адамдардың өзі туралы айтқан ойларынан, жалпы өмірдің әр сәтінен. Бұл бағыттағы адамдар эстетикалық, шығармашылық салаға икемді.

✓ Заттар, бұйымдар, елтаңба, ту, ескерткіш, зәулім үйлер бейнелеп салынса, олар бақытты бір үлкен дәрежеге жеткенде сезінетін жандар екен. Бұл бағыттағы адамдар техникалық, экономикалық салаға икемді.

✓ Ақша, кітап, фотоальбом, кеңсе тауарлары т.б бейнелеп салынса, олар мақсатқа ұмтылған кезде бақытты сезінетін жандар. Бұл бағыттағы адамдар логикалық, ой жүйесі, статистикалық салаға икемді.

«ТҰЛҒА»

Мақсаты: тұлғалық ерекшеліктерді анықтау.

Нұсқау: төртбұрыштың ішіне өзіңізге ұнайтын жұлдыз, шеңбер, ромб біреуін тандап суретін бейнелеңіз.

Салынған сурет бойынша талдау:

- ✓ Жұлдыз – лидер, оптимист, ұйымдастырушылық, басқарушылық қасиет тән. Өз көздеген мақсатына қол жеткізуге барлық мүмкіншілікті жасайды, танымдық жағынан қозғалу есі жақсы дамыған, қозғалу есі – заттың қозғалысының ұзақ есте сақталуы. Мысалы: өмірде адамдардың жүріс – тұрысының жатталып қалуы.
- ✓ Шеңбер – қарым – қатынаста барлығымен тең дәрежеде қарым – қатынас жасайды, конфликтіге түспейді, қарапайым, танымдық жағынан көру есі жақсы дамыған, көру есі – нәрсенің сыртқы түрін есінде ұзақ сақтап қалу. Мысалы: бейтаныс адамның сыртқы бейнесі.
- ✓ Ромб – ашық, көпшіл, мінезі өзгермелі, ойы өте еркін, танымдық жағынан есту процесі жақсы дамыған, есту процесі – дыбыстарды есте ұзақ ұстағыштықты білдіреді. Мысалы: кейбір оқушы сабақты өзі оқығаннан гөрі, мұғалімнің сөйлегенін тындағанда, тез жаттап алады.

«6 ТҰЛҒАЛЫҚ ФАКТОР»

Мақсаты: оқушының қызығушылық бағытын, қарым – қатынас деңгейін, жаңа ортаға бейімделуін, мақсат көздеушілігін, ішкі энергиясын, лидерлік қабілетін анықтауды қамтамасыз етеді және де оқушы туралы жалпы мағлұмат алуға мүмкіндік береді.

Нұсқау: Қағазда 6 бөлімнен тұратын тапсырма берілген. Осы берілген тапсырмалардың ішіндегі алдыңғы 5 тапсырмалық бөліміндегі төртбұрыштарға өз ойыңызға келген, кез – келген суретті салыңыз. Ал, соңғы алтыншы бөлімдегі төртбұрышқа пілдің суретін салыңыздар. Орындауға 2 минут уақыт беріледі. Ескеретін жайт, төртбұрыштардың біреулерінде арнайы белгілер бар, оны сурет салған кезде ескеруге де, ескермеуге де болады. Егер тапсырма бөлімінде екі төртбұрыш берілсе, суретті екеуіне де немесе біреуіне салуға болады, оны өз еркіңіз біледі.

Берілетін 6 факторлы тапсырмасы:

“6 тұлғалық фактор”

1	
2 —	3
4 .	5 —
6	

№2 - сурет

Салынған сурет бойынша анықтама қорытынды:

1. Қызығушылық бағытын анықтайтын фактор

- егер сурет үлкен бөлігіне салынса, қызығушылығы адамдарға бағытталған; яғни адамдармен қарым - қатынасты жақсы көреді.
- Егер кішкентай бөлігіне салынған болса, өзіне бағытталған; яғни өзіне назар аударғанды жақсы көреді.
- Егер сурет екеуіне де салынған болса, онда адамдарға да, өзіне де бағытталған.

2. Қарым – қатынас деңгейін анықтайтын фактор

- егер екі сызық қосылатын болса, ашық қатынаста;
- егер екі сызық қосылмаса, тұйық болғаны;

3. Жаңа ортаға бейімделе алушылықты анықтайтын фактор

- егер сурет доға түрінде салынса, онда тез бейімделеді;
- егер, бұрыш, төртбұрыш, түзу сызық түрінде салынса, онда тез бейімделе алмайды;

4. Адамның мақсат көздеушілігін анықтайтын фактор

- егер нүкте салынған суреттің бір элементі болса, онда мақсат көздей алмайды;
- егер нүкте сырт қалса, онда мақсат көздейді;

5. Адамның энергиясын анықтауға арналған фактор

- егер таяқша салынған суретке қатысты болса, энергиясы жоғары;
- егер таяқша салынған суретке қатысты болмаса, энергиясы төмен;

6. Лидерлік қабілетті анықтайтын фактор

- егер сурет кіші бөліктің ішіне салынса, лидерлікке ұмтылмайды;
- егер үлкен бөліктің ішіне салынған болса, лидерлікке ұмтылады;
- егер екі бөлікке салынса, онда жәй қарапайым қатынасты қалайды;
- егер салынған суреттерде пілдің бір элементі анық және нақты салынған болса, онда оның авторитарлық немесе диктаторлық қабілеті басым болғаны;

«Мейірімділік жүрегімде» атты психология апталығының жоспары

Апталықтың мақсаты: тұлғалық өзара жағымды қарым - қатынас жасауға дағдыландыру, ақыл - ойды дамыту, психикалық саулықты нығайту, мейірімділікке, тапқырлыққа баулу.

Апта күні аталуы	Ұйымдастырылатын іс – шаралар	Қатысушылар
Дүйсенбі Қарым – қатынас күні	Апталықтың ашылуы: «Менің арманымның Ақ кемесі» армандар орындалады акциясы «Ақтөбенің 150 жылдығы», «Жастар жылына» туынды – жоба	Мұғалімдер және оқушылар
Сейсенбі Ақыл – ой күні	«Психология әлемінде» ребустар күні	Оқушылар ұжымы 6-7 класс
Сәрсенбі Денсаулық күні	«Денсаулығым - байлығым» жаттығу, сергіту сәттері.	Мұғалімдер және оқушылар

	«Денсаулық казиносы» тренинг - сабақ	
Бейсенбі Эмоциялар күні	«Жақсы көңіл – күй – жан шуағы» акция. “Таңертеңгі көңіл-күй” тренинг-караоке	Оқушылар ұжымы 8-11 класс
Жұма Жарқын болашақ күні	«Ұстаз тұлғасы және әдеп қағидасы» практикалық – семинар тренинг «Қыздармен сырласу сабағы»	Мұғалімдер, Әдістемелік жетекші Қыз балалар
Сенбі Ынтымақтастық күні	«Отбасы – ата – аналар көзімен» арттерапия	Ата – аналар, тәрбиешілер, класс жетекшілер Ата – аналар
	Апталық қорытындысы	

«Мейірімділік жүрегімде» атты психология апталығы аясында ұйымдастырылған іс – шаралардан үзінді:

Апталықтың ашылуы: «Менің арманымның Ақ кемесі» армандар орындалады акциясы.

№3 – сурет

«Психология әлемінде» ребустар күні

№4– сурет

«Денсаулығым - байлығым» жаттығу, сергіту сәттері

№5– сурет

«Жақсы көңіл – күй – жан шуағы» акция. “Таңертеңгі көңіл-күй” тренинг-караоке

№6– сурет

Жоғарыдағы аталғандағыдай жұмыстарды ұйымдастыра отырып, баланың рухани өсуіне жағдай туғыза алатын педагог – психологтар бүгінгі қоғамның мәртебелі маманы екені сөзсіз. Жаңашыл психолог өз ісінің шебері, заманауи талаптарға сай психологиялық – педагогикалық біліммен қаруланған маман болуы керек. Өйткені, ол баланың көңіл – құбылысын, сезімін, айтар ойын түсініп, оның тұлғалық дамуына септігін тигізеді. Өзінің өмірлік тәжірибесінен К.З. Циолковский мынадай ұлы тұжырым жасаған екен: «Мен алғашқыда көпшілікке белгілі ақиқаттарды аштым, кейін кейбіреулерге белгілі ақиқаттарды аштым, содан кейін ғана ешкімге белгісіз ақиқаттарды аша бастадым». Олай болса, баршаңызға үлкен ақиқаттарды ашып, өзгенің өсуіне ықпал етіп, дарынды баламен жұмыста биік шыңдарға жете беріңіздер демекпін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Немов Р.С. Психология I-II том, Москва - 2002.
2. Под ред. В.В. Петрушинского. Игры – обучение, тренинг, досуг... Москва – 1994.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога I,II – том Москва, ВЛАДОС – 2001.

ОСОБЕННОСТИ И СИСТЕМНЫЕ ПУТИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

*Каркулова Айгуль Акимгереевна,
докторант PhD Международного
университета Астана,
руководитель отдела педагогического
мастерства и психологической службы
РНПЦ «Дарын» МОН РК*

Развитие детской одаренности включает в себя осуществление инновационных преобразований в разработке и внедрении новых диагностик одаренности, новых технологий обучения и воспитания, развитие системы работы с одаренными детьми, развитие системы непрерывного образования, которое включает в себя повышение квалификации и переподготовку педагогических кадров, работу с одаренными детьми.

Анализ проблем традиционной системы обучения и современных концепций работы с одаренными детьми мотивировали лабораторию педагогического мастерства и психологической службы к модернизации системы работы с одаренными детьми. Эти факторы позволили выработать концепцию, которая направлена на изучение и решение проблем детей с высоким интеллектуальным потенциалом, на создание условий для развития природных задатков и самореализации личности. За это время лаборатория педагогического мастерства и психологической службы стала методической творческой лабораторией, активно разрабатывающей научные и практические аспекты данной проблемы. При этом основными целями учреждения в области развития одаренности стали:

- развитие одаренности обучающихся через оптимальное сочетание основного, дополнительного и индивидуального образования;
- внедрение в образовательное пространство альтернативный вариант оценивания обучающихся в форме «портфолио»;
- стимулирование творческой деятельности педагогического коллектива по развитию одаренности;
- повышение уровня и качества специализированного образования через идеи гуманной и личностно-ориентированной педагогики.

В процессе работы над системой развития одаренности детей, был проведен мониторинг результатов учебной и внеучебной деятельности обучающихся специализированных школ, успехов и достижений каждого ученика. Анализ мониторинга позволил нам выделить следующие виды одаренности:

- Общая интеллектуальная (академическая) одаренность
- Информационно- коммуникативная одаренность
- Творческая одаренность
- Социальная одаренность
- Спортивная одаренность

Для развития каждого вида одаренности разработана система мероприятий, включенная в образовательную модель специализированных школ. При моделировании учтены возрастные особенности, что позволяет детям ориентироваться в образовательном пространстве. Данная система позволяет обучающимся выбирать готовую или самостоятельно моделировать свою образовательную траекторию.

Принципы выявления одаренных и мотивированных детей в специализированных школах

Принципиальное значение имеет разработка методов выявления так называемой «потенциальной» одаренности, это:

- 1) предварительное всестороннее психодиагностическое обследование в рамках психологического сопровождения развития обучающихся, осуществляемое психологической службой школ;
- 2) переплетение диагностических, психокоррекционных и развивающих методов в условиях групповой, тренинговой работы психолога с обучающимися. Это позволяет осуществить переход от методов «диагностики отбора» к методам «диагностики развития».

Мы считаем, что режим психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса позволяет не только отслеживать актуальный психолого-педагогический статус каждого ребенка в самые сложные, критические возрастные периоды, но и прогнозировать зону ближайшего развития у детей «скрытых», нереализованных пока возможностей и способностей.

Научно – методические основы обновления содержания работы с одаренными и мотивированными детьми

Самовоспитание способностей, самораскрытие природных задатков является важным условием реализации индивидуальности мотивированного ребенка. В реализации своей индивидуальности ребенок должен быть главным, рассматриваться как самый заинтересованный участник этого процесса, как деятель самореализации.

С этих педагогических позиций следует рассматривать проблему развития способностей одаренных детей - как реализацию их индивидуальности. **Принцип педагогики индивидуализации** стал **концептуальным обоснованием нашей программы**. Исходя из этого, одним из приоритетных направлений программы является совершенствование уровня компетентности педагогов, который позволяет приспособливать массовое обучение к индивидуальным свойствам каждого ребенка, предварительно изучив особенности его поведения.

Наиболее популярной современной концепцией одаренности является теория известного американского специалиста в области обучения одаренных детей Джозефа Рензулли. Он считает (Renzulli, J.S. (1978). What Makes Giftedness? Reexamining a Definition. Phi Delta Kappan, 60(3), 180—184, 261), что

поведение одаренного человека отражает взаимодействие между 3 основными группами качеств:

- общие или специальные способности выше среднего;
- высокий уровень включенности в задачу;
- высокий уровень креативности.

Принципиально важно то, что Д. Рензулли предлагает считать одаренным не только того, кто по всем трем основным параметрам превосходит сверстников, но и того, кто демонстрирует высокий уровень хотя бы по одному из них. Таким образом, контингент одаренных существенно расширяется, по сравнению с тем небольшим процентом детей, которых обычно выявляют при помощи тестов интеллекта, креативности или по тестам достижений.

Трактовка одаренности в концепции «обогащенного обучения» Д. Рензулли соответствует специфическим условиям функционирования образовательной модели, поэтому выделенные им факторы одаренности, легли в основу данной системы. Использование при составлении учебных программ для одаренных детей трактовки одаренности Д.Рензулли, позволяет обучающимся посвящать большую часть времени тем видам деятельности, которые представляют для них наибольший интерес. Основная задача учителя при этом состоит в том, чтобы помочь каждому обучающемуся ставить перед собой посильные задачи, отвечающие его интересам, и овладевать исследовательскими навыками, необходимыми для решения этих задач. Д. Рензулли охарактеризовал занятия, построенные в соответствии с принципами концепции «обогащенного обучения», как «выходящие за рамки установленной учебной программы и опережающие ее».

Во всех случаях, когда происходит развитие способностей ребенка, их реализация, оно в значительной мере становится возможным лишь благодаря самовоспитанию. Принципы концепции свобододеспособности (О.Газман Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании //М.: Педагогика. – 1996.) дают возможность одаренному ребенку свободы выбора собственной образовательной траектории (маршрута). Данная концепция открывает одаренным детям перспективу перехода от индивидуального образовательного маршрута к индивидуальному образованию, через реализацию индивидуального учебного плана (ИУП).

Принципы обучения одаренных и мотивированных детей

Основные направления научно-методического сопровождения деятельности педагогов по развитию одаренности определяют широкий спектр принципов обучения одаренных детей. Анализ потенциальных возможностей образовательного пространства специализированных школ и возрастающих потребностей обучающихся привел к выбору принципов, соответствующих заявленным целям и задачам программы:

- 1.применение междисциплинарного подхода;
- 2.углубленное изучение тех проблем, которые выбраны самими обучающимися;
- 3.насыщенность учебного материала заданиями открытого типа;

4.поощрение результатов, которые бросают вызов существующим взглядам и содержат новые идеи;

5.поощрение использования разнообразных форм предъявления и внедрения в жизнь результатов работы;

6.поощрение движения к пониманию самих себя, сходства и различия с другими, признанию своих способностей;

7.оценка результатов работы на основе критериев, связанных с конкретной областью интересов,

8. установка на самооценку познавательной деятельности при изучении научных дисциплин,

9. установка на сохранение приоритета духовно-нравственных ценностей.

Данная система работы с одаренными и мотивированными детьми использует основные стратегии обучения детей с высоким умственным потенциалом – ускорение, горизонтальное и вертикальное обогащение, предполагает несколько организационных форм ускорения:

1.ускорение в обычном классе;

2.профильные классы;

3.интеграция основного и дополнительного образования.

Структура системы работы

с одаренными и мотивированными детьми

Структура системы характеризуется наличием внутренних и внешних ресурсов. Внутренние ресурсы предполагают использование кадрового потенциала, научно-технической и материально-технической базы, организационно-методического сопровождения. Внешние ресурсы: сеть научного потенциала области, а также внешние международные партнеры, система дополнительного образования. Но все элементы данной системы взаимосвязаны между собой и строятся на принципах продвижения к познавательным высшим уровням в области избранного предмета, расширение изучаемой области знаний. Следует отметить, одаренный ребенок не продвигается быстрее, а получает дополнительный материал к традиционным курсам, большие возможности развития мышления и креативности, развивает умение работать самостоятельно.

Компонентами в образовательной среде, способствующей развитию одарённости обучающихся, можно выделить следующие компоненты:

нормативный;

институциональный;

функциональный;

ценностно – ориентационный;

коммуникационный;

Нормативный компонент включает в себя следующие механизмы и инструменты для достижения целей:

1.Разработка локальных актов, положений:

о научном обществе учащихся

о проектной работе

о предметной школьной олимпиаде

о кафедре, ассоциациях

о научно-методическом совете

2. Договоры о сотрудничестве с партнерами

3. Учебный план:

Профильное обучение по индивидуальным учебным планам.

Реализация программ профильного и углублённого уровней, элективных курсов в 10-11 классах.

Углубленное изучение английского языка.

Предпрофильная подготовка.

Курс «Основы проектной деятельности».

Курс «Основы проектирования».

Институциональный компонент включает в себя:

2. Управляющий совет.

3. Педагогический совет

4. Научно – методический совет.

5. Предметные кафедры.

6. Попечительский совет

7. Научное общество учащихся.

8. Образовательно-воспитательные проекты.

Функциональный компонент предполагает:

1. Организационно-управленческие меры по внедрению в учебно-воспитательный процесс инновационных технологий.

2. Использование в учебном процессе технологий, направленных на развитие одаренности.

3. Использование в учебном процессе методов педагогической и психологической диагностики способностей и одаренности.

4. Конкурсы, конференции, олимпиады, спартакиады, выставки для школьников.

5. Издательская деятельность

6. Предметные декады.

Коммуникационный компонент характеризуется следующими механизмами:

1. Расширение сети учреждений, взаимодействующих со школами по вопросам одаренности;

2. Увеличение количества социальных партнеров по работе с одарёнными детьми;

3. Создание системы тьюторства;

4. Взаимодействие с социальными службами;

5. Информатизация школы;

6. Включение в план работы предметных ассоциаций вопросов развития одаренных детей;

Для **ценностно – ориентационного компонента** характерны следующие параметры:

1.Формирование духовно-нравственных ценностей, установок на формирование здорового образа жизни, художественного вкуса.

2.Создание системы поощрений и награждений.

Структура системы включает несколько направлений: расширение кругозора знаний об окружающем мире и самопознание, углубление этих знаний и развитие инструментария получения знаний. Обогащение обучения специально направлено на развитие творческого мышления. Сюда входят занятия по решению проблем с применением таких известных техник как мозговой штурм, занятия ориентированные на развитие личностных характеристик, упражнения на релаксацию.

Особое значение придается развивающим и интегративным программам. Интегративные программы соединяют познавательные, развивающие и эмоциональные компоненты. Их можно разделить на направленные на обсуждение жизненных ценностей и связанные с исследованием проблемы самоактуализации.

Учебный материал, применяемый педагогами специализированных школ в работе с одаренными детьми, соответствует следующим требованиям: научность, расширенный объем, междисциплинарный контекст, практическая направленность, соответствие разнообразию интересов учащихся, дискуссионное содержание. Отбор учебного материала осуществляется на основе различных теоретических подходов, многообразии точек зрения.

Одарённые дети с определённого этапа должны иметь возможности подключиться к различным глобальным формам творческой коммуникации.

Общая характеристика методов, способов достижения поставленных целей

Методы, которые используются в гимназии предполагают прежде всего: диагностику индивидуальных особенностей обучающихся и выбор технологии (под конкретную педагогическую ситуацию);

отбор содержания учебного материала и содержания учебной деятельности; выбор оптимальных форм, методов, приемов и средств организации УВП (способов реализации технологии);

анализ результата через систему диагностических процедур и рефлексивную деятельность.

При выборе инновационных технологий и методов обучения мы опирались на основные положения:

технологии РИЛ – обучения В.В. Полякова;

технологии саморазвития личности Г.К. Селевко

технологии развития критического мышления через чтение и письмо и др.

Формы, педагогические методы и приемы, коммуникативный компонент сопровождения урока в рамках обучения, рассматриваются нами в качестве наиболее приемлемых для решения задач развития индивидуальности личности одаренных детей. Реализация индивидуальности, возможностей каждого одаренного ребенка зависит от его самооценки, мотивации. Именно поэтому в качестве интегрального показателя развития ребенка мы выбрали не только

традиционные показатели (достижения в олимпиадах, творческих конкурсах, соревнованиях научных проектов), но и показатели развития индивидуальности личности.

Характеристика критериев и показателей оценки эффективности системы работы с одаренными и мотивированными обучающимися

1. Подбор оптимальных рефлексивных методов обучения, воспитания, развития.

2. Использование разнообразных видов поддержки обучающихся:

- психолого-педагогические (системность стимулирования, обеспечение отношений «человек- человек», комфортность, сотрудничество, совместимость),
- правовые (обеспечение демократических норм и правил поведения),
- социальные (обеспечение всем равных стартовых возможностей в обучении),
- валеологические (обеспечение условий здорового образа жизни- переключения видов деятельности, пауз, физкультминуток, нормализации режима и объема домашних заданий).

3. Наличие права свободного выбора:

- профиля,
- уровня,
- вида творческой деятельности.

4. Комфортность и гуманность пространственной среды (дизайн в оформлении, нормированная мебель, воздушный световой режим, озеленение, внешний вид всех субъектов образовательного процесса).

5. Достижения специализированных школ в различных конкурсах, олимпиадах, мероприятиях;

6. Достижение каждого обучающегося.

Список литературы

1. *Психология одаренности детей и подростков // Под ред. Н.С. Лейтеса - М., 2007.*
2. *Савенков А.И. Одаренный ребенок в массовой школе - М.: Академия, 2004.*
3. *Чудновский В.Э., Юркевич В.С. Одаренность: дар или испытание? - М., 2003.*
4. *Шумакова Н.Б. Одарённый ребёнок. Особенности обучения. Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 2008.*
5. *Эфенмсон В.П. Загадка гениальности - М., 2002.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ 8-10 КЛАССОВ

*Копбаева Айнура Еркиновна
педагог-психолог Каргалинской специализированной
гимназии №2 для одаренных детей с обучением
на трех языках, Алматинская область Жамбылский район*

Для того чтобы никто не ошибался в выборе профессии, которая больше всего подходит к его природному дарованию, государю следовало бы выделить уполномоченных людей великого ума и знания, которые открыли бы у каждого его дарование.

[Хуан Уарте, испанский ученый (1575)]

Что такое профориентация?

1. Организация процесса определения вида трудовой деятельности
2. Предоставление информации
3. Оказание консультационной помощи

Каждый человек в своей жизни сталкивается с проблемой выбора профессии. От того, насколько правильно он будет сделан, в значительной мере зависит удовлетворённость трудом, а, следовательно, и качество повседневной жизни.

Этим определяется важность работы по профессиональной ориентации людей в огромном мире профессий. Уже в школе подростки могут выбрать на основе интересов и склонностей тот или иной вид деятельности.

В профориентации традиционно выделяются следующие направления: профинформация, профагитация, профпросвещение, профдиагностика (включая длительное отслеживание основных линий развития, профотбор и профподбор) и профконсультация.

Участие в профориентации и помощь школьникам в обоснованном выборе профессии – одна из важнейших сторон работы школьного психолога. В содержание этой деятельности входит:

- выявление интересов, склонностей учащихся, направленности личности, первичных профессиональных намерений и их динамики;
- определение социальных установок и помощь в их формировании;
- определение мотивации выбора и её структуры;
- формирование готовности к самоанализу и самооценке, реальному уровню притязаний;
- определение уровня развития различных сторон личности, динамики и вариативности проявлений, жизненного стиля, возможной «цены» деятельности (конфликтность, напряжённость, тревожность, склонность к монотонии, потенциальные возможности и их реализация, устойчивость и настойчивость, целеустремлённость и т.п.);
- осуществление профподбора, при необходимости первичного профотбора;
- определение степени соответствия «профиля личности» и профессиональных требований, внесение корректив в профнамерения учащихся;

- участие в проведении занятий с учащимися по профессиональному самоопределению.

Таким образом, из множества направлений профориентации на плечи психолога ложатся профдиагностика и профконсультирование.

Специальное тестирование психологических и психофизиологических особенностей позволяет сделать достаточно достоверный прогноз степени профессиональной пригодности к предполагаемому виду занятий.

Активизирующая профконсультационная методика направлена на формирование субъекта профессионального самоопределения и предполагает не только формирование у консультируемого подростка интереса (мотивации) к рассмотрению своих проблем, но и вооружение его доступным и понятным средством для планирования, корректировки и реализации своих профессиональных перспектив.

Полученные знания дают возможность скорректировать предполагаемый выбор, в случае, если возникают какие-то труднопреодолимые препятствия на пути его реализации. Существуют родственные по своей психологической структуре профессии, которые позволяют несколькими иными способами реализовать имеющийся у человека внутренний потенциал.

Е.А. Климов, дифференциально-диагностический опросник которого мы используем в своей практике, выделил 10 периодов развития человека как субъекта труда. Возраст от 11-12 до 14-18 лет он относит к стадии оптации. Это стадия подготовки к жизни, к труду, сознательного и ответственного планирования и выбора профессионального пути; соответственно, человек, находящийся в ситуации профессионального самоопределения, называется оптантом.

Принципы:

1. Систематичность и преемственность
2. Дифференцированный и индивидуальный подход
3. Сочетание массовых, групповых и индивидуальных форм
4. Взаимосвязь школы, семьи, профессиональных учебных заведений, предприятий.

Профориентация - научно обоснованная система социально-экономических, психолого-педагогических, медико-биологических и производственно-технических мер по оказанию учащимся личностно-ориентированной помощи в выявлении и развитии способностей и склонностей, профессиональных и познавательных интересов в выборе профессии, а также формирование потребности и готовности к труду.

Дифференцированный подход в работе по профориентации предполагает следующую систему работы с учащимися:

8-9 классы: групповое и индивидуальное консультирование с целью выявления и формирования адекватного принятия решения о выборе профиля обучения; формирование образовательного запроса, соответствующего интересам и способностям, ценностным ориентациям. Формирование цепочки:

интересы–способности– ценностные ориентации; коррекция профессиональных планов.

10 класс: Обучение действиям по самоподготовке и саморазвитию, формирование профессиональных качеств в избранном виде труда, коррекция профессиональных планов, оценка готовности к избранной деятельности.

Структура деятельности педколлектива по проведению профориентационной работы

- Координатор деятельности:
- заместитель директора по воспитательной работе
- Выполняющие рекомендации координатора:
- классный руководитель
- учителя-предметники
- педагог- психолог
- социальный педагог
- библиотекарь

Показатели эффективности профориентационной работы:

- достаточная информированность о профессии и путях ее получения;
- потребность в обоснованном выборе профессии;
- уверенность ученика в социальной значимости труда;
- степень самопознания учащегося.

Как оценивать эффективность профориентации школьников?

• потребность в обоснованном выборе профессии (самостоятельное составление своего профессионального плана).

• достаточная информированность старшеклассника о профессии и путях ее получения.

• уверенность ученика в социальной значимости труда, т.е. сформированное отношение к нему как к жизненной ценности.

• степень самопознания учащегося. От того, насколько глубоко он сможет изучить свои профес-сионально важные качества, во многом будет зависеть обоснованность его выбора.

Формы и виды организации профориентационной работы в гимназии:

С родителями:

Родительские собрания в онлайн формате

Памятки

Консультации

С учащимися:

Презентации

Беседы, лекции

Онлайн встречи

Индивидуальные консультации

Тренинги

Интерактивные беседы

Экскурсии
 Диагностика
 Проектирование и моделирование своего будущего
С учителями:
 Педсоветы
 Консультации
 Семинары

План «Формирование готовности учащихся к профессиональному самоопределению»

№	Класс	Формы и темы работы	Формат работы	Совместная работа
1	8	Профориентационная игра «Выборы» Цель: формирование представлений о связи между требованиями профессии и психологическими особенностями личности. Диагностика: предметные интересы и образовательные интересы, профессиональная направленность, тип темперамента, самооценки, уровня тревожности, учебной мотивации. Индивидуальные профессиональные консультации. Групповые консультации по результатам диагностик по теме «Типы профессий».	ZOOM Google форма, WhatsApp	Педагог-психолог
2	8	Экскурсии по узкоспециальным музеям, предприятиям. Анкетирование учащихся по вопросу определения круга профессиональных интересов и знаний о профессиях	Offline WhatsApp	С классными руководителями Педагог-психолог
3	8	Родительские собрания по темам: «Совместная работа семьи и школы по профориентации школьников» «Пути получения профессий», «Правила приема в профессиональные учебные заведения в крае.	ZOOM, Offline	С классными руководителями, администрацией школы

		«Развитие интересов и склонностей подростков» Индивидуальные профессиональные консультации		
4	8	Лекторий для классных руководителей: «Мониторинг рынка труда и пути получения профессионального образования».		С администрацией школы
5	9	Профориентационная игра «Карта карьеры» Цель: Создание картины своего профессионального будущего, осознание новых возможностей. Профориентационная игра «Звездный час» Цель: помочь участникам лучше осознать основные личностные смыслы той или иной профессиональной деятельности для человека и соотнести эти смыслы со своим собственным представлением о счастье. Диагностика: образовательные интересы, профиль обучения, способностей, опросник профессиональной готовности. Индивидуальные профессиональные консультации. Групповые консультации по результатам диагностик «Мои способности».	Zoom, Offline	Педагог-психолог
6	9-11	Посещение ярмарки вакансий учебных мест, профессий, дней открытых дверей в ВУЗах	Zoom, Offline	С классными руководителями и администрацией школы
7		Родительские собрания по темам: «Ошибки выбора профессии», «Рынок труда и его требования к профессиональному образованию». «Правила приема в профессиональные учебные заведения в крае»	Zoom, Offline	С классными руководителями и администрацией школы

		Индивидуальные профессиональные консультации Лекторий для классных руководителей: «Мониторинг рынка труда и пути получения профессионального образования».		
--	--	---	--	--

К каждому этапу были подобраны формы работы в соответствии с возрастными особенностями учащихся. Так, предпропедевтическому этапу соответствует возраст ученика, когда учебно-познавательная деятельность становится ведущей, определяющей развитие учащегося, расширяются его представления о мире профессий. Пропедевтический этап приходится на подростковый возраст, когда возникает сильно выраженная потребность в самопознании, обусловленная новой ведущей деятельностью: общением со сверстниками. В этот период учащимся дается возможность познавать себя и профессиональную сферу. К 8-9-м классам происходит смена ведущей деятельности на учебно-профессиональную. Поэтому в этот момент для учащихся необходим устойчивый интерес к выбранной профессии, маршрут в овладении выбранной профессией, осознание требований профессии и др. Для этого в школе осуществляется психологическое сопровождение старшеклассников, в результате которого они могли бы сделать осознанный выбор профессии. Здесь используются активизирующие профориентационные методики и профориентационные игры «Карта карьеры», «Звездный час».

Вся профориентационная работа по программе проходит в тесном и совместном сотрудничестве с администрацией гимназии, классными руководителями, библиотекарем. В нашей школе классные руководители одной из своих функций считают профессиональное самоопределение учащихся, поэтому работа школьного психолога идет в постоянном взаимодействии с ними. Часть работы, которая затрагивает проведение классных часов, экскурсий, они выполняют самостоятельно. Иначе, осуществление такой работы заняло бы все рабочее время психолога и сопровождалось множеством проблем.

Проходит активная работа с родителями и педагогами. Родители, в основном, охватываются на родительских собраниях, на которых рассказывается о правилах приема в профессиональные учебные заведения, путях получения профессий, развитии интересов и склонностей детей и подростков. С педагогами проходит общение на методических объединениях классных руководителей, например, по таким темам: «Роль семьи в профессиональном самоопределении учащихся». Для эффективной работы по этому направлению ведется «Страничка школьного психолога» на электронном сайте гимназии, где размещают информационные материалы по профессиональной ориентации.

Тем самым, профориентационной работе следует занять важное место в деятельности гимназии и педагога-психолога, так как она связывает систему образования с экономической системой, потребности учащихся с их будущим. Для благополучия общества необходимо, чтобы каждый выпускник школы

находил более полное применение своим интересам, склонностям, не терял напрасно время, силы (да и средства) в поисках своего места в системе общественного производства, на котором он мог бы принести наибольшую пользу и получить глубокое удовлетворение от своего труда.

Список литературы

1. *Климов «Как выбрать профессию» М. [с. 84]*
2. *Кон «Психология ранней юности» М. [с. 89]*
3. *Немов Р.С. «Психология» М.[с. 95]*
4. *Павлютенков Е.М. «Формирование мотивов выбора профессии» Киев [с.80]*
5. *Профессиональная ориентация молодежи. М.[с. 89]*
6. *Снайдер «Курс выживания для подростков» М. [с. 95]*

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

*Мамырбекова Асем Зейнолдановна
Өскемен қаласы дарынды балаларға арналған
Жамбыл атындағы облыстық мамандандырылған
мектеп – гимназия – интернатының педагог -психологі,
Шығыс-Қазақстан облысы*

«Туысында қанша зеректік болса да, ғылымсыз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді. Кімде-кім өзінің табиғатына не нәрсеге шеберлік барлығын сезіп, өз жолына түссе ғана, көзге көрінеді...» деген екен Міржақып Дулатов.
<https://www.zharar.com/kz/referat/25059-abstract.html>

Мемлекетіміз болашақта қазақ елінің көсегесін көгертіп, ғылымын көркейтер деген үмітпен жас дарындарға үлкен назар аударуда, қолдау көрсетуде.

Сондықтан әр оқушының дарындылығын дамыту маңызды. Өйткені дарынды балалар - басты ұлттық байлық, мемлекеттің болашақта өмірдің барлық саласында табысқа жетуінің негізі - өркендеудің кепілі. Білім беру саласындағы дарынды баланы анықтау өте қиын. Дарынды балалармен жұмыс істеудің өзектілігі бірнеше жағдайлармен анықталады:

- қоғамның «адам әлеуетін» ең маңызды алғышарт және оны дамуының негізгі ресурсы ретінде түсінуі;
- өмір динамикасын жеделдету,
- адамға ақпарат пен эмоционалды жүктемені жоғарылату,
- көптеген мәселелерді шешу орасан зор интеллектуалды күш -жігерді қажет етеді;
- тұлғаның кәсіби қызметіне қоғамның талаптары:шығармашыл, белсенді, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, интеллектісі дамыған, жоғары білімді және т.б болуы керек.

Мұндай жеке тұлғаны қалыптастыруда психологиялық -педагогикалық жұмыс ерекше орын алады.

Дарынды бала - бұл белгілі бір іс -әрекетте жарқын, айқын, кейде керемет жетістіктермен ерекшеленетін бала (немесе мұндай жетістіктерге ішкі алғышарттары бар). Дарынды балалар зерттеу мен іздену белсенділігінің қажеттілігін айқын көрсетеді - бұл оқушылардың шығармашылық оқу үдерісіне енуіне мүмкіндік беретін және білімге деген құштарлықты, ашылуларға деген ұмтылысты, өзін -өзі танудың белсенді ақыл -ой еңбегін дамытатын шарттардың бірі. [Уикипедия — ашық энциклопедиясынан] <https://kk.wikipedia>.

Дарынды балаларды психологиялық қолдаудың негізгі мақсаты:

Дарынды оқушыларды анықтау және көмек көрсету, қолдау мен дамыту, олардың өзін-өзі жүзеге асыруы, кәсіби өзін-өзі анықтау, психологиялық және физикалық денсаулықты сақтау.

Міндеттері:

1. Жас ерекшеліктерін ескере отырып, балалардың дарындылық түрін анықтау үшін диагностикалық кешенді таңдау.

2. Эмоционалды тұрақтылықты дамыту.
3. Өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру.
4. Стрессті жеңу, төтенше жағдайларда мінез -құлық (байқаулар, олимпиадалар, емтихандар).

5. Қарым -қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Күтілетін нәтиже:

Дарындылықтың әр түрлі түрлері бар балалар туралы ақпаратты қамтитын мәліметтер банкіні құру;

Дарынды балаларды ерте диагностикалау мен қолдаудың қалыптастыру;

Оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық потенциалын сақтау және арттыру (жобалау және зерттеу қызметіне, шығармашылық байқауларға, олимпиадаларға қатысатын оқушылар саны);

Оқушының жеке тұлға ретінде өсуін бақылау.

Дарынды балаларды анықтау

Дарынды балаларды қолдау белгілі бір ерекшеліктермен сипатталатын дарындылықтың әр түрін анықтау мәселесімен байланысты.

- Бақылау
- Ата анамен қарым қатынас
- Психолог жұмысы: тестілеу, сұрақ қою, әңгімелесу
- Олимпиада, байқаулар, ғылыми жобалар

Дарынды балаларға психологиялық қолдау көрсету кезеңдері

Диагностика - Ақпараттық - Дайындық - Даму

ДИАГНОСТИКА

Мақсаты - дарынды балаларды анықтау, мектеп оқушыларының жеке ерекшеліктерін зерттеу.

. Диагностикалық әдістер:

- бақылау;
- әдістеме жүргізу;
- шығармашылықтың ауырлығы мен құрылымын өлшеу;
- танымдық белсенділік мүдделерінің ауырлығы мен құрылымын өлшеу;
- жалпы қабілеттердің ауырлығы мен құрылымын өлшеу (вербальды емес интеллект)
- баланың қабілеті туралы сауалнама (ата -аналар үшін);
- социометриялық зерттеулер;
- қарым -қатынас дағдыларын бағалау.

АҚПАРАТТЫҚ

Мақсаты - педагогикалық үрдіске қатысушылардың психологиялық құзыреттілігін арттыру.

Әрекеттер:

- зерттеулер негізінде оқушылармен, мұғалімдермен және ата -аналармен жеке және топтық консультациялар;
- дарынды балалардың ақпараттық базасын жаңарту;
- психологиялық -педагогикалық дәрістер;
- ата -аналар жиналысы.

Ақпараттық кезеңнің нәтижесі: дарынды оқушыларға психологиялық - педагогикалық қолдау көрсету бойынша ақпараттық -әдістемелік материалдар банкін құру.

ДАЙЫНДЫҚ

Дарынды балалармен жұмыстың бұл кезеңінде басты рөл мұғалімдерге жүктеледі, олардың міндеті - олардың қабілеттерін дамыту. Бұл талаптар педагогикалық әдістер мен әдістердің кең спектрін қолдану арқылы жүзеге асырылады (ынталандырушы және факультативтік сабақтар, консультациялар). Дарынды баламен қарым -қатынас жасау бойынша сынып жетекшісіне, пән мұғалімдерінің ата - аналарына ұсыныстар жасай отырып, оның ерекшеліктерін ескере отырып, әр баланың жеке траекториясының даму жоспарын құру.

Мақсаты - дарынды балалардың үйлесімді дамуы. Ол дарынды баланы құрдастар тобына бейімдеу, мұндай балаларға дамушы орта құру бойынша жеке және топтық сабақтар ұйымдастыру, өткізу.

Мектепте келесі іс -шаралар өткізіледі:

- оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту үшін сабақтар ұйымдастыру және өткізу.
- білім берудің бірінші кезеңіндегі оқушылардың танымдық және шығармашылық мотивациясын дамыту бойынша сабақтар;
- эмоционалдық стрессті жеңілдету, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту үшін түзету-дамытушылық сабақтар;
- жетістіктер мотивациясын қалыптастыру мақсатында портфолио құру;
- оқушылардың жобалық әрекеттері.

ДАМУ

Мақсаты - дарынды балалардың үйлесімді дамуы. Ол дарынды балаларды құрдастар тобына бейімдеу, мұндай балаларға дамушы орта құру бойынша жеке және топтық сабақтар ұйымдастыру, өткізу.

Мектепте келесі іс -шаралар өткізіледі:

- оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту үшін сабақтар ұйымдастыру және өткізу.
- оқушылардың танымдық және шығармашылық мотивациясын дамыту бойынша сабақтар;
- эмоционалдық стрессті жеңілдету, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту үшін түзету-дамытушылық сабақтар.

Психологиялық қолдау жұмыс жоспарлары Ұстаздармен жұмыс

<i>№</i>	<i>Іс шара</i>	<i>Жауапты</i>
1	«Дарынды балалар, анықтау, оқыту, дамыту» тұрақты дәріс залын ұйымдастыру.	Педагог-психолог. ӘБ жетекшісі

2	Оқушылардың танымдық және шығармашылық дарындылығын анықтау, дарынды балалардың «деректер банкін» нақтылау бойынша сынып тәрбиешісіне кеңестер	Педагог-психолог. ӘБЖ
3	Дарынды балаларды дамытудың жеке траекториясын қолдау және құру бойынша консультациялық -әдістемелік жұмыс.	Педагог-психолог. ӘБЖ
4	Педагогикалық кеңес «Білім беру ортасының сапасын бақылау».	Директор,ОІМ Педагог-психолог
5	«Деректер банкін» диагностикалау, түзету нәтижелері бойынша мұғалімдерге кеңес беру.	Педагог психолог
6	Мұғалімдердің әдістемелік бірлестіктері Тақырыптары: - «Балалардың дарындылығының көріну ерекшеліктері және олардың дамуына жағдай жасау»; «Мектеп оқушыларының жас ерекшеліктері мен қабілеттерін ескере отырып, танымдық белсенділікті дамытудың тиімді әдістері».	Педагог психолог

Ата анамен жұмыс

№	Іс шаралар	Жауапты
1	«Егер сіздің балаңыз дарынды болса» ата -аналарға кеңес Дарынды оқушыларға оқу және сыныптан тыс жүктеме режимін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар.	Педагог психолог
2	Оқушылардың ата -аналарымен оқу маршрутын үйлестіру.	Педагог психолог
3	Дарынды оқушыларға оқу және сыныптан тыс жүктеме режимін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар.	Педагог психолог
4	Ата -аналар жиналысының тақырыптары: - «Балалардың дарындылығы: кіші мектеп оқушыларының қабілеттерін дамыту жолдары»; - «Білім беру мотивациясын қалыптастыру»; - «Кіші мектеп оқушыларының интеллектуалдық қабілеттері мен шығармашылық ойлауын дамыту»; - «Дарынды бала болу оңай ма?»	Педагог психолог

Оқушылармен жұмыс

№	Атқарылатын жұмыстар	Жауапты
1	Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, мектеп олимпиадаларының нәтижелерін ескере отырып, «мәліметтер базасын» құру және нақтылау.	Педагог психолог
2	Оқушымен диагностика жүргізу	Педагог психолог
3	Оқушылардың білім деңгейін зерттеу.	ОІМ
4	Оқушыларды бақылау үшін сабаққа қатысу.	ОІМ
5	Шығармашылық қабілетті дамытуға арналған топтық дамыту сыныптары. 1. Дарынды баланың мотивациялық-қажеттілік-саласын зерттеу. 2. Жеке тұлғалық қасиеттерді терең зерттеу.	Педагог психолог
6	Тұлғааралық қатынастарды зерттеу мақсатында топтағы микроклиматты зерттеу.	Педагог психолог
7	Қабілеті әр түрлі оқушыларды мектепішілік іс-шараларға, концерттерге, байқауларға қатысуға тарту.	Педагог ұйымдастырушы
8	Мектепішілік «Жыл оқушысы», «Жобалар сайысы» байқауларына, әр түрлі деңгейдегі пәндік олимпиадаларға қатысуға тарту.	Педагогтар

Дарындылықты анықтауға бағытталған әдістемелер (Кестел)

№	Әдістеме атауы	Әдістеме авторы
1	Дарындылық картасы	А.И. Савенков Хаан мен Кафф
2	Креативтілік сауалнама	Джонс
3	Көптік ақыл – ой	Х. Гарднер
4	Шығармашылық ойлау	Е.Торренс
5	Сандық тест	Айзенк
6	Баланың профильдік қызығушылығын анықтау	Л.Г.Матвеева

7	«Мен дарынды баланың ұстазымын»	Сауалнама
8	«Мен дарынды баланың ата-анасымын»	Сауалнама

Гарднердің көптік ақыл – ой теориясы

Психологиядағы жаңалық, жаңа өзгеріс, жаңа ой, алға қарай қадам Бостондық психолог Ховард Гарднер (Gardner, 1983) өзінің көптік ақыл - ой теориясын, логикалық ойлауға қабілеттілік ретіндегі ақыл-ойға «классикалық» көзқараспен деп атаған радикалды балама ретінде жасап шығарған. Гарднер ақыл-ойды «нақты мәдени ерекшеліктермен немесе әлеуметтік ортамен белгіленген мақсаттарды шешуге немесе өнім жасауға қабілеттілік» ретінде анықтаған. Ол ақыл-ойдың 8 қабілетін енгізген. Шет елдік әріптесіміз тим-лидер Leena Kentпен бірлесе жұмыс жасай отыра, ұлтымыздың рухани ерекшеліктерін ескере отырып, діл санамызға байланысты ақыл ойдың 5 қабілетін енгізілген.

(Кесте2)

№	Ақыл ой	Сипаттама
1	Натуралистік	Табиғат құралдары арқылы оқуға қабілетті. Табиғатпен байланысты жобалармен жұмыстан қуаныш алады. Экологияны, табиғатты, өсімдіктерді және жануарларды зерттегенді жақсы көреді. Қоршаған орта мен дүниедегі өз орнының байланысын көреді.
2	Музыкалық	Дыбыстық сезімге немесе оған эмоционалды жауап қайтару қабілеті тән. Әуенді түсініп тануға, қабылдауға қабілетті. Трансформациялауға қабілетті. Айтуға қабілетті.
3	Логикалық	Логикалық-математикалық ақыл-ой — абстракты ойлау кезіндегі әрекеттер мен объектілер арасындағы қатынасты пайдалану және бағалай алу қабілеті.
4	Тұлғааралық	Тұлға аралық ақыл-ой — басқа адамдардың сезімдері, көзқарастары және ойларының арасындағы айырмашылықты жасау және тану қабілеті. Басқа адамдардың көңіл –күйін, ниетін, сезімін және түркілерін жылдам таниды.
5	Моторлы – қозғалыс	Қозғалыстарын бақылайды және қорытындылайды, физикалық денелерді басқарады. Дене мен сананың үйлесімін анықтайды. Мәселені шешу немесе бір нәрсе жасау үшін өз денесін немесе дене бөліктерін қолданады. Ширақ, күшті, икемді, жақсы сезу қабілеттері бар.

6	Вербалды – лингвистикалық	сөйлеудің фонетикалық (сөйлеу дыбысы), синтаксикалық (грамматика), семантикалық (мағынасы) және прагматикалық (сөйлеуді әртүрлі жағдаяттарда қолдану) құрамына жауапты механизмдерін енгізетін, сөйлеуді ойлап табу қабілеттілігі.
7	Ішкі жеке тұлғалық	Өз сезімдерін, ойларын және түрткілерін түсіну қабілеті. Өзін нақты қабылдайды – жеке артықшылықтары мен кемшіліктерін нақты көреді. Ішкі көңіл –күйін, ниетін, сезімін, түрткілерін, темпераментін және тілегін саналы түрде ескереді. Өзіндік тәртіпке, өзіндік түсінікке және өзіндік бағалауға қабілетті.
8	Визуалды – кеңістіктік	Көру және кеңістіктік ақпаратты қабылдау қабілеттілігі, оны түрлендіру және бастапқы стимулға жүгінбей көру бейнесін қайта жаңғырту қабілеттілігі. Бейнені үш өлшемде құрастыра көру қабілеттілігі, сондай-ақ осы бейнелерді ойша ауыстырып айналдыра алу қабілеті.
9	Ақындық	Өз ойларын мәнерлеп, қызықты өлең жолдарымен білдіруге қабілеті
10	Әртістік	Шешім қабылдауда ерекше, тәуелсіз. Эмоционалды. Назарда болғанды ұнатады. Бейнеге еркін енеді. Қойылымдарға, әдеби кештерге қатысқанды ұнатады. Коммуникативті дағдылар жақсы дамыған. Өнерді сүйеге қабілетті
11	Аспаздық	Ас әзірлеуді ұнатады және одан ләззат алады. Тағамды эстетикалық әрлеуге қабілетті.
12	Спорттық	Өте жылдам, белсенді және қуатты. Жақсы көру – қозғалыс үйлесіміне ие. Елті , шапшаң және төзімділік танытады. Спорт әлемінде болып жатқан жаңалықтар мен оқиғаларға қызығушылық танытуға қабілетті.
13	Математикалық және зерттеушілік	Санауды және санмен жұмыс істегенді жақсы көреді. Математикалық есептердің шарттарын жеңіл түсінеді және оларды жылдам шешеді. Логикалық есептерді және басқатырғыштарды шешуді, шахмат ойнағанды жақсы көреді. Себеп – салдарлық байланыстарды жақсы ажыратады. Зерттеушілік қызметпен айналысқанға қабілетті.

Оқушылармен жүргізілген Гарднер көптік ақыл ой әдістеме қорытындысы
(Кесте3)

№	Сынып	Оқушы саны													
			Натуралистік	Музыкалық ақыл-ой	Логикалық ақыл-ой	Тұлға аралық	Моторикалық – козғалыс ақыл-	Вербалды лингвистикалық	Ішкі жеке тұлғалық ақыл-	Визуалды	Ақындық ақыл - ой	Әртістік ақыл-ой	Аспаздық ақыл-	Спорттық ақыл-	Математикалық
1	7 «А»	25	2	3	3	4	-	2	4	1	4	5	3	6	-
2	7 «Б»	25	2	2	3	-	-	1	3	1	3	3	1	5	6
3	7 «В»	24	3	7	4	-	4	3	3	1	1	3	1	7	1
4	8 «А»	24	-	5	-	-	3	2	2	1	1	2	5	5	1
5	8 «Б»	24	2	4	2	-	-	2	3	2	6	3	3	7	3
6	9 «А»	24	-	-	1	2	1	3	5	1	2	1	1	6	4
7	9 «Б»	24	1	4	8	3	3	5	9	-	3	4	3	7	5
8	10 «А»	28	3	3	2	3	4	-	1	1	-	4	2	5	2
9	10 «Б»	24	3	-	1	2	2	2	4	2	3	5	2	7	2
10	10 «В»	24	2	1	2	2	3	2	10	1	-	3	1	6	1
11	11 «А»	24	2	2	-	1	-	1	12	2	5	3	4	7	1
12	11 «Б»	24	1	2	5	5	1	-	5	1	-	3	-	5	2
Барлығы:		294	21	33	31	22	21	23	61	14	28	36	26	73	28
%-к көрсеткіші:			6,4	10	9,5	6,7	6,4	7	18,7	4,3	8,6	11	8	25	8,6

Қорытынды

Білім беру ұйымындағы дарынды балаларды оқыту мен дамытуға психологиялық -педагогикалық қолдау тиімді болады деп қорытынды жасауға болады, егер:

- балалардың дарындылығы дарындылықтың ғылыми критерийлеріне негізделген үш компоненттің - сәйкестендірудің, оқудың және дамытудың өзара байланысында интеграцияланған көзқарас тұрғысынан қарастырылса;

- бала өмірінің әр түрлі кезеңінде балалардың дарындылығының объективті диагностикасы құрылып және кеңінен қолданылса;
- дарынды мектеп оқушыларын оқытуды ұйымдастырудың негізгі принциптері анықталса;
- білім беру мекемелерінің құрылымдары олардың мақсатты және функционалды көрінісінде дарынды баланың үздіксіз дамуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз еткен жағдайда.

Дарынды мектеп оқушыларына психологиялық қолдау - бұл дарынды балаларды анықтау, қолдау және дамыту үшін білім беру мекемесінің жұмыс жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылатын жақсы құрылымдалған, дәйекті қызмет түрі деп ойлаймын.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Акменбетов Қ.Ж. Дарындылықтың теориялық негіздері // Педагогика мәселелері, 2009. [№2, 130-134б]
2. Бекжанова М.Б. Дарынды балалармен жұмыс – заман талабы // Қазақстан орта мектебі, [2009. №5/6, 18-25б]
3. Ерпенова А.Б. Дарынды балаларды анықтау әдістемесі //Мектеп директорының орынбасары, 2009. [№3, 9-10б]
- 4.Ж.А.Сейсенбаева Л.Ж. Орманбекова ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС Оқу-әдістемелік құралы [УДК 373ББК 74.26 С31112-116б].
- 5.Мусағалиев Б.К. <https://bkokdi.kz/ru/s2/519-conf.html>
- 6.Орта буын және жоғарғы сыныптарда дарынды балалармен жұмыс.БББЖТҒӘО 2014. [104-112б]
- 7.Интернет ресурсы:<http://s-d-nn.ru/roditelyam/poleznaya-informaciya-dlya-roditelej/metodika-razvitiya-govarda-gardnera-teoriya-mnozhestvennogo-intellekta.html>

АРТ-ТЕРАПИЯНЫ МЕКТЕП ПСИХОЛОГТАРЫНЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСЫНА ҚОЛДАНУ

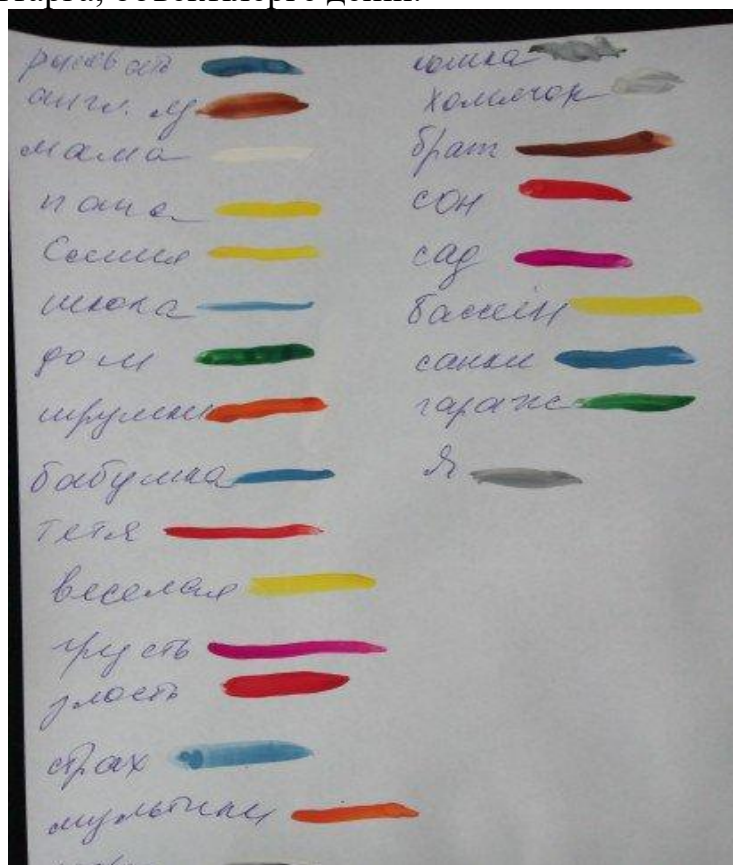
*Манасова Бақытгүл Мусаевна
Resource Academy ғылыми-практикалық
психология орталығы,
Алматы қаласы*

Сызбаларды, суреттерді зерттеу мәселелері әрқашан әртүрлі салалардағы мамандардың көзқарасында болды, дегенмен тек психология оның тұлғалық және мінез ерекшеліктерін толық көрсетуге бірегей мүмкіндік бере алады. Үйлесімділікке ықпал ететін арт-терапия әдістері эмоционалдылықты, стресс, шаршауды төмендетеді. Осылайша, арт-терапияның әдістерін психологиялық тренинг процесінде қолдану, жаңа мүмкіндіктер туғызады.

«Менің планетам» арт-терапиялық триптих

I кезең. Менің планетам: Ол қандай?

1. Өмірде бар нәрселердің тізімін жазыңыз: өз атыңыздан және әртүрлі жағдайларда және әртүрлі адамдармен сезімдеріңізден бастап, сіз үшін маңызды адамдарға, заттарға, объектілерге дейін.

1-сурет. Өмірде бар нәрселер тізімі, мысал

2. Әрбір жазбаңызды былайша ойланыңыз: «Егер мен ОСЫ суретті боясам, оны қандай түспен салар едім?» және қасына сол түстің жағындысын жасаңыз

3. Парақты, жақсырақ А3, акварель қағазын алыңыз, оны дымқыл щеткамен сулаңыз. Өйткені, біз «Суда сурет салу» әдістемесі бойынша жұмыс жасаймыз.

4. Өз планетаңыздың контуры туралы ойланыңыз - ол дөңгелек пе, шаршы, сопақ, үшбұрыш па? Бұл пішінді параққа салыңыз

5. Енді, тізіміңізді оқымай-ақ, сіз бұрын белгілеген түстердің штрихтарын қолдануға кірісіңіз. Мұны кездейсоқ және сіздің сезімдеріңізге қарай қалағаныңызша жасаған жөн. Түстердің бір-бірімен еркін араласуына мүмкіндік беріңіз немесе бояудың қозғалысын қалағаныңызша бағыттаңыз.

2-сурет. 7 жастағы ұл баланың суреті

6. Өз планетаңызға қарап, сұрақтарға жауап беріңіз:

- Сізге планетаңыз ұнай ма?
- Осымен өмір сүргіңіз келе ме?
- Сіз оны қалай атар едің?
- Қандай түс, мысалы, аз немесе мүлде жоқ? Қандай түс бар?
- Оның басқа планеталарға ұқсастығы қандай?
- Сіздің планетаңыздың ерекшелігі неде, оның басқа планеталардан айырмашылығы қандай?

-Оны өзгерткіңіз келе ме? егер солай болса, бұл планетаға не жетіспейді? (жетпеген нәрсені толтырыңыз)

II кезең. Менің планетамның тұрғындары.

Осы планетаның 2 тұрғынын елестетіп, суретін салыңыз. Біреуі сізге ұнайды, екіншісі сізге ұнамайды.

- Оларға атау ойлап, осы кейіпкерлерді сипаттаңыз: олардың әрқайсында қандай мінез-құлық белгілері бар?
- Олар сізде қандай ойлар мен сезімдерді тудырады?
- Оларда сізге не ұнайды және не ұнамайды?

III кезең. Сосын бір күні жаман оқиға болды.

Келесі сызба бойынша (Р.Ткач әдісінің модификациясы) басты кейіпкерлері сіздің планетаңыздың тұрғындары болатын ертегіні жазыңыз.

Алыс, алыс, белгісіз N. планетасында екі жат планеталық (оң және теріс кейіпкерлер) өмір сүрді. Олардың әрқайсысына қысқаша сипаттама беріңіз.

Бірақ бір күні олардың біреуі (оң) мәселеге тап болды. Оған не болуы мүмкін еді? Бұл болған кезде ол қандай сезімде болды? Ол қандай әрекеттер жасады?

Содан кейін ол жағымсыз кейіпкерге көмек сұрады. Бұл бөтен планеталық оған қалай көмектесе алады?

Содан бері ... Ғаламшар тұрғындарының қарым-қатынасында не өзгергенін жазыңыз. Олар бір-біріне қалай қарай бастады? Олардың әрқайсысының өмірі қалай өзгерді? Олар болған оқиғадан өздеріне қандай қорытынды жасады?

Нумерологиялық мандала

Туған күніңізді жазыңыз, мысалы, 26.03.1969 26031969.

Түпнұсқаның соңына осы сандар қатарын айналдырыңыз және қосыңыз. Біздің мысалда біз келесіні аламыз: 26031969 96913062 (16 таңба болуы керек).

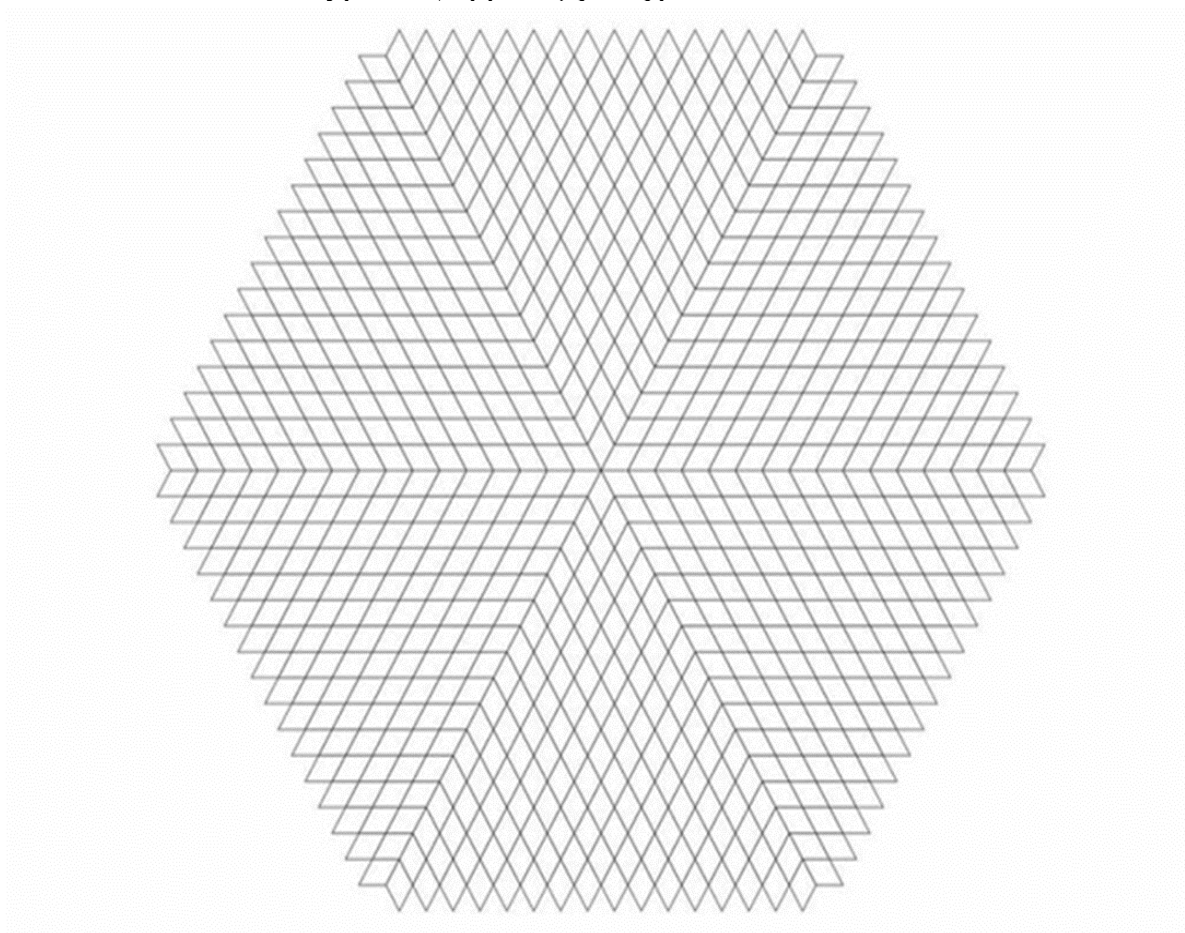
Ыңғайлы болу үшін (біріктірмеу үшін) сандарды нүктелермен бөлуге болады: 2..6..0..3..1..9..6..9..9..6..9. .1..3. .0..6..2. Кейіннен бұл біздің цифрлық үшбұрышымызды (3-сурет) да айқынырақ етеді.

Содан кейін барлық сандарды бір-бірден қосыңыз. Нәтижені нүктелердің астына (терминдердің арасына) жазыңыз. Қосу нәтижесінде екі таңбалы сан болса, оны кезекпен жай санға келтіріңіз. Мысалы, $2 + 6 = 8$ және $6 + 9 = 15$ (санды құрайтын сандарды қайтадан қосыңыз) $= 1 + 5 = 6$.

Барлығы екінші жолда менде 8..6..3..4..1..6..6..9..6..6..1..4..3..6. .. сегіз. Мен жазып алып, есептеулерді жалғастырамын. Нәтижесінде 16 жолдан тұратын үшбұрыш болуы керек.

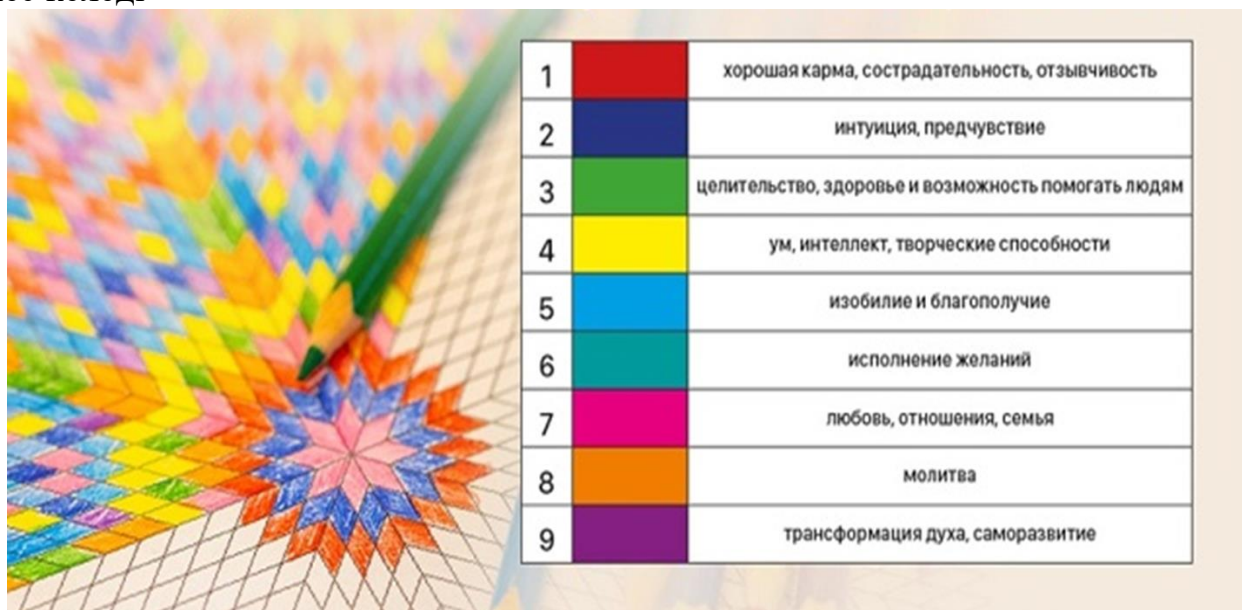
2..6..0..3..1..9..6..9..9..6..9..1..3..0..6..2
 8..6..3..4..1..6..6..9..6..6..1..4..3..6..8
 5..9..7..5..7..3..6..6..3..7..5..7..9..5
 5..7..3..3..1..9..3..9..1..3..3..7..5
 3..1..6..4..1..3..3..1..4..6..1..3
 4..7..1..5..4..6..4..5..1..7..4
 2..8..6..9..1..1..9..6..8..2
1..5..6..1..2..1..6..5..1
 6..2..7..3..3..7..2..6
 8..9..1..6..1..9..8
 8..1..7..7..1..8
 9..8..5..8..9
 8..4..4..8
 3..8..3
 2..2
 4

3-сурет. Цифрлық ұшбұрыш, мысал

4-сурет-. Сандық мандала тор көзі

Есептеулер кезінде алынған үшбұрыштағы әрбір цифр белгілі бір түске сәйкес келеді

5-сурет. Түстер

Бояп болдық. Енді не болады?

Мандаладағы бір түс, басқаларына қарағанда басым болады.

Бұл дегеніміз, бұл түс сәйкес келетін оқиғалар, сезімдер барлық ойларды алады және мандала жасаушы үшін өте маңызды.

Бірақ егер түстер мандалада біркелкі бөлінген болса, онда адам өз өмірінің барлық салаларына бірдей назар аударады. Ол теңгерімді, уақытын басқарады, сабырлы және тыныш.

Мандаланың орталық бөлігі өмірдің қазіргі кезеңінде сіз үшін ерекше маңызды нәрсені білдіреді. Мандаланың сыртқы сақинасын жабатын түс сіздің сыртқы әлеммен өзара әрекеттесуіңіздің символы болып табылады. Сақина осы дүниенің шекарасын бейнелейді, сіз одан әрі бара алмайсыз немесе өте алмайсыз.

1 - қызыл

Динамизмді, ұтқырлықты, жақсы карманы, жанашырлықты, жауаптылықты, сүйіспеншілікті, қуаныш пен байлықты бейнелейді. Көптеген қызыл түс агрессия мен күшті білдіреді.

2 - қою көк

Түйсік, алдын ала болжау, даналық пен сенімді білдіреді. Руханияттың қосымша қорғанысы мен дамуын қамтамасыз ететін түс. Көк түс құпияларды қорғайды. Оны дүниенің туу белгісі деп есептейді.

3 - жасыл

Денсаулықты, тұрақтылықты, құнарлылықты білдіреді. Ол тыныштандыратын әсерге ие, бейбітшілікті, тыныштықты, сүйіспеншілікті, құтқаруды, мейірімділікті бейнелейді. Егер сізде осы түс басым болса, онда сіз күш-қуат пен денсаулыққа толысыз және сізде сауықтыру қабілеті бар.

4 - сары

Ақылдың, білімнің, оқудың энергиясы. Бұл түс жаңа нәрселерді оңай меңгеріп, қандай жағдай болмасын өз мақсатына баратындар арасында басым.

5 - көк

Тәңірлік құдіреттің, құдайлық рухтың түсі. Бұл қарсы көрсетілімдері жоқ жалғыз түс. Бұл түстің басым болуы эзотеризмге, астрологияға, құпия және мистикалық білімге қабілеттілігін көрсетеді. Егер сіз оларды дамытсаңыз, бұл сіздің қармаңызға жақсы әсер етеді, сізге молшылық пен өркендеу келеді.

6 - көгілдір

Көгілдір түстің басым болуы, әлемнің сізді жақсы көретінін көрсетеді. Сіздің барлық тілектеріңіз керемет түрде орындалады, сіз қалағанның бәрі орындалады.

7 - қызғылт

Романтика, мейірімділік, махаббат, құмарлық. Бұл түсті ұнататын адамдар толық өмір сүргісі келеді, жаңа тәжірибелерді жақсы көреді және еңбекқор.

8 - апельсин

Қолдау, тұрақтылық, сенімділік, дұға мен шынайы сенімнің символы. Тұрақтылық сезімі үшін түсті мандаланы көрнекті жерге іліп қойыңыз.

9 - күлгін

Онда жанашырлық, бірлік, кешірім, түсіну, рухты өзгерту, өзін-өзі дамыту энергиясы бар. Бұл түс өз өмірін жаңа идеяларды жүзеге асыруға жұмсаған жасаушыларға тиесілі.

Енді сіз мандала қалай көрінетінін білесіз, оны салу керек! Сандардың, пішіндердің және түстердің үйлесімділігі өз мақсатыңызды жүзеге асыруға, өзекті мәселелерді түсінуге, оларды көрнекі және талдауға қолжетімді етуге және нәтижесінде өмірдегі таңғажайып өзгерістерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сандық мандала (4-сурет) сіздің шынайы тағдырыңыздың маңызды және құпия мақсаттарына жетудің дұрыс жолын көрсетеді. Егер сіз өзіңіздің суретіңізге жиі қарасаңыз немесе медитацияда жеке мандала қолдансаңыз, бұл сіздің өміріңіздің маңызды аспектілеріне оң әсер етеді.

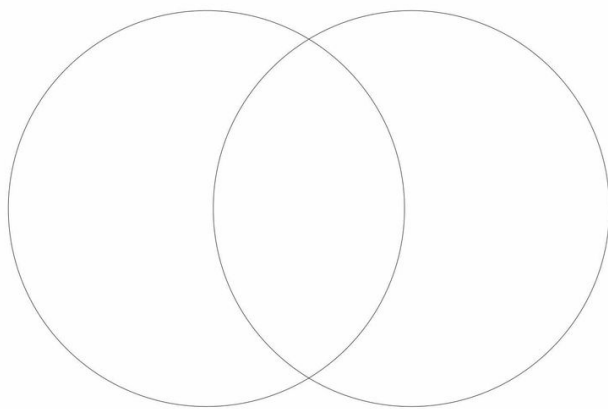
Туған күні бойынша мандала салу кезінде асығуға болмайды.. Есептеу кезінде мүмкіндігінше мұқият болу маңызды, өйткені тіпті бір кездейсоқ қате сіздің барлық жұмысыңызды жоққа шығаруы мүмкін.

Мандорла

Егер мандала-өмірдің белгілі бір кезеңіндегі біздің ішкі дүниеміздің картасы болса, онда мандорла - сізді сол күйінде толғандыратын, сіз бұрын байқамаған нәрселердің қайшылықтарының пайда болуы және ең бастысы, мүмкін болатын шешімдерді, қарама-қарсы бөлшектерді, тепе-теңдікті табу.

МАНДОРЛА «беру» мен «алу» арасындағы теңгерімді табуға мүмкіндік береді - үйлесімді қарым-қатынастың негізгі шарты осы.

Дегенмен, алғанды емес, бергенді жөн көретіндер бар. Мұндай позиция адамдарға бірдеңе талап ету құқығын береді, және кейбір адамдар одан мүлдем айырылғысы келмейді және басқалардың өздеріне бір нәрсе беруге мүмкіндік береді.

6-сурет. Мандорла негізі

Не істеу керек: Қағазға екі шеңберді қиылысатындай етіп, ортасында бадам пішінін қалыптастырыңыз.

Мандорлаға өміріңіздің қандай салаларын біріктіргіңіз келетіні туралы ойланыңыз?

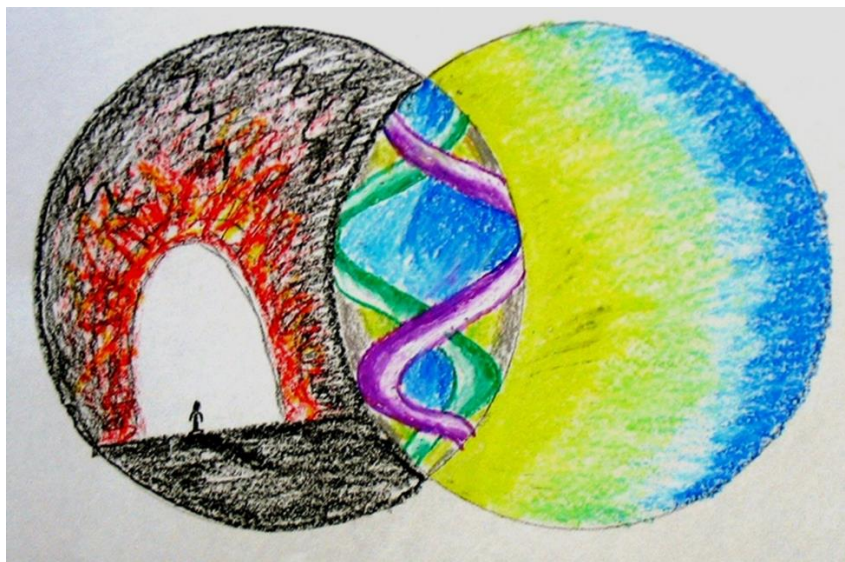
Қандай қақтығыстарды шешу керек?

Қазіргі уақытта сіздің өміріңізде қандай дилеммалар бар?

Сіз ненің арасында қалдыңыз?

Сізге қазір біріктіру үшін не қажет - ақыл мен дене, тәртіп пен хаос, жақсылық пен зұлымдық, сіздің күшті және әлсіз жақтарыңыз, тілектер мен мүмкіндіктер?

Мүмкін сіз мансап пен отбасы арасында немесе «иә» мен «жоқ» арасында таңдау жасай алмайсыз?

7-сурет, аяқталған «Мандорла» суреті

Мандорланы қалай пайдалануға болады?:

Сол жақ шеңбер - жағдай-проблема, оң жақ - оның идеалды шешімі, ортасы - өзгеріс!

Мандорланы жасау сіздің қабылдауыңызда бір-бірінен шексіз алыс болуы мүмкін қасиеттер арасындағы алшақтықты жою үшін графикалық түрде қауіпсіз кеңістік құру мүмкіндігін береді.

Мандорла кеңістігі - бұл «әлі жоқ, енді мұнда емес» - кеңістігі және дәл осындай кеңістіктерде емдік трансформациялар жүреді.

Шеңберлерде және олардың ортақ бөлігінде кескіндерді жасаңыз, қайшылықтарыңызды және олардың кездесуін бейнелеңіз. Түйсігіңізге сеніңіз, шығармашылық процеске бағыныңыз, логикалық бақылауды босатыңыз - әсіресе дизайныңыздың бадам тәрізді ортасындағы суреттерге мән беріңіз.

Мандаламен бірге болыңыз, сіздің дилеммаңызды шешуге және үйлеспейтін нәрсені қосуға не ұсынатыны туралы ойланыңыз.

Мандорла - ғажайыптар орын алатын ғажайып көпір, бұл ХлоФло терминімен айтқанда, бірегей символдық драйвер-кеңістік.

«Мандорла» итальян тілінен аударғанда «бадам» дегенді білдіреді.

Мандорла (5-сурет) екі шеңберді бір-бірінің үстіне қою арқылы алынады және диаметральді қарама-қарсы ұғымдардың, әлемдердің немесе күштердің кездесуін, өзара әрекетін және өзара тәуелділігін білдіреді. Ал тереңірек қарасақ - олардың бірлігін білдіреді.

Қорқынышпен жұмыс істеуге арналған «Мандорла» жаттығуы

Арт-терапия техникасы көпшілік алдында сөйлеуден қорқу мысалында көрсетілген

1. Қорқыныштың анықтамасы.

Қорқынышыңыздың ішіне «қадам» жасаңыз: қорқынышыңыздың несі қорқынышты? Бұл жұртшылыққа ұнамай қалудан және теріс пікір алудан қорқу, ақымақ және сенімсіз болып көрінуден қорқу немесе күтпеген сұраққа жауап бермеу және кейінге қалдыру қорқынышы - қорқынышыңыздың негізін «сезіңіз» және жазыңыз. осы эмоцияның артында не тапқаныңызды түсіндіріңіз.

Бұл қорқыныштың қайдан шыққанын ойлаңыз.

Сіз қорқатын нәрсе орын алса, ең жаман нәрсе не болуы мүмкін? Ойланыңыз және қорқынышты жағдайдан шығудың қандай болуы мүмкін екенін жазыңыз.

«Болжау» жаттығуын орындау

Толқу немесе қорқыныш тудыратын алдағы оқиғаны таңдаңыз.

Мүмкін болатын ең жақсы сценарийді елестетіңіз. Оны іске асыруды реттеңіз. Бейтарап сценарийді елестетіңіз. Өзіңізге: «Егер бұл орын алса, солай болсын. Мен бұл жағдайды ішкі жайлылық тұрғысынан қабылдаймын. Соған қарамастан мен оқиғалардың сәтті дамуына бел байладым. Жаман сценарийді елестетіп көріңіз. Өзіңізге: «Егер бұл орын алса, солай болсын. Мен бұл жағдайды ішкі жайлылық тұрғысынан қабылдаймын. Соған қарамастан мен оқиғалардың сәтті дамуына бел байладым. Қажет болса, №3 қадамды бірнеше рет қайталаңыз.

2. Бейсаналықпен жұмыс.

«Мандорла» арт-терапиялық техникасы.

Оны қағазға бекітіп, қарындашпен сызу үшін сізге А4 қағазының үш парағы және дөңгелек нәрсе (табақ, ваза және т.б.) қажет - бірдей бос шеңберлері бар 3 парақ болады.

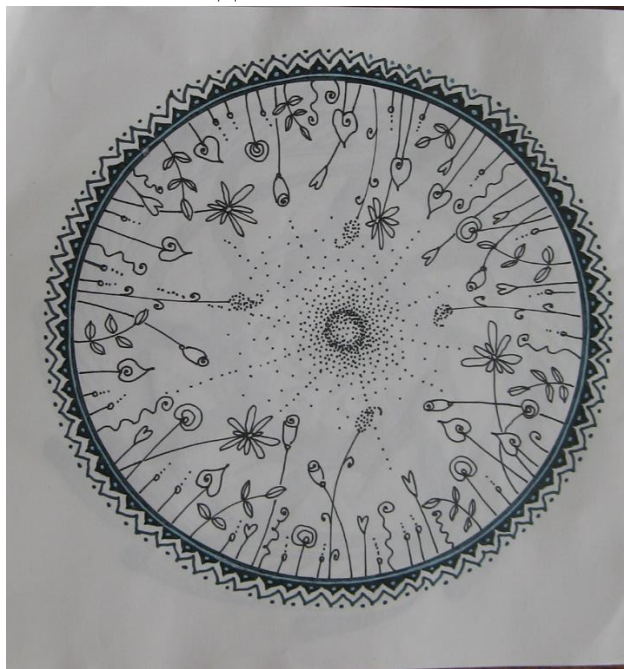
Бірінші шеңберде қарындаштармен, қарындаштармен немесе бояулармен қазір эфирлерден қалай қорқатындығыңызды суреттеңіз. Екіншісінде - қорқынышты жеңгеннен кейін қалай / нені сезінгіңіз келетіні туралы сурет. Үшінші шеңберде бір күйден екінші күйге дейінгі жолдың метафорасын салыңыз.

Сызбаларыңызды кесіңіз (сіз шеңберде 3 сурет саласыз). Эфирлерден қорқуды жеңіп, сәтті орындап жатқан өзіңіздің бейнеңіздің қасына бүгін өзіңіздің бейнеңізді қойыңыз - сіз бүйіріңізде жатқан сегіз фигураны немесе шексіздік белгісін аласыз. Үшінші сызбаның көмегімен - жолдың кескіні - шеңберлер арасында үстіне қою арқылы осы кескіндерді бір бүтінге қосыңыз.

Болды ма? Құттықтаймыз - сіз өзіңіздің бейсанаңызды реттедіңіз: ол суреттермен жұмыс істеді, ол нақты өмірде де жұмыс істейді!

Сізге бонус ретінде бүгін менің медитациялық мандалам - *ІШКЕ ӨСУ* (8-сурет) .

Бұл сіздің жаныңыздың бағы деп елестетіңіз. Осы гүлдердің арасынан өз бақшаңызда өсіргіңіз келетін гүлдерді табыңыз - бұл күй, сапа, ниет болуы мүмкін, - сізге қазір не қажет ... Күн гүліңізді жарықпен, жылумен, қуатпен толтыратынын сезініңіз және ол келеді. өмірге келеді және сіздің бақшаңыздың құпия қорғалған бұрышына асығады.

8-сурет, *Ішке өсу* мандаласы, мысал

Пайдаланған әдебиттер

1. *О.Ф.Потемкина, Е.В.Потемкина-Психологический анализ рисунка и текста [2.177с]*
2. *Мельникова М.А.- Психология на пальцах*
3. *Малькина Пых- Справочник практического психолога*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПСИХОЛОГА С РОДИТЕЛЯМИ ОДАРЕННОГО РЕБЕНКА

*Марченко Елена Викторовна
педагог-психолог, педагог-исследователь
«Специализированной школы-лицея №1
для одаренных детей города Экибастуза»*

В ИМП на предстоящий учебный год, для специализированных организаций образования выделена основная цель – воспитание нравственного, ответственного, инициативного и компетентного гражданина Казахстана. На данном этапе развития образования важно не только наращивать, развивать интеллектуальный потенциал, развивать критическое мышление и творческие способности учащихся, но и воспитывать личность, способную реализовать свой талант, готовую к жизненному самоопределению и созидательной деятельности. [3, с.290-291].

Как бы мы ни рассматривали роль и вес природных факторов или влияние целенаправленного обучения и воспитания школы на развитие личности и одаренности ребенка, значение семьи является решающим. Работа с родителями является одним из важнейших аспектов работы школьной психологической службы, направленной на сохранение психологического здоровья детей через формирование общего воспитательного «поля» вокруг ребенка, обеспечивающего согласованность воздействия взрослых. И что бы взаимодействие с родителями одаренного ребенка было успешным необходимо учитывать некоторые факторы: Во-первых, спецификой работы педагога-психолога с родителями является то, что, родители одаренного ребенка чаще всего:

- нередко сами талантливы и именно в качестве родителей;
- имеют высокий уровень образованности и высокий социальный статус;
- высокий уровень занятости;
- родители имеют высокие родительские амбиции к сфере достижений своего ребенка;
- показывают высокий уровень ожиданий относительно качества образовательного процесса;
- родители одаренных детей очень любят говорить о своих детях. Часто они напрямую восхищаются ребенком, рассказывают о его необыкновенных возможностях, замечают и недостатки ребенка, однако важно понимать, что, критикуя ребенка, родители ревниво следят за тем, достаточно ли высоко окружающие оценивают их ребенка;
- особо одаренные дети часто появляются у родителей в зрелом возрасте. У этих родителей к обычной заботе добавляются еще и болезненно трепетное отношение ко всему, что происходит с ребенком, преувеличенное внимание к каждому поступку ребенка, мнительность и родительская тревожность.

Второе, что надо учесть для успешного взаимодействия, это особенности детско-родительского взаимодействия и контакта родителей со школой. Условно их можно разделить на 3 категории [5, с. 15-16].

Первая категория «отстраненные» родители, которые в силу своей занятости все вопросы по воспитанию и развитию своего ребенка перекладывают на плечи школы.

Вторая категория родителей, так называемые «детоцентричные». Ребенок для таких родителей – единственный смысл в жизни. Такие родители проявляют особое внимание к школьному обучению своего ребенка, часто напрямую вмешиваются в образовательный процесс, при этом наблюдается определенная попустительская позиция в отношении развития у ребенка ряда социальных и бытовых навыков.

Третья категория «активные» родители. Этих родителей с детьми объединяют общие познавательные интересы. Содержательная сторона развития ребенка для них всегда более приоритетна, чем отметки сами по себе. В этих семьях отмечается хороший эмоциональный контакт, гармоничные отношения, основанные на взаимном уважении.

Важно иметь в виду, что по ряду причин один и тот же родитель может переходить из одной категории в другую.

Таблица 1. Категории родителей, особенности и задачи работы психолога

Категории родителей	«Отстраненные» родители	«Детоцентричные» родители	«Активные» родители
Особенности категории	Безучастие, постоянная занятость, перекладывание ответственности	Гиперопека, «симбиоз», строгий, постоянный контроль или вседозволенность	Совместная познавательная деятельность, устойчивые дружеские отношения
Трудности у детей	В коммуникации В социализации Деструктивное поведение	Беспомощность Трудность в принятии решений В социализации	-
Задача психолога	Привлечение к деятельности ребенка, к школе, к совместной работе.	Разъяснительная работа с родителями, «определение границ».	Поддержка.

Анализируя данные таблицы, мы можем сделать вывод, что психологическое взаимодействие с семьей, одаренного ребенка, касается прежде всего сопровождения детско-родительских отношений, с целью сохранения психологического здоровья семьи, развития личности ребенка и его формирования как субъекта жизнедеятельности: целеустремленного, инициативного, активного, самостоятельного, уверенного в себе, члена

общества. А также в выработке индивидуального стиля воспитания с учетом: а) ресурсов родителей (личностных, эмоциональных, когнитивных), б) возрастных и индивидуальных особенностей ребенка, в) ресурсов семьи и ближайшего социального окружения [1, с. 27].

И третья составляющая, это готовность родителей к взаимодействию. В работе с родителями традиционно выделяли две области взаимодействия: групповую и индивидуальную и недавно у нас появилась третья форма – дистанционная.

Для успешного взаимодействия с родителями психологу необходимо построение партнерских, равноправных и доверительных отношений с родителями, поэтому вхождение в жизнь семьи должно быть постепенным и осторожным [4, №19].

Современные дети, современные родители, новые условия, требуют от психолога новых форм сотрудничества и взаимодействия. Наиболее актуальными становятся интерактивные формы, которые направлены не только на освоение определенных знаний, но и на формирование у родителей новых качеств и практических умений. Развивают способность анализировать различные ситуации и находить конструктивные, практические решения, что в первую очередь способствует улучшению детско-родительских отношений и укреплению психологического здоровья семьи.

При всем многообразии интерактивных форм, работу с родителями лучше начинать с традиционных, знакомых родителям, например, родительское собрание с включением интерактивных приемов, т.е. частичной активностью. А затем по мере появления доверия к психологу, друг к другу, постепенно повышать активность родителей.

Например, собрание для пап «Растет дочка! Растет сын». Необходимость в этом собрании возникла из-за обращения мам, с проблемой отсутствия желания со стороны пап участвовать в жизни класса. В ходе собрания использовались приемы «Работа в малых группах» и «Презентация». Папы изучили теоретический материал и создали презентации: «Какие качества прививает отец сыну», «Какие качества прививает отец дочери». Это способствовало более тесному знакомству родителей друг с другом, с психологом, что позволило перейти к более активным формам. Главная задача которых не столько информирование родителей, сколько побуждение к размышлению, к поиску других, непривычных способов воздействия, позволяют родителям услышать разные точки зрения, мнения.

Тренинг — это активная форма работы с родителями, которые хотят изменить свое взаимодействие с собственным ребенком, сделать его более открытым и доверительным. Цель - развитие определенных практических навыков таких как определение носителя проблемы (Т. Гарднер), распознавать цели деструктивного поведения ребенка (по А.Адлеру), приему активного слушания, построению «Я – сообщения». Тренинги вызывают большой интерес со стороны родителей. Отзывы показывают, что тренинги зарекомендовали себя как эффективное средство развития толерантного общения, преодоления внутрисемейных конфликтов «отцов и детей», установления позитивных

отношений как между родителями, так и между родителями и детьми. Важно, чтобы родители уходили с занятия с вопросом «Что дальше?». Родительские тренинги способствуют формированию родительского коллектива.

Круглый стол (Рис. 1). Цель - добиться взаимопонимания и сотрудничества на основе обмена информацией в совместной деятельности. Это форма позволяет взглянуть на проблему с разных позиций. Особенность этой формы в том, что все участники должны выражать мнение только по поводу обсуждаемого вопроса, происходит обмен мнениями, но решения открыто не принимаются. Чаще всего круглый стол играет скорее информационную роль, а не служит инструментом выработки конкретных решений.

Рис.1. Круглый стол

Рис.2. Кейс-технологии

Кейс - технологии (Рис. 2). Достаточно новая технология в работе с родителями. Кейс-метод или метод ситуационного анализа основан на обучении родителей путем решения конкретных задач – ситуаций (решение кейсов). Этот метод представляет собой изучение, анализ и принятие решений по ситуации (проблеме), которая возникла в результате происшедших событий, или может возникнуть при определенных обстоятельствах в тот или иной момент времени (с целью профилактики. Родители должны проанализировать ситуацию, разобраться в сути проблем, предложить возможные решения и выбрать лучшее из них. Ситуация может быть предложена как в текстовом варианте, так и в фотографии) [2, с.14]. Работа проводится в группах, количество групп зависит от предложенной ситуации. Родителям предлагается кейс, который включает:

- ситуацию – случай, проблему, историю из реальной жизни, художественной литературы;
- контекст ситуации - хронологический, исторический, контекст места, особенности действия или участников ситуации;
- комментарий ситуации, представленный автором.

Так же родителям можно предложить теоретический материал, по данной теме, этот же материал можно заранее разослать в родительские чаты или разместить на сайте школы. Это очень интересный, но весьма энергозатратный метод для ведущего, потому что дискуссия занимает центральное место в кейс-технологии. При этом большая нагрузка ложится на плечи ведущего, который должен быть достаточно эмоциональным в течение всей дискуссии, разрешать и

не допускать конфликты, создавать обстановку сотрудничества и, самое главное, обеспечивать соблюдение личностных прав всех участников группы. На наш взгляд, большой плюс этого метода в том, что кейс-метод позволяет изучить эмоционально сложные ситуации в безопасных условиях, а не в реальной жизни. Родители могут учиться без чувства тревоги за неприятные последствия, которые могут возникнуть при принятии неправильного решения.

Консультирование относится к индивидуальным формам работы. Кроме традиционного индивидуального консультирования у нас в лицее хорошо себя зарекомендовало консультирование в формате «Панорамный диалог» (Рис. 3).

Рис.3 Панорамный диалог

Такое консультирование проводится дважды в год. После общешкольного мероприятия (собрания, конференции), родители могут пройти в холл школы, где их ждут педагоги и получить консультацию по вопросам обучения и развития своего ребенка. Часть вопросов решается сразу на месте, для некоторых оговаривается дополнительное время встречи или есть возможность перенаправить родителя к специалисту в компетенции которого решить его.

При работе с родителями, психологу очень важно помимо владения различными техниками проявлять искренность, безусловное позитивное принятие родителя, то есть главным является отношение психолога к родителю и умение его проявить. В работе с родителями одаренного ребенка психолог должен не просто уметь убеждать, а приводить доводы, аргументировать, а для этого обладать базой научных знаний, оперировать понятиями, быть в курсе современных тенденций, постоянно повышать свой профессиональный уровень. Из выше сказанного можно подвести итог, что слагаемые успешного взаимодействия, это:

- эмпатия, искренность и открытость;
- высокий профессионализм;
- равноправные и партнерские отношения;
- позитивная информация, позитивная перспектива, аргументация;
- личностно-ориентированный подход;
- системность в работе, выражающаяся в актуальности, последовательности и логичности работы с родителями на всех ступенях школьного обучения детей;
- соблюдение личных границ;
- установление зоны ответственности.

Работа с родителями одаренных детей имеет свои особенности и прежде всего в том, что она направлена не столько на просвещение, не сводится к передаче информации, а предполагает развитие личностных качеств родителя, осознанию его взаимоотношений с ребенком, способности сознательно действовать и изменять действительность.

Список литературы

1. *Богоявленская Д.Б. Природа «проблем» одаренных Одаренный ребенок, 2014. – № 4.*
2. *Виневская А.В. Метод кейсов в педагогике. Практикум для учителей и студентов, Феникс, 2015.*
3. *Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021-2022 учебном году». Нур-Султан, 2021.*
4. *Хухлаева О.В. Работа психолога с родителями: Концепция и технологии. М.: Первое сентября. Школьный психолог, 2006.*
5. *Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. М.: Просвещение, 2000.*

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ОДАРЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

*Мамбеталина Алия Сактагановна,
к.пс.н.заведующая кафедрой психологии
ЕНУ им. Н. Гумилева.*

Казахстанская личность в современном мире абсолютно изменилась и представляет собой новый набор черт и психологических особенностей. Во-первых, она прошла через пандемию и карантинные меры. Во-вторых, стала многозадачной и помимо компетенций, необходимых для усвоения тех или иных знаний и навыков, освоила дополнительные умения. К ним относятся работа в системе Интернета и разнообразных площадках-ресурсах, включая банковские приложения, медицинское обслуживание, школьную программу Kundelik.kz и так далее.

Наши школьники сегодня это высокотехнологичные личности, освоившие множество социальных сетей и умело использующие их в повседневной жизни. Тем не менее, важны разнообразные знания, умения и навыки для успешной реализации школьного обучения. Мировое сообщество в век глобализации ежегодно тестирует детей на выявление их способностей, общей грамотности и другие показатели их развития. Организация экономического сотрудничества и развития проводит международное исследование функциональной грамотности 15-летних учащихся с использованием теста PISA. К сожалению, наши обучающиеся показывают снижение показателей грамотности согласно данным, полученным с помощью указанного тестирования. Поэтому, пришло время, изменений в сфере психологического исследования знаний школьников и одной из насущных задач является вопрос выявления способностей и показателей одаренности среди обучающихся школ. При изучении данного вопроса нами сделан акцент на 4 вида одаренности и выделение их параметров. Для выявления одаренности нами разработана методика «Оценка одаренности экспертом», которую можно применить для обучающихся 3,7,10 классов. Оценку производит учитель-предметник и школьный психолог. Для них представлена следующая инструкция: «Уважаемый обучающий 3 класса! Представленная психологическая методика «Оценка одаренности экспертом», позволяет выявлять интеллектуальные, академические, творческие и социальные виды одаренности. Последняя является одним из важных навыков специалиста 2025 года, согласно исследованиям, представленным на экономическом форуме 2020 года. Просим Вас, по данным утверждения оцените ваших обучающихся по 10 - бальной шкале: 0–4 – слабое проявление качества одаренности, 5–7 среднее проявление качества одаренности, 8–10 – высокое проявление качества одаренности. Ниже представляем опросник для 3 класса. В опроснике для 7,10 классов представлено большее количество экспертов. В исследовании для объективности результатов необходимо принятие участия всех экспертов.

ФИО

обучающегося _____

Школа

Город _____

№	Качество	Учитель Әліппе, Ана тілі, Математи ка, Естествоз нание, Познание мира	Русский язык	Иностранный язык	Самопознание	Музыка	Художественный труд	Физическая культура	Психолг	Общий балл
1. Академическая одаренность										
1	Быстрота ума, логическ ое и абстрактн ое мышлени е, рационал ьность. Способно сть в уме моделиро вать задачи, строение последов ательност и алгоритм ов решения.									
2	Смыслов ое запомина ние, богатый									

	словарный запас. Высокий уровень развития фантазии, впечатлительность, сочувствие, интерес к персонажам сказок, историй.									
3	Активное участие в проектах связанные с защитой животных, сохранение и любовь к живой природе. Использование экологических чистых продуктов.									
4	Всегда в курсе интересных открытий, занимается робототехнике									

	хником, есть интернет- страничк и.									
5	Быстрое освоение цифровы х площадок Kundelik. kz, Zoom.									
6	Интерес к другим иностран ным языкам, отличное знание более одного языка, высокий уровень зрительн ого и аудиальн ого запомина ния.									
7	Интерес к лаборато рным исследова ниям, исследова нию клеток, изучению анатомии строения человека.									

8	Интерес к поэзии, способность сочинять стихотворения, постановка сценария литературных произведений.									
9	Развитые творческие, художественные способности, чувство вкуса и стиля, проектирование макетов, конструкторские способности.									
10	Способность к логическому истолкованию, решение задач и примеров, направленность к									

	завершенности и конкретности.									
	Итог									
		2. Творческая одаренность								
1	Умение планировать собственную деятельность, наличие лидерских качеств, умение правильно поставить задачу команде, проконтролировать выполнение задачи, распределять обязанности.									
2	Наличие художественных способностей, перенос чувств на рисунок, интерес к чертежам, графике.									

3	Наличие музыкальных способностей, чувство ритма, сочинение музыки, музыкальный слух.									
4	Активное участие в инсценировках, концертах, свободное выступление перед публикой, артистичность, оригинальность, подчеркивание своей индивидуальности.									
5	Изобретательность в выборе и использовании различных предметов, умение нестандартно мыслить,									

	предлагать неожиданные, оригинальные решения.									
6	Большой интерес к спорту, активные физическое упражнение, участие в спортивных соревнованиях, выносливость к физическим нагрузкам, слежение за спортивными новостями.									
7	Интерес к поэзии, литературе, сочинение стихотворений, написание диктантов, анализ сюжета									

	разных произвед ений.									
8	Танцевал ьные способно сти, чувство ритма, интерес к разным видам танцеваль ного искусства .									
9	Цветовое восприят ие предмето в, художест венные способно сти, преоблад ание чертежны х навыков, способно сть создавать образ по описанию , чувство вкуса и гармонии , создание чего- то нового индивиду ального,									

	оригинального.									
10	Преобладающее ораторское качество, развитое красноречие, участие в дискуссиях, в соревнованиях, защита проектов.									
	Итог									
		3. Социальная одаренность								
1	Легко адаптируется в новой среде, чувствует себя комфортно среди сверстников и в новых условиях среди незнакомых людей.									
2	Способен быстро улаживать конфликт, обычно первым идет на									

	применен ие.									
3	Пользует ся авторитет ом среди своих сверстни ков, часто в центре внимания сверстни ков.									
4	В основном проявляе т сочувств ие к другим, обладает высоким уровнем эмпатии.									
5	Проявляе т интерес и является организат ором во многим мероприя тиях, лидер в классе, не стесняетс я высказыв ать свое мнение.									
6	Быстро находит общий язык с незнаком									

	ыми людьми. Является общитель ным человеко м.									
7	Способен понимать чувства другого человека и распознав ать эмоции.									
8	Большин ство друзей в окружени и считают его общитель ным, веселым, открыты м человеко м.									
9	Чаще других понимает ситуации взаимоот ношений и способен рассудить любую конфликт ную ситуацию , помирить									

	одноклас сников.									
10	Одноклас сники спрашива ют совета, чаще принимает ответстве нные решения за группу друзей.									
	Итог									
		4. Интеллектуальная одаренность								
1	Может логическ и и последов ательно мыслить. Рассужда я и обосновы вая вопросы, делает точные выводы.									
2	Быстро запомина ет и понимает прочитан ное, не нуждаец я в повторен ии.									
3	Может быстро переключ ать и									

	удерживать внимание, сохранять последовательность действий и может с легкостью вернуться к предыдущему заданию.									
4	Быстро находит альтернативные решения, не заикливается на одном варианте, если что-то не получается, видит множество решений одной задачи.									
5	Обладает творческим мышлением, развитым воображением, с интересом									

	м решает сложные задачи.									
6	Всегда проявляет любознательность, стремится узнать и получить больше новых знаний.									
7	Быстро и хорошо улавливает связь между предметами, между причиной и следствием, понимает научную литературу.									
8	Имеет богатый словарный запас.									
9	Быстро адаптируется к новым условиям, придумывает ход событий, всегда открыт									

	НОВЫМ ВОЗМОЖНО СТЯМ.									
10	С легкостью ю выполняе т умственн ые задачи, имеет хорошую память.									
	Итог									

Выше перечислены 4 вида одаренности, которые наиболее важны для дальнейшего развития у детей и представлены качества по каждому виду одаренности. По окончании оценивания экспертами, необходимо провести среднее оценивание по горизонтали всех оценок экспертов внутри каждого качества, затем по вертикали необходимо вычислить средний балл качества показателя одного вида одаренности. Так как основной задачей исследования является изучение 4 видов одаренности, данная методика позволяет получить экспертную оценку по видам одаренности и выявить наиболее одаренного обучающегося в классе по всем видам одаренности или же по одному из перечисленных видов. Исследование по методике проведено среди 1200 обучающихся школьников Казахстана.

МЕКТЕП ҚАБЫРҒАСЫНДАҒЫ ЖӘБІРЛЕУДІ ТОҚТАТУДЫҢ ОН ҚАДАМЫ

*Мукажанова Айгуль Исалиевна
Алматы облысы Қарсай ауданы
Дарынды балаларға арналған
үш тілде оқытатын
Әл-Фараби атындағы
арнаулы гимназиясының
педагог- психологі*

Қазақстанның қазіргі заманғы білім беру жүйесі жаңару үстінде. Оқушыны өзінің жеке шығармашылығын орнымен қолдануға қабілетті, өзін-өзі дамытушы тұлға ретінде даярлау замануи кезеңнің білім беру ісіндегі басты мақсаты болып табылады, демек, бұл өмірлік үйлесімділікті сақтау процесі. Ал осының барлығы өзін өзі түзетуден басқа ештеңе емес. Оны біз бүкіл өмір бойы жүргіземіз. Ол адамның өзін – өзі тәрбиелеумен және өзін өзі жетілдірумен қосарлана жүріп отырады. Өзіндегі не нәрсені күшейтіп, нені басып отыру керектігі өз қолында екендігін әрбір адам білуі қажет. Соның нәтижесінде біз психологиялық қорғаныс деп аталатынға, яғни өмірлік нақтылы жағдайларға бейімделуге нерві қуатын неғұрлым аз жұмсап, оның тиімді формасын барынша көп алуға ие боламыз.

Балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік мәселесі бар аймақтарын бастапқы кезеңінде анықтап және оларға профилактикалық ықпал ету түрінде қолдау және көмек көрсету мектептегі бүкіл ұжымның міндеті болып табылады.

Мектептегі үрей деңгейін (Филлипс тесті)анықтау тестің қорытындысы бойынша 5-9 сыныптар арасындағы оқушылардың бойында төмендегі алаңдаушылық деңгей байқалады.

Әр синдромның мазмұндық мінездемесі	Көрсеткіштер (%)
Мектептегі жалпы үрей	7%
Әлеуметтік стреске қобалжу	11%
Жетістікке жетудегі кедергілер	14%
Өзін көрсетуден қорқу	11%
Білім деңгейін тексеруден қорқу	12%
Басқалардың ойынан шықпай қаламын ба деген үрей	15%
Тұлғалық ерекшеліктер	
Стреске қарсы тұру деңгейінің төмендігі	8%
Мұғалімдермен қарым-қатынас барысындағы үрей	4%

Қоғамның болашақ мүшелерін қалыптастыруда елеулі роль мектепке жүктелген. Өйткені олар білім негіздерін де, адамгершілік негіздерін де осы

мектептен алады. Мектеп қабырғасында ұстаздар оқушыларға білім беріп қана қоймай олардың эмоционалды, когнитивті дамуына жауап беріп, оқушылардың бойына күнделікті өзгеріп тұрған әлемде өмір сүре білу дағдыларын қалыптастырады. Бүгінгі күні статистика бойынша балалар жәбірді отбасынан, құрбыларынан көріп жатады. Осы кезде мұғалімдер жәбір көрген балаларға агрессивсіз балама жүріс-тұрыс модельдерін ұсына алады. Олардың бойында жанашырлық, кез-келген жағдайлардан екі жақ үшін де ұтымды жолдарды іздестіруге ықпал жасайды.

Гимназияда жоғары сынып оқушылары арасында алынған сауалнама қорытындысы төмендегідей көрсеткіштерге ие болды:

№	Сұрақ	Жауап
1	Көп жағдайда дау-дамайға қандай ортада ұшырайсың?	Достар, құрбылар -40% Мектеп – 12% Отбасы – 9% Ешқандай – 39%
2	Сенің ойыңша адамдар арасындағы дау-дамай олардың қаншалықты құқығын бұзады?	Анда-санда – 52% Ондай болмайды – 28% Әркезде – 20%
3	Дау-дамай барысындағы сенің әрекетің?	Барлығы дұрыс болады деп күтемін -59% Қолдау күтемін – 12% Келісімге келуге тырысамын – 20% Ата-анама жүгінемін – 3% Ашуланамын, қорқытамын – 5%

Сараптама бойынша дау-дамай жағдайлары көп жағдайда жасөспірімдер арасында өз құрбы-құрдастарымен болып жатады. (40%). Осы жағдайға ұшыраған оқушы этикалық әдіспен шығу жолын білмегендіктен бірден ашуға беріліп, оның аяғы төбелеспен аяқталуы мүмкін.

- Дау дамай барысындағы сенің әрекетің? Таблицада көрсетілгендей «барлығы дұрыс болады деп күтемін» – 59% болса, сонымен қатар 5% оқушы «ашуланамын, қорқытамын» деп жауап берген. Осы жасөспірімдер ұстаздарын, ата-анасын араластырмай, жағдайдан өз бетімен шыққанды қалайды. Осындай күйде олар өздерінен әлсіз, жеке басын қорғай алмайтын балаларға жәбір көрсетуі мүмкін. Әрине, мектеп қабырғасындағы жәбірлікті тоқтатуда басты рөлді атқаратын ұстаздар. Алдын алу жұмыстары мектеп, ата-ана, әкімшілік, әлеуметтік қызметкерлер біріккен жағдайда ғана нәтиже береді.

Гимназияда Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымының (ЮНЕСКО) «Как остановить насилие в школе» әдістемесін басшылыққа ала отырып сынып сағаттарында, жалпы мектеп бойынша іс-шараларда пайдалана алатын жәбірліктің алдын алу қадамдарын қарастырдық. Мектеп қабырғасындағы жағымды орта оқушылардың да мұғалімдердің де нәтижеге, жетістікке жетуге және құқығын қорғауға кепілдік береді.

1. Жәбірлікті тоқтатуда оқушыларды өзіңізге жақтас етіңіз.

Оқу жылының басынан бастап әр сыныпта жүріс-тұрыс ережелерін және әр оқушының міндеттерін құрастыруға оқушыларды жұмылдырыңыз. Оқушылармен бірге мұғалім жағымды жағдайда қызмет етуі үшін, ал оқушы жетістікке жетуі үшін қандай ахуал болуы керектігін талқылаңыз.

2. Конструктивті және тәртіптік әдіс-тәсілдерді пайдаланыңыз

Ережелер қарапайым және анық болуы тиіс. Сынып сағаттарында оқушыларды мадақтау (жағымды өзгерістерімен, қарапайым жетістіктерімен, мінез-құлқымен. Номинациялар тағайындау «ең мейірімді», «нағыз дос», «ең сенімді».

Оқушыларға жәбірлікке қарсы клуб және мектеп қабырғасындағы қауіпсіздік жағдайлар туғызу мақсатымен іс-шараларды ұйымдастыруға қолдау жасаңыз:

- «Жақсылық жасадың ба?»- акция
- «Тілек бұрышы»
- «Оқушы үні»
- «Жақсылық пен Мейірімділікке толы күн аясында» жаттығу
- «Өзімді билеу – менің даму ресурсым »- тренинг, т.б.

Сыныптың асыл ережелері:

1. Сыпайы, жақсы сөздер айту, әдепсіз балағат сөздер қолданбау.
2. Мектепке тек арнаулы формамен келу.
3. Үй тапсырмасын күнделікті орындау.
4. Біреудің затына рұқсатсыз тиіспеу.
5. Мектепке қуанышпен келу.
6. Мұғаліммен дауласып, сөз қайтармау.
7. Кешірім сұраудан арланбау.
8. Ашу-ызаға берілмей, шыдамды, сабырлы болу.
9. Сыныпта бір-бірімен бауырмашыл болу.
10. Тек жақсы ойларды ойлау.

3. Булинг және кибербулингпен күресуде белсенділік көрсетіңіз

Жәбірлікке ұшыраған баланы қолдау және қайталануына жол бермеу. Откізілетін іс-шаралар:

- «Менің телефоным тек жағымды хабарламалар үшін»

- «Лақап аттан аулақпыз» - жаттығу

4. Мектепке жаңадан келген оқушыларға қолдау көрсету

Мектеп ауыстырған баланың ата-анасына кеңес беру, оқушыларды сыныптастарымен достасу ережелерімен таныстырып ұстаздарымен қарым-қатынасты жақсарту жағдайларын ұйымдастыру.

5. Оқушыларды қайсарлыққа баулу және жәбірлікке сындарлы қарауға көмектесу

Сыныптастарымен достық қарым-қатынас орната отырып, оқушылардың бойында күнделікті кездесетін қарым-қатынас мәселелерінен, стрестік жағдайлардан, қолайсыздықтан кедергісіз шығу жолдарын іздестіруге көмектесу. Бұл оқушыны өзі біреуді жәбірлеуден немесе өзі біреуге қысым көрсетуден аулақ болуға баулиды.

Психологиялық сабақ кезіндегі пайдаланылатын рөлдік ойындар да оқушылар әртүрлі жағдайдан шығу жолдарын өздері анықтай алады. Әр дау-дамайды оқушылармен талдап, даусыз шешім қабылдайтын жолдарды сілтеу. Мектептегі психологиялық қызмет барысы мұғалімдер ұжымына, оқушыларға төмендегідей жолдар арқылы жәбірлік көрсетудің алдын алу жұмыстарын ұйымдастыруына болады:

- Дау-дамайды өшіктірмей даусыз шешімге келуге ықпал жасау.
- Жәбірлікке ұшыраған және осыған кінәлілермен жұмыс жасап психологиялық қолдау көрсету.
- «Танысу-шеңбері»-жаттығу
- «Біз бір-бірімізді қалай сезінеміз»-тренинг
- «Дау-дамайдың емі»-дәріс
- Төмендегі сұрақтарды пайдалана отырып әңгімелесу:
- Адамдармен тіл табысудың қандай жолдарын білесің?
- Ренжіген және ренжіткен адамның күйі қандай болады деп ойлайсың?
- Сынып арасындағы жарастық, сыйластықты сақтауға не ықпал етеді?

6. Мектеп қауіпсіздігінің механизімін қолдау

Әр оқушының арызына немқұрайлы қарамау, қолдау көрсету, сенімділік білдіру. Мектеп алаңының жарық түспейтін жерлеріне бақылау камераларын орнатуды талап ету.

- «Сенім жәшігі»
- «Сенім телефоны»

7. *Дау-дамайдың алдын-алу жолдарын оқушыларға үйрету*

Шиеленіс кезінде жағдайды даусыз әдістер арқылы шығу жолдарын игеру, сыныпты басқару барысында адамның құқығын қорғау, жеке басын сыйлау принципін басшылыққа ала отырып жанжалсыз ортада әрекет етуге ықпал жасау.

Гимназияда ересектермен және құрбылармен қарым-қатынас барысындағы қиындықтарға ұшыраған оқушыларды қолдау мақсатын көздей отырып «Ертеңгі күннің таңы» атты тренинг барысында төмендегідей жаттығулар өткізіледі:

- «Менің өкпем»
- «Мейірімді алақан»
- «Менің күйімнің түсі»
- «Мен кімін»
- «Біз жүзіп баратын кеме»
- «Эмоциялар әлемі»
- «Белсенді тыңдаушы»
- «Күн шапағатына бөленген менің образым», т.б

8. *Сынып жетекшісі мен педагог – психологтың әрекеттестігі*

Гимназиядағы сынып жетекшісі мен психологтың әрекеттестігінің мақсаты оқушыларға сыныпта жағымды жағдай туғызу. Осы мақсатпен мыналарды зерттейді:

- Сынып оқушыларының алаңдаушылық деңгейін;
- Танымдық қызығушылығын;
- Интеллектілік деңгейін;
- Ұжымның социометриялық зерттеулері мен оқушылардың ата-аналары мен құрдастарымен талдауын;
- Ортаның эмоционалды ерекшеліктерін.

«Сынып жетекшісі оқушы көзімен» атты сауалнаманың қорытындысы бойынша әр сынып жетекшісі жеке кеңес алады.

№	Сұрақтар	Жауаптар
1	Сен қандай көңіл-күймен мектепке келесің?	Қуанышпен- 89 Немқұрайлы- 8% Жағымсыз жағдай болатынын сеземін-3%
2	Сенің ойыңша сынып жетекшісінің рөлі қандай болу керек?	Екінші ана- 1% Жасы үлкен дос- 31% Қорғаушы- 22% Оқу үлгерімін және тәртіпті бақылаушы-46%

3	Сенің ойыңша идеалды сынып жетекшінің мінезі қандай болу керек?	Мінезі тұрақты; Түсіністікпен қарайтын; Айқайламайтын; Өз сөзінде тұратын.
4	Сынып жетекшімен шиеленіске ұшыраған кезің болды ма?	Жиі- 2% Анда-санда- 22% Ешқашан- 76%

Психолог оқушылармен психологиялық ағартуға бағытталған сабақтар өткізеді. Олар әртүрлі болады:

- «Менің мінезім»
- «Менің қызығушылықтарым мен мүмкіндіктерім»
- «Менің қабілеттерімнің әлемі»
- «Өзіне сенімсіз адамның қиындықтары»
- «Менің жағымды қасиеттерім мен кемшіліктерім-таразыда»
- «Жанжалды адам. Ол қандай?»
- «Идеалың кім, қазақтың баласы?»

9. Оқушылардың өздігінен әрекет етуін басқару

Өздігінен әрекет ету оқушылардың ойлау, есте сақтау және творчестволық қабілеттерін дамыту жағын көздейді. Оқушылардың өздігінен әрекет етуін ұйымдастыру және оны басқару мұғалім үшін – жауапты да күрделі іс.

Бұл мақсатқа қалай қол жеткізуге болады?

Біздің ойымызша, оқушыларға ой еңбегін ғылыми тұрғыдан ұйымдастыруға, өздігінен жұмыс жүргізу дағдысын игеруге көмектесуіміз керек. Алға мақсат қойып, оған жетудің жолдарын таңдай білуге, өз жұмыстарын уақыт бойынша жоспарлай білуге үйретуіміз қажет.

№	Тақырыбы	Жауапты
1	«Гимназист оқуға тиісті 100 кітап»	Сынып жетекші Пән мұғалімі
2	«Өзім туралы кітап» - жоба	Психологтар
3	Қабырға газеттер конкурсы: «Мен және менің ұжымым» «Мен армандаған мектеп»	Оқушылар
4	Тақырыптық сынып сағаттары	Оқушылар және психологтар

10. Шығармашылық - психоэмоционалды шиеленісті жою тәсілі

Оқушыға ата-аналарымен, сыныптастарымен, құрбыларымен қарым-қатынасқа түсуге тура келеді. Қарым-қатынас барысында әртүрлі жағдайлар туындауы мүмкін. Осы кезде болып жатқан оқиғаның жағымды сәттерін табу, эмоционалды шиеленісті жою оқушы үшін оңайға түспейді. Осы себептерге байланысты оқушыларға дер кезінде қолдау көрсету психологиялық қызметтің міндеті.

- «Арт терапия»
- «Мандала» әдістемесі
- «Ертегі» терапия, т.б

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Жақсылыкова К.З. Тренингтік ойындар мен жаттығулар
2. Крыжко В.В., Павлютенков Е.М. Психология в практике менеджера образования
3. Петровский Г.Н. Педагогические и образовательные технологии современной школы
4. Смагина Л.И. Права ребенка

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ ОДАРЕННЫХ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

*Сатова А.К., д.психол. н., профессор,
Сатанов А. Б., зам. директора РНПЦ «Дарын»*

Одним из приоритетных направлений построения национальной модели образования в Республике Казахстан является подготовка интеллектуальной элиты – молодых людей, способных занять ключевые места в управлении государством, экономике, науке, культуре, искусстве.

Важнейшим аспектом в данном контексте является проблема психологической поддержки и развития личности одаренной молодежи.

Практическая реализация этих задач начала осуществляться под эгидой Республиканского научно-практического центра «Дарын», созданного на основании распоряжения Первого Президента РК Н. Назарбаева от 24 мая 1996 года № 3002 «О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей» [1].

Целью центра стало создание условий для выявления, развития и реализации потенциальных возможностей одаренных детей Республики Казахстан.

Задачи центра «Дарын»:

- Содействие формированию интеллектуального потенциала Республики Казахстан.
- Создание системы выявления, отбора, поддержки, развития и обучения одаренных детей.
- Расширение международного сотрудничества в области инновационных технологий развития одаренной личности.
- Обеспечение социальной и правовой защиты одаренных детей и молодежи.

В 2003 г. на конференции Всемирного Совета по одаренным и талантливым детям с нашим участием прошла презентация проекта: «Теоретические основы обучения одаренных детей в Казахстане» (Theoretical educational bases of gifted children in the Republic of Kazakhstan) (г. Аделаида, Австралия).

Проект получил одобрение Всемирного Совета и был признан как результат верной политики государства в области образования одаренных детей и молодежи.

За прошедшие годы в республике разработаны: концептуальные основы казахстанской национальной системы выявления, развития и поддержки одаренных детей и талантливой молодежи, нормативно-правовая база по работе с одаренными детьми, Вопросы обучения, развития и поддержки одаренных детей определены статьями 1, 5, 6, 8, 14, 18, 26, 40 Закона РК «Об образовании» [2].

Для осуществления учебно-воспитательного процесса в специализированных организациях образования утверждены: «Типовые правила деятельности специализированных организаций образования», «Типовой учебный план специализированных школ для одаренных детей» [3].

Создана целостная сеть специализированных организаций образования. Если в конце 90-х годов их насчитывалось всего 15 (по 1 в каждой области), то в данное время в стране успешно функционируют 134 специализированные организации образования для одаренных детей по разным профильным направлениям.

Задачи специализированных организаций образования:

- 1) реализация элитарного образования;
- 2) сохранение и приумножение интеллектуального потенциала страны;
- 3) обеспечение индивидуализированного характера обучения одаренных детей и качественного усвоения обучающимися специализированных общеобразовательных учебных программ;
- 4) совершенствование навыков самостоятельной, проектной и исследовательской деятельности одаренных детей;
- 5) формирование социально активной личности гражданина и патриота, обладающей чувством национальной гордости, гражданского достоинства, любви к Отечеству, своему народу.

Специализированная организация образования является творческой лабораторией, организующей поиск, разработку нового содержания образования, форм и методов по его внедрению, апробации экспериментальных образовательных программ и учебных планов.

Одаренные школьники из Казахстана принимают участие в таких сложных интеллектуальных соревнованиях, как:

- Международная математическая олимпиада (IMO),
- Международная олимпиада по химии (IChO),
- Международная олимпиада по биологии (IBO),
- Международная олимпиада по информатике (IOI),
- Международная олимпиада по географии (IGEO),
- Международная лингвистическая олимпиада (ILO),
- Международная юниорская олимпиада по физике (IJSO),
- Евразийская олимпиада по информатике,
- Западно-Китайская математическая олимпиада,
- Международные научные конкурсы «MOSTRATEC» и др.

Сведения о количестве медалей, завоеванных казахстанскими школьниками на международных олимпиадах и конкурсах научных проектов

Год	Участники	медали				Всего призовых мест
		<i>золото</i>	<i>серебро</i>	<i>бронза</i>	<i>грамота</i>	
2017	1214	128	199	349	12	688
2018	1241	125	196	288	13	622
2019	1151	135	211	309	3	658
2020	986	91	160	246	14	511

2021	943	75	150	217	8	450
Всего	5535	554	916	1409	50	2929

В целом можно констатировать, что в Казахстане достигнуты заметные успехи в обучении одаренных детей и развитии их интеллектуального потенциала. Благодаря государственной поддержке и деятельности РНПЦ «Дарын», получили возможность раскрыть свой интеллектуальный, творческий потенциал тысячи детей и молодежь со специальными способностями, академической одаренностью, получив возможность бесплатного образования в лучших вузах Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Однако, несмотря на действующие программы и государственное внимание, высветились качественно новые *социально-психологические проблемы*, требующие научной разработки.

Одной из основных проблем является *односторонняя направленность на определение специальных способностей, их узконаправленное развитие без учета закономерностей развития психики, целостного подхода к личности, ее творческого потенциала и единства когнитивного и эмоционального, интеллекта и аффекта*.

Как отмечают М.А. Караиванова, Л. Н. Азарова, Л. И. Ларионова и др. «подобная однобокость оправдана во имя профессиональной подготовки, но неблагоприятно влияет на личностное развитие и углубляет проблемы, выявленные в сфере их самосознания и проистекающие из социальных представлений о них» [4-6].

Подобная традиционная практика опасна тем, что приводит к деформации личности, нарушению ее целостности, возникновению, а в ряде случаев, усугублению эмоциональных, поведенческих, коммуникативных проблем и снижению креативности личности.

Проведенные нами комплексные исследования интеллектуального и личностного развития 120 одаренных старшеклассников (победителей Республиканских и Международных олимпиад) показали, что, если в интеллектуальной сфере развитие одаренных школьников происходит очень успешно, то в сфере личностного развития наблюдаются следующие особенности.

Хотя одаренные старшеклассники характеризуются устойчивой высокой самооценкой (88,7 %) и с возрастом отмечается тенденция к большей реалистичности самооценки на фоне сохранения ее уровня в целом, все же большая группа одаренных старшеклассников (более 20 %) имеют нереалистично высокую самооценку, тогда как у их обычных сверстников (контрольная группа) этот показатель почти в 3 раза ниже.

Кроме того, нами установлена конфликтность самооценки у части одаренных старшеклассников, что проявилось в различии данных по разным методикам. Так, если по методике С. Будасси не было обнаружено показателей низкой и ниже среднего уровня самооценки, то с помощью проективных методик Т.Дембо-С.Я.Рубинштейн и «Автопортрет», позволяющих диагностировать

дополнительные характеристики, такая группа (около 15%) одаренных учащихся выявлена.

Лишь треть одаренных старшеклассников имеют реальный уровень притязаний. Остальные характеризуются высоким и неадекватным уровнем притязаний и 10,2% одаренных 11-классников имеют низкий уровень притязаний.

В результате эксперимента выявлены недостатки развития эмоциональной сферы. Большинство учащихся с академической одаренностью можно характеризовать как уравновешенных, собранных, уверенных в себе и не избегающих критических ситуаций и трудностей. Вместе с тем, почти у 20% одаренных старшеклассников выявлен высокий уровень ситуативной тревожности, которая имеет тенденцию перехода к личностной тревожности. То есть, в экстремальной ситуации, этот показатель может сыграть отрицательную роль, снижая уровень саморегуляции и результаты деятельности. В своих ответах дети показали наличие чувства скованности и напряжения, озабоченности и нервно-психического возбуждения.

Выявлены недостатки развития коммуникативной сферы у одаренных старшеклассников. Для значительной части из них характерен ниже среднего и низкий уровень общительности (43,7% 9-классников и 41,3% 11-классников). Испытуемые с уровнем общения ниже среднего общительны в определенной мере, не пугаются новых проблем, однако с новыми людьми сходятся с оглядкой; в спорах и диспутах участвуют неохотно. Испытуемые с низким уровнем общительности замкнуты, неразговорчивы, имеют мало друзей. Новая ситуация и обстановка могут вывести их из равновесия. Эти данные подтверждают, имеющиеся в литературе, характеристики одаренных детей, как имеющих проблемы в коммуникативной сфере.

Доминирующим типом реагирования в конфликтных ситуациях для одаренных старшеклассников является соперничество – 37,5 % среди 9-классников и 32,1% среди 11-классников. Они характеризуются как излишне агрессивные, способные жертвовать интересами окружающих для достижения личного успеха. На втором месте в обеих возрастных группах находится реакция приспособления – 28 % и 26,8% соответственно. На третьем месте – реакции сотрудничества и компромисса.

Полученные данные отражают реальную жизненную ситуацию одаренных учащихся, когда им необходимо проявлять упорство и соперничество в период предметных олимпиад разного уровня, тестовых испытаний. Большинство старшеклассников ответили, что обычной для них формой поведения является настойчивое стремление добиться своего.

Обращает на себя внимание факт представленности не всегда эффективных и позитивных поведенческих реакций. Данные тенденции выражаются также в проявлении агрессивности в отношениях с другими людьми. Так, вторую по численности группу в обеих выборках представили старшеклассники с высоким уровнем агрессивности – 37,5% 9-классников и 33,8% 11-классников. Они характеризуются как излишне агрессивные, способные жертвовать интересами окружающих для достижения личного успеха.

Таким образом, проведенное экспериментальное исследование подтвердило нашу гипотезу о наблюдающейся у этой группы лиц дисгармонии развития интеллекта и аффекта. Обнаружен значительный разрыв между когнитивной и эмоциональной, коммуникативной сферами личности, компонентами самосознания, что проявляется в особенностях самооценки, высоким уровнем ситуативной тревожности, которая имеет тенденцию перехода к личностной тревожности, приводящей к негативным личностным состояниям (депрессии, агрессивности).

Постоянные учебные экстремальные ситуации (участие в олимпиадах, соревнованиях, конкурсах) накладывают отпечаток на особенности личностных реакций одаренных детей в конфликтных ситуациях, характерной их которых является соперничество и достижение цели любой ценой. С нашей точки зрения это явление настораживает, так как оно снижает возможности развития у этой группы лиц гуманистических черт характера: сотрудничества, взаимопомощи, толерантности.

Значительная часть одаренных старшеклассников испытывают проблемы в общении со сверстниками, проявляют агрессивность в отношении к людям, замкнуты, неразговорчивы, имеют мало друзей [7].

Таким образом, узконаправленные тенденции отношения к одаренным детям и молодежи, наблюдающиеся в нашем обществе, требуют научно-теоретической, научно-методологической разработки нового социокультурного отношения к обсуждаемой проблеме с реализацией двух фундаментальных подходов:

1 – социокультурное развитие детей и молодежи со специальными способностями, их полное раскрытие с обязательной реализацией программ гармонизации личности, с учетом возрастных закономерностей психического развития, специфических поведенческих и коммуникативных особенностей.

2 – развитие творческой одаренности всех без исключения обучающихся, активизация творческого потенциала, которым обладает каждый ребенок, школьник, студент.

На наш взгляд, решение проблемы возможно на основе положений, сформулированных основоположником советской психологии Л.С. Выготским, в частности, положения о процессе развития как о становлении целостной человеческой личности. «В связи с этим стоит понятие единства и целостности развивающейся личности ребенка. *Личность развивается как единое целое, имеющее особые законы, а не как сумма или пучок отдельных функций, из которых каждая развивается в силу особой тенденции*».

Положение Л.С. Выготского об универсальности закономерностей развития аномальных, «нормальных» и одаренных детей, дает основание считать, что в развитии одаренного ребенка не столь важно превалирование отдельных сторон психики, сколько взаимосвязь, взаимоотношения, взаимодействие высших психических функций. И поэтому необходимо весь социально-культурный арсенал образования и воспитания направить на активизацию взаимодействия интеллекта и аффекта в соответствии с возрастными новообразованиями и теми особенностями, которые характеризуют

тот или иной тип детей. Лишь согласованное функционирование двух систем, лишь, как выражался Л.С. Выготский, «единство аффекта и интеллекта», может обеспечить полноценное осуществление любых форм деятельности [8].

Список литературы

1. *Распоряжение Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А «О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей» от 24.05.1996 г., № 3002.*
2. *закон РК «Об образовании» ст. 1, 5, 6, 8, 14, 18, 26, 40.*
3. *Типовой учебный план для специализированных школ для одаренных детей – Астана. – 2003 г*
4. *Караиванова М. Изучение математики – основа трансдисциплинарного изучения искусств. - III Международная научно-практическая онлайн-конференция «ПСИХОЛОГИЯ ОДАРЕННОСТИ И ТВОРЧЕСТВА». - 3 ноября 2021. - Москва – 2021.*
5. *Азарова Л.Н. «Развитие творческих способностей обучающихся с помощью методов арт-терапии». - III Международная научно-практическая онлайн-конференция «ПСИХОЛОГИЯ ОДАРЕННОСТИ И ТВОРЧЕСТВА». - 3 ноября 2021. - Москва – 2021.*
6. *Сатова А.К. Некоторые особенности личностного развития одаренных старшеклассников. - Информационно-методический сборник «Дарын». - Алматы, № 1. - 2000. - С. 96-98*
7. *Выготский Л.С. Основные проблемы дефектологии. Собр.соч.: в 6-ти т.– М.: Педагогика, 1983 . – Т.5.*

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫН РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ

*Шаймарданова Назигуль Тусуповна
Павлодар облысы, Ақсу қаласы, дарынды
балаларға арналған мамандандырылған
гимназиясының педагог-психологі*

Дарынды оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесі кез-келген білім беру мекемесі үшін ерекше мәнге ие. Соның ішінде дарынды балаларға арналған мамандандырылған білім беру мекемелері үшін негізгі мақсат болғандықтан біз, яғни педагог-психолог мамандар үшін де қызметіміздің мәні де, жемісі де осы бағыттан көрінетіні анық.

Дарынды балалардың психоэмоционалдық жағдайын реттеу мәселесі бүгінгі таңда жалпы жаһандық маңызды мәселелердің біріне айналды. Бұған себеп көп: технократия заманы, жаһандану, ақпараттық технологиялар, қазіргі әлемді жайлаған пандемия т.с.с.

Бәрімізге аян мектебіміздің статусына байланысты, ондағы оқитын оқушылардың дарындылықтары мен қабілеттеріне байланысты білім берушілерге де, білім алушыларға да қойылатын талаптар ерекше. Оқушыларымыз жалпыға ортақ пәндермен қатар қосымша сайыстарға, конкурстар мен олимпиадаларға, түрлі саладағы жарыстарға қатысады. Ал бұл дегеніміз бала үшін нағыз сынақ. Кез-келген баланың тек қана білім деңгейі емес оның өз-өзіне деген сенімділігі, эмоционалдық қалыпты жағдайы, стресстік жағдайлардан шыға алуы сынға түсері анық. Бұндай жағдайда жақсы білім аздық етеді, оның психологиялық дайындығы үлкен маңызға ие. Ол үшін біз не істей аламыз?

Осындай шешуші сәттерде өзін-өзі басқару деңгейі жоғары, жұмыс істеу қабілетінің, зейінін шоғырландыра алуының жоғары болуы, ойлау қабілетінің ерекшелігі, ішкі іс-әрекет жоспарларының қалыптасуы, эмоционалдық өзін-өзі реттеу дағдыларының болуы оқушының жетістікке жетелері сөзсіз. Ал, керісінше өз-өзіне дұрыс баға бере алмау, бойындағы қобалжулар мен қорқыныштар оның іс-әрекетінің нәтижесіне кере әсерін тигізеді.

Мен өз жұмысымда екі форманы қолданамын: жеке баламен жұмыс және топтық жұмыс. Жеке жұмысты пән мұғалімі мен сынып жетекшісінің немесе баланы, ата-ананың сұранысы, өтініші бойынша. Ал топтық жұмыс балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты топпен жүргізіледі. Жеке жұмыстың мақсаты сұраныстың сипатына қарай болады, мысалы: сенімсіздік, өте қатты қобалжу, қорқыныш, белсенділіктің төмендігі, шашыраңқылықтың алдын алу немесе оны төмендету.

Оқушыларды психологиялық дайындау барысында әртүрлі жаттығулар мен техникаларды қолданамыз және де өз беттерімен орындай алатын тәсілдерге үйретіп кеңес береміз. Солардың кейбіреулерін ұсынамын:

Адам бір мақсатты алдына қойған кезде оған жетуге деген құштарлығының болуы ол аздық етеді. Сонымен қатар оған жететін мүмкіндігінің бар екендігіне толық сенімділігі болуы керек. Оптимистік көзқарастың қалыптасуына, өзіне, өзінің күшіне деген сенімділікті арттыруға **«Өз жұлдызыңды тауып ал»** деген жаттығу көмектеседі:

Нұсқау: Ыңғайланып отырыңыз. Терең тыныс алыңыз.... (музыка қосылып тұрады).

Ал енді жұлдызды аспанды елестетіңіз. Жұлдыздар үлкен, кішкентай, жарық, бұлыңғыр. Біреулер үшін бір немесе бірнеше жарқыраған жұлдыздар, кейбіреулер үшін алыстан жылтырап көрінетін мыңдаған жұлдыздар болуы мүмкін. Осы жұлдыздарға мұқият қараңыз. Өзіңіз үшін ең керемет деген жұлдызды таңдап алыңыз. Мүмкін ол сіздің балалық шақтағы арманыңызға ұқсайтын шығар, сізді шабыттандырып, бақытты сәттеріңізді есіңізге түсіретін болар. Тағы да өз жұлдызыңызды тамашалаңыз, оған қолыңызды созып көріңіз. Ол үшін бар күшіңізді салыңыз. Сіз оған міндетті түрде қол жеткізе аласыз. Оны аспаннан алып, аялап отырып, өзіңіздің алдыңызға қойыңыз, мұқият қарап шығыңыз, ол қандай? Есіңізде сақтаңыз. Сонан соң, қайтадан оны аспанға орналастырыңыз. Ал енді алақаныңызбен тізеңіздің үстінен аяғыңызды бойлай жүргізіңіз, қолыңызды жоғары созып, керіліп, жайлап көзіңізді ашыңыз. Алдымыздағы бір парақ қағазға жаңағы жұлдызымыздың суретін саламыз. Үйге келгеннен соң, осы суреттегі жұлдызды қиып алып, өзіңізге ұнаған жерге жапсырып, орнатып қойыңыз.

Келесі жаттығу **«Қағу»** жаттығуы деп аталады. Адам 90% судан тұратынын ескерсек, қағу тасты суға лақтыру сияқты импульс береді. Адамға жақсы көңіл-күй сыйлап, бойындағы сенімсіздіктер мен күдіктердің жеңілдеуіне әсер етеді.

Бүкіл денеңізді алақандарыңызбен мойыннан аяққа дейін қағып шығыңыз.

Орын жеткілікті болатындай түрегеп тұрыңыз. Алақандарыңызды, шынтактарыңызды және иықтарыңызды сілкі бастаңыз. Сілкіп жатып, бар жағымсыз жайттар - жаман сезімдер, ауыр уайымдар және өзіңіз туралы жаман ойлар - сізден құс қауырсынынан су түк қалмай ұшып кететіндей түгел ұшып кетіп жатқанын елестетіңіз. Содан соң, аяқтарыңызды саусақтарыңыздың ұшынан бастап аяқтарыңызға дейін сілкіңіз. Артынша бастарыңызды сілкіңіз. Сілкіп жатқанда бір дыбыстар шығарсаңыз тіпті пайдалы болады... Ал енді бетіңізді сілкіңіз де, аузыңызды сілкілеп жатқанда дауысыңыз күлкілі болып өзгеретініне құлақ салыңыз. Бүкіл жағымсыз ауыр жүк үстіңізден түсіп жатқанын, ал Сіз барған сайын сергек және көңілді болып бара жатқаныңызды, өзіңізді жаңа туылғандай елестетіңіз.

«Сөндіргіш» деп аталатын жаттығу мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің арнайы жасағында жаттықтырушы болған Игорь Вагиннің тәжірибесінен алынған. Әрі, бұл - кез-келген қорқынышпен күресудегі аса күшті тәсіл. Ол біздің бойымызда табиғат сыйлаған қорғаныс тетігіне негізделген: ми жағымсыз естеліктерді қуып шығады. Осылайша уақыт өткен сайын біз ұнамсыз оқиғаларды ұмытамыз, ұрыс-керістерді және т.б.

Енді сол тәсілдің өзіне көшейік.

Көзіңізді жұмып, сөндіргішті-стоп-кранға ұқсас тұтқасы бар темір қорапты - елестетіңіз. Сіз сол сөндіргішті қорқынышыңызбен байланыстыруыңыз керек. Тіпті сол темір қорапта «қорқыныш» деген сөз жазылып тұрғанын елестетуге болады. Ол қосулы - тұтқа жоғарыда, ал біз ой күшімен сол тұтқаны төмен түсіре бастаймыз. Әсері тиімді болуы үшін тұтқа «өшірулі» деген белгіге жеткенде «шырт» еткен дыбыс шыққанын елестетуге болады. Сол тұтқаны қолмен емес, оймен жылжыту өте маңызды. Тұтқа ортасында бір жерде тұрып қалуы мүмкін. Егер ол артқа қайтса, онда жаттығуды «шырт» еткен дыбыс естілгенге дейін қайталаймыз. Жаттығуды қайталау саны шектелмеген, барлығы адамның жеке басының ерекшеліктеріне байланысты. Екі реттен бастап, 100 ретке дейін, қорқыныш кеткенге дейін қайталай беруге болады. «Сөндіргішті» қорқыныш белсенді күйде болғанда және денедегі діріл, күйгелектік түрінде көрінгенде жасаған дұрыс. Әдетте байбалам салу ел алдына шығардан 5-15 минут бұрын басталады. Сол сәтте-ақ жаттығуды бастай беруге болады. Жаттығудан кейін қорқыныш «сөндірулі» болады, сондықтан, ел алдына қорықпай шыға беруге болады.

Бірте-бірте «Сөндіргіш» қорқынышты мүлдем қуып жібереді. Бұл жаттығуды көптеген фобиялар - биіктіктен, тереңдіктен, иттерден қорқу және т.с.с. кезінде пайдаланған тиімді.

Келесі жаттығулар бойдағы артық қорқыныш пен қобалжу, уайымды тарқатып, сенімділік пен тыныштық орнатуға көмектеседі:

«Лимон» жаттығуы:

Ыңғайлы отырыңыз: қолдарыңызды тізеңіздің үстіне қойыңыз, алақандарыңыз үстіне қарасын, иықтарыңыз және басыңыз түсіңкі, көздеріңіз жабық. Ойша көз алдыңызға елестетіңіз: оң қолыңызда лимон жатыр. Ақырындап оны қысып, бүкіл шырынын шығарыңыз. Енді бойыңызды босаңсытыңыз. Не сездіңіз, соны есте сақтаңыз. Енді лимон сол қолыңызда деп елестетіңіз. Ол лимонды да қысып шырынын шығарыңыз. Енді бойыңызды босаңсытыңыз. Бұдан кейін лимон екі қолыңызда деп елестетіңіз. Екі қолыңызды да қысып лимонның шырынын шығарыңыз. Бойыңызды босаңсытыңыз. Өзіңізді еркін сезініп, тыныштықтан ләззат алыңыз.

«Мұз» (балмұздақ) жаттығуы:

Тұрыңыз, көзіңізді жұмыңыз, қолдарыңызды көтеріңіз. Өзіңізді мұз немесе балмұздақпын деп елестетіңіз. Денеңіздің бүкіл бұлшық етін қатайтыңыз. Осы қалыпта 1-2 минут қатып қалғандай болыңыз. Содан кейін өзіңізді күннің

жылуымен еріп бара жатқандай сезініңіз. Біртіндеп бұлшық еттеріңізді босаңсыта бастаңыз, Білектеріңізді, содан соң иық бұлшық еттеріңізді, мойын, кеуде, аяқ бұлшық еттеріңізді босаңсытыңыз. Бұл жаттығуды жерде жатып та орындауға болады.

Адамның психоэмоционалдық жағдайын реттеп, сенімділігін арттыруға көмектесетін келесі тәсілдің бірі – визуализация. Визуализация - бұл ойдың материяға (шындыққа) айналуы. Бұл өзіңіздің қалауыңызды бүгінгі өміріңізге шақыру техникасы. Визуализацияның негізінде адамның ең маңызды қабілеті - қиялдау жатыр. Қиялдың көмегімен қалаған бейнелерімізді құрастыра аламыз. Өзінің қалауының нәтижесін елестетіп, сезіне отырып, кез-келген адам мақсатына жете алады. «Тезірек орындалатын армандар – ол күмән келтірмеген армандар» деген екен атақты Александр Дюма.

Өз бойымыздағы қуатымызды (энергияны) визуализациялаудың қарапайым 5 тәсілі:

Күнделікті жасайтын әрекеттеріңізді жақсарту үшін.

Сіз неғұрлым шығармашыл тұлға болғыңыз келсе және өз-өзіңізге деген сенімділігіңізді, сезімталдық пен сезгіштігіңізді арттырғыңыз келсе мына қарапайым 5 визуализация тәсілін орындаңыз:

1-тәсіл: Зейінді шоғырландыру. Зейін және айқындық.

Ақылыңыз бен интуиция сізден зейініңіздің мүмкіндігінше шоғырлануын талап етеді.

Кеңес: Көзіңіздің артынды магнит бар деп елестетіңіз. Ол сіздің шашыраңқы энергияңыз бен зейініңізді шоғырландырып, өзіне тартады. Өз энергияңыздың көзіңіздің артындағы «магнит» жинақтайтынын елестетіңіз. 1 минут энергияңыздың жинақталуына мүмкіндік беріңіз, сонан соң көзіңізді ашып өз күніңізді бастай беріңіз.

2-тәсіл: Шабыттану және шығармашылық. Шығармашылық қабілеттеріңіз белгілі бір энергияны қажет етеді.

Кеңес: Өзіңіздің айналаңыздағы өткінші энергияларды елестетіңіз, сол энергия сіздің басыңыздан өтіп, қол, аяқтарыңызға таралып жатқанын елестетіп, сезініңіз. Бір минуттан соң алақандарыңызды ашып, жауып энергия толқынын күшейте аласыз. Бұл жаттығуды қолмен жұмыс жасағанда немесе компьютермен жұмыс жасағанда орындаған пайдалы.

3-тәсіл: Ш е к а р а л а р. Өзіңіздің дем алатын кеңістігіңізді белгілеп алыңыз.

Күні бойы көптеген шаруалар жасап, шаршаған сәтте осы визуализацияны қолданып, өзіңізді энергетикалық жағыңыздан күшейтіп алуыңызға болады.

Кеңес: Айналаңызда жылы, жарқырап тұрған нұрлы шарды елестетіңіз. Ол сізден қол созым жерге дейін жан-жағыңызды қоршап тұрғандай

сезініңіз. Сол шардың іші өте жақсы энергиямен, таза ауаға толы. Сіз сол шардың ішіндесіз, таза ауамен тыныс алып, қуаттанып алыңыз.

4-тәсіл: Өзіңнің жерде нық тұрғаныңды сезіну. Өз денеңізді толық сезініңіз.

Кейде бір күннің ішінде бірнеше маңызды істерді атқаруға тура келеді. Ол біздің зейінімізді жан-жаққа шашыратып, өзіміздің қайда екенімізді де сезбей қалатын кездер болады. Өз денеңізбен және Жермен байланысыңызды қалпына келтіру-бойыңызға күш жинап тыныштануыңыздың ең жылдам жолы.

Кеңес: Өзіңізді елестетіңіз: Сіздің бөліңізден төмен қарай ағаштың діңі екендігін және ол Жерге тамыр жайып орналасқан. Осылайша жерге тамыр жаю арқылы өзіңіздің жерде нық тұрғаныңызды елестетесіз, бойыңызға күш жинайсыз. Яғни өз ісіңізге, бағыттарыңызға сенімді бола түсесіз.

5-тәсіл: Ш е ш і м д е р. Болашақ мүмкіндіктерді визуализациялау.

Визуализация - таңдау жасау мен интуиция үшін таптырмайтын құрал.

Кеңес: Көз алдыңызда үлкен кино экранды елестетіңіз. Белгілі бір мәселені шешу барысында қабылдайтын үш түрлі шешім туралы ойланып көріңіз. Әрбір шешіміңізге апаратын соқпақ жолды елестетіңіз, сонан соң өзіңізді осы жолдармен жүріп бара жатқаныңызды елестетіңіз. Осы жолдармен жүріп бара жатқан кезде естіген дыбыстарыңызға, көрген нәрселеріңізге аса мән беріңіз. Қай соқпақ жолмен жүрген сізге жағымды болды, қай жолмен жүрген сізге ұнады? Осы жасалатын шешім сіз үшін тиімді, әрі дұрыс шешім бола алады.

Аутогендік және релаксациялық жаттығулар бойымызды сергітіп, артық ойлардан арылтып, күш-қуатымыздың артуына септігін тигізеді. Сондықтан психоэмоционалдық жағдайымызды реттеу барысында осы жаттығулар мен техникаларды қолдануымызға болады.

«Аутогендік жаттығу»:

Ыңғайлы отырыңыз, көзіңізді жұмыңыз. Арқаңыз тік, қолдарыңыз тізелеріңіздің үстінде. Ойыңызды «Мен тынышпын» деген пікірге шоғырландырыңыз. Басқа ойлар болса, жоюға тырысудың қажеті жоқ, өйткені ол қосымша күш жұмсауды қажет етеді.

Ойша 5-6 рет қайталаңыз: «Менің оң қолым ауыр»

Ішіңізден «Мен тынышпын» деген бастапқы ойды қайталаңыз

Содан кейін қайтадан 5-6 рет «Менің сол қолым ауыр» деген ойды қайталаңыз.

Қайтадан ішіңізден қайталаңыз: «Мен тынышпын. Мен дайынмын. Мен жинақымын, мен сәттілігіме сенімдімін!»

Денеңізді қалпына келтіру үшін жұдырығыңызды түйіңіз, көзіңізді ашыңыз, терең тыныс алып, тыныс шығарыңыз.

Релаксация мәтіні: “Сен жүзген кеме”

Мақсаты: Дене бұлшық еттерін босаңсыту, қобалжу, қорқыныш сезімін сейілту, мидың терең, толық демалуына мүмкіндік жасау, бойға сенімділік ұялату.

Қажетті құралдар: жайлы музыка әуені, орындықтар немесе диван, кілемшелер;

Психолог: “Қазір біз сіздермен ойша саяхат жасаймыз, ыңғайланып отырыңыздар. Көздеріңізді жұмып, өздеріңізді еркін сезініңіздер. Сіздердің денелеріңіз біртіндеп босаңсиды. Әрбір айтылған сөзден кейін денелеріңіздің барлық бұлшық еттері босаңсиды. Тыныс алуларың бірқалыпты және еркін. Сіздер енді толық еркінсіздер. Сіздер енді өздеріңіз қалаған жерлеріңізге бара аласыздар. Ол жерді әркім өзі тандайды. Ол мүмкін өзің тұратын үйің болуы мүмкін, ал біреу үшін ол өзі ойнайтын ауласы болуы мүмкін. Осы жерде біраз бола тұрыңыз. Сіз үшін осы жердің энергиясы өте жағымды, өзіңізге оны сіңіруге тырысыңыз. Енді әрі қарай жүреміз. Сіз асығыс жолмен жүріп келесіз, міне теңіз толқынының шуы да естіле бастады. Толқындар жағаға соғып, кері қайтады. Бұл дыбысты ештеңемен салыстыруға болмайды. Кішкене жүріп едік мәңгілік қозғалыста жататын шексіз теңізді көрдіңіз. Теңіз жағасында толған кемелер. Қандай түрі жоқ десенізші Теңіз лайнерлері, пират шхуналары, катерлер, балықшылардың кемелері, катамарандар, түрлі теңіз көліктері тұр. Сіз жағалауда жүріп келе жатып осылардың барлығын тамашалап келесіз. Осы кемелердің біреуі сіздікі бола алады., өзіңізге біреуін тандап алыңыз. Кемеге кіріңіз, мүмкін мұнда сізді біреу күтіп тұрған болар, әлде ешкім көрінбей ме? Кеменің ішін аралап көріңіз, каютаға кіріңіз, алдыңызда бүктелген қағаз жатыр, ашып байқасаңыз бұл карта. Онда сіздің теңізге саяхатыңыздың мақсаты көрсетілген, ол қандай мақсат?.....пауза.... Теңізге аттаныңыз. Сіздің кемеңіз порттан алыстап кетіп барады. Теңіз жағалауында толған кемелер көрінбей қалды. Сіз теңіз десіз. Алға қойған мақсатыңызға жүзіп барасыз, жан-жағыңызға қараңыз.....ПаузаМузыка әуенімен демалу..... еркіндікті толық сезіну.....

Енді кемеңізді алда көрініп тұрған жағалауға қарай бағыттаңыз, міне бүгінгі сіздің теңізге саяхатыңыз аяқталды. Сіз кемеңі тастап кетіп бара жатып, бір бұрылып қараңыз, мүмкін бұл жерге әлі талай келерсіз. Сіздер қайтадан осы бөлмеге ораласыздар. Мен жетіден бірге дейін санаймын, санап болған кезде көздеріңізді ашасыздар. **Бір.** Сіздер күш қуатпен толығып, өздеріңізді күшті сезінесіздер. **Екі.** белсенділік танытуға дайынсыздар. **Үш.** Толық еркінсіздер. **Төрт.** Бойыңыздағы қорқыныш сезімі мүлдем жойылды. **Бес.** Қобалжудан арылдыңыз. **Алты** ойыңыз ашық, айқын. **Жеті .** Өз-өздеріңізге сенімдісіздер. Жайлап көздеріңізді ашуға болады.

Психолог: Қалай демалдыңыздар? Өздеріңізді қалай сезініп отырсыздар? Саяхат ұнады ма?

Балалармен пікір алмасу.

Қорытындылай келе, қазіргі заманның балалары үлкен адамдар сияқты өз өмірлерінде көптеген міндеттерді атқарады: мектептегі оқу, сан түрлі үйірмелер мен секциялар, сайыстар, емтихандар мен олимпиадалар т.с.с. Осылардың барлығына үлгереміз деп асығады. Бұл оларды физикалық және эмоционалдық

тұрғыда шаршатады. Осындай жүк балалардың психикалық денсаулығына да кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан мектеп психологтары оқушылардың психикалық денсаулықтарын сақтау, әрі психоэмоционалдық жағдайларын реттеу мақсатында өз жұмысында арнайы жаттығулар мен техникаларды қолданғаны дұрыс және осы әдістерге балаларды да үйретіп, жаттықтырғаны абзал.

Қолданылған әдебиеттер

1. *«Педагог–психологқа көмек беретін «Қашықтықтан консультация беру материалдар жинағы» - ҚРБҒМ және ҚР ДСМ Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығының және БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) бірлескен жоспары шеңберінде дайындалған.*
2. *Джефффри Аллен рухани ұстаз, энергетикалық емші және «Duality» бағдарламасының авторы. –www.mindvallyrussian.com*
3. *«Мектеп психологының жұмыс кітабы», - 2013ж – Амирова Б.А., Жантикеев С.К., Жансерикова Д.А., Молдабаева Р.А., Бейсенбекова Г.Б., Оразаев М.А.*

ВОЗМОЖНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АКЦИЙ В ПОДДЕРЖКЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ УЧАСТНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ШКОЛЕ

*Шалтаева Майра Нурбековна,
педагог-психолог областной специализированной
IT-школы-лицея Восточно-Казахстанской области*

На сегодня в арсенале работы школьных психологов представлено множество разнообразных форм работы, обеспечивающих в том числе и сохранение психологического здоровья субъектов образовательного процесса. Одна из них – психологическая акция.

В школе-лицее на протяжении нескольких лет психологические акции стали традиционной и всеми любимой формой работы психолога с детским и педагогическим коллективами, родителями учеников.

По мнению М.Р. Битяновой «основная цель психологической акции – расширение жизненного пространства участников за счет внесения в их жизнь новых дополнительных смыслов, чувственных красок, культурных значений» [1].

Чем нас привлекают психологические акции?

Прежде всего, их главное преимущество - *универсальность*. Каждая из акций способна решать сразу несколько взаимообусловленных и взаимосвязанных профилактических и коррекционно-развивающих задач. Помимо сохранения психологического здоровья школьников, это может быть профилактика суицидального риска, формирование ресурсов для преодоления трудных жизненных ситуаций, оптимизация взаимодействия внутри классного коллектива, учителей, учащихся и их родителей. Также это *сплочение* учеников и учителей, вовлечение в совместную творческую деятельность детей и взрослых.

Акции обладают высоким эмоциональным и познавательным *эффектом*, ресурсностью и возможностью получения разнообразных результатов: эмоциональные, рефлексивные, перспективные, интеллектуальные.

Данная форма работы одновременно выступает *инструментом диагностики и оценки эффективности* содержания образовательной среды, она легко трансформируется и подходит для разного состава участников.

Рекомендации по организации и реализации психологических акций

Опыт проведения психологических акций позволяет сформулировать несколько рекомендаций по организации и реализации данной формы работы со всеми участниками образовательного процесса:

<i>Рекомендация</i>	<i>Пример</i>
Единичные акции проводить нецелесообразно. Эффективно включать акции в систему	В рамках <i>Декады самопознания</i> проведена серия акций:

<i>Рекомендация</i>	<i>Пример</i>
тематических мероприятий. Как правило, лучше всего акции включаются в декады. Это может быть Декада профилактики авиального поведения, Неделя Психологии, Декада Самопознания и другие.	начальная школа – «Копилка позитива»; основная школа – детско-родительская акция «Нужные слова»; старшая школа – детско-родительская акция «Важные вещи» ; педагоги – лотерея «Хорошее настроение». <i>Декада ЗОЖ:</i> для всех - «Желтый – цвет позитива»; начальная школа - «Самый галстучный класс»; основная и старшая школа - «Баночка счастья»; ученики 4-х, 9-х и 11-х классов - «Напиши себе письмо».
Акции должны нести не только развлекательный характер. Основной смысл акций – их ресурсность, стимулирование личностной активности её участников. Смысловая нагрузка акций должна также учитывать и потребности её участников.	Для учеников начальной школы акции в большей мере носят игровой характер, но при этом несут определенную смысловую нагрузку – создание условий для переживания позитивных эмоций, опыта группового взаимодействия Для учеников основной и старшей школы смысловые нагрузки акций несколько углубляются. Помимо проявления позитивных эмоций участие в акциях запускают процесс самоанализа, пересмотра своих взглядов на различные стороны жизнедеятельности и взаимодействия с окружающими, личностную рефлексия. В работе с педагогическим коллективом психологическая акция также несёт в себе большой потенциал. Это, прежде всего, профилактика эмоционального выгорания, поддержка психического здоровья педагогов, сплочение коллектива. Ресурсность психологических акций для педагогов заключается и в получении позитивных эмоций, вербальной

<i>Рекомендация</i>	<i>Пример</i>
	поддержки, принятии, поднятия самооценки.
Реализация акций – это командная работа. Один психолог не сможет её полноценно организовать и провести.	К подготовке и проведению акции важно и нужно подключать Актив школы, классных руководителей, всех тех, кто готов и хочет помогать.
При проведении акций важно продумывать все детали и условия. Акции, по возможности, не должны нарушать учебный процесс, они должны быть позитивным дополнением в жизнедеятельности всех участников образовательного процесса.	Акции «Желтый – цвет позитива»; «Баночка счастья»; «Позитивные объявления».
Любая акция должна завершаться подведением итогов. И в данном случае речь идет об итогах, которые важно представить ученикам и их родителям. Это может быть брошюра, видеоролик, оформление материалов на стенде и т.п.	Приложение 1 - Примеры подведения итогов акций.

Примеры некоторых акций

Одна из самых любимых - общешкольная акция «Жёлтый - цвет позитива». Её проведение не требует значительной подготовки, главным условием является наличие в школьной форме ученика элемента жёлтого цвета. Это создаёт позитивный настрой, придаёт яркости школьному интерьеру и способствует повышению активности учеников, развитию воображения, проявлению групповой сплоченности, самостоятельности, инициативы. Но наши творческие учителя и родители учеников расширяют условия данной акции: предметами жёлтого цвета украшаются классные комнаты, у детей одна из школьных принадлежностей обязательно будет в цвете акции.

Ученические акции

<i>Название и форма акции</i>	<i>Смысловая нагрузка</i>	<i>Краткое содержание</i>	<i>Участники</i>
Акция «Маска позитива»	Поддержка позитивного настроения учащихся в условиях дистанционного обучения и соблюдения особых санитарных норм (ношении медицинских	Для учащихся 0-5 классов: маску необходимо украсить - раскрасить красками, цветными карандашами, гуашью,	Учащиеся школы

Название и форма акции	Смысловая нагрузка	Краткое содержание	Участники
	масок), формированию и развитию позитивного мышления, взаимоподдержка и забота друг о друге.	или же украсить маску дополнительным материалом (бусинами, бисером, блестками, шерстяными нитками, мелкой аппликацией и т.п.). Для учащихся 6-11 классов: придумать фразу, надпись, которую можно поместить на маске. Главное, чтобы эта надпись вызвала положительные эмоции у окружающих, оказывала поддержку и давала веру в то, что всё будет хорошо.	
Акция «Копилка позитива»	Получение положительных эмоций, развитие умения делиться позитивом с окружающими, расширение перечня ресурсов для сохранения психологического здоровья.	Учащимся предлагается заполнить баночку-копилку пожеланиями друг другу, записанными на разноцветных стикерах.	Учащиеся начальной школы

Детско-родительские акции

Название и форма акции	Смысловая нагрузка	Краткое содержание	Участники
«Нужные слова»	Создание условий для оптимизации детско-родительских отношений, преодоления трудностей в общении, актуализация	Учащимся предлагается сформулировать те слова, которые они хотели бы услышать от своих родителей, и слова, которые они сами бы хотели сказать им.	Учащиеся 5-11 классов

<i>Название и форма акции</i>	<i>Смысловая нагрузка</i>	<i>Краткое содержание</i>	<i>Участники</i>
	понимания важности обеими сторонами необходимости слышать желания друг друга.	Аналогичное задание для родителей: слова, которые они хотели бы сказать своим детям, и услышать от них в ответ	
«Хочу сказать спасибо...»	Укрепление доверия между детьми и родителями, признание ценности друг друга.	Старшеклассникам и их родителям предлагается дописать окончание фразы «Хочу сказать спасибо...».	Учащиеся 9-11 классов

Акции для учителей

<i>Название и форма акции</i>	<i>Краткое содержание</i>
Лотерея «Хорошее настроение»	По числу членов педагогического коллектива готовятся лотерейные билеты с выигрышами. Формулировка выигрыша звучит позитивно. Например, «Ваш выигрыш – Напиток, повышающий самооценку» (пакетик сока «Добрый», пакетик сока «Любимый»), «Ваш выигрыш – источник кислорода» (гематоген) и т.п.
«Лотерея счастья»	По числу членов педагогического коллектива готовятся листы с фразами, раскрывающими с разных точек зрения смысл понятия «счастье». Листы помещаются в емкость, из которой каждый учитель может по принципу лотереи вытянуть свой «кусочек счастья».
«Карамельно-шоколадная акция»	По числу членов педагогического коллектива приобретаются конфеты с интересными названиями. Например, «Ура, пятница!», «Воображуля», «Геометрика», «Пожужжим», «Украшение», «Сердцеедка» и т.д. К каждой конфете формулируется краткая характеристика: «Сердцеедка - яркость, харизматичность, страсть и влечение, человек с «изюминкой»; «Украшение - добросердечность, щедрость, искренность, яркость, восхищение и обожание»; «Геометрика - независимость, прямолинейность, ум, многогранность, находчивость». В течение дня в учительской учителям предлагается устроить перерыв с чашечкой чая и выбранной ими конфетой (к конфете прилагается карточка с характеристикой).

Список использованной литературы

1. Баранова Г., Орлова О. Что такое психологическая акция? : [Электронный ресурс] // upr.1sept.ru/view_article.php?id=201001009
2. Психологические акции в школе : [Электронный ресурс] // mylektsii.ru/12-19833.htm
3. Игры и психологические акции в школе: что это такое? : [Электронный ресурс] // veselajashkola.ru/igry-onlajn/igry-i-psixologicheskie-akcii-v-shkole-cto-eto-takoe/

#НУЖНЫЕ СЛОВА

Дети говорят Родителям

ПРИЗНАНИЕ В ЛЮБВИ

ТЫ САМАЯ ЛУЧШАЯ
СПАСИБО, ЧТО ИМЕННО
ТЫ - МОЯ МАМА
Я ВАС ЛЮБЛЮ

ВЫ - ЛУЧШИЕ
РОДИТЕЛИ

МАМА -
МЫ С ВАМИ
ВСЕГДА БУДЕМ ВМЕСТЕ
Я ГОРЖУСЬ, ДОРОГОЕ
ЧТО Я - ВАША ДОЧЬ У МЕНЯ
ВЫ - ОЧЕНЬ ДОРОГИЕ ВЫ МНЕ
МНЕ ЛЮДИ ВАЖНЫ И НУЖНЫ

#НУЖНЫЕ СЛОВА

Дети хотят услышать от Родителей

ТЫ СПРАВИШЬСЯ
Я ВЕРЮ В ТЕБЯ
У ТЕБЯ ВСЁ ПОЛУЧИТСЯ

Тебе есть
чем гордиться

Ты - молодец
Мечтай

ДЕЙСТВУЙ
ИДИ К УСПЕХУ
НЕ СДАВАЙСЯ
НИЧЕГО НЕ БОЙСЯ

#НУЖНЫЕ СЛОВА

Родители хотят сказать
Детям СЛОВА ПОДДЕРЖКИ

Я ВЕРЮ В ТЕБЯ У ТЕБЯ БОЛЬШОЕ
ВСЕГДА РАССЧИТЫВАЙ БУДУЩЕЕ
НА НАС ТЫ СПРАВИШЬСЯ

ВСЕГДА
БУДУ ЛЮБИТЬ
ТЕБЯ И ЗАБОТИТЬСЯ О ТЕБЕ
ГОРЖУСЬ ТОБОЙ

ТЫ ВСЕГДА МОЖЕШЬ
НА МЕНЯ ПОЛОЖИТЬСЯ
ВСЕ ТВОИ МЕЧТЫ
ОБЯЗАТЕЛЬНО
СБУДУТСЯ

ЧТО БЫ НИ СЛУЧИЛОСЬ
СО МНОЙ, Я ВСЕГДА
РЯДОМ С ТОБОЙ И
ЛЮБЛЮ ТЕБЯ ВСЕМ
СЕРДЦЕМ

Я ВСЕГДА ВО ВСЁМ
ТЕБЯ ПОДДЕРЖУ

будем рядом
мы всегда

ВМЕСТЕ
МЫ СИЛА

ЧТО БЫ НИ
СЛУЧИЛОСЬ, ЗНАЙ:
Я ВСЕГДА НА ТВОЕЙ
СТОРОНЕ
У ТЕБЯ
ВСЁ ПОЛУЧИТСЯ

НЕТ НЕРАЗРЕШИМОЙ
ПРОБЛЕМЫ,
И Я ПОМОГУ ТЕБЕ ЕЁ
РЕШИТЬ

#НУЖНЫЕ СЛОВА

Родители хотят услышать от Детей
ПРИЗНАНИЕ В ЛЮБВИ

Ты - самая умная
и добрая
Я ТЕБЯ
(ОЧЕНЬ) ЛЮБЛЮ

ТЫ МЕНЯ ВСЕГДА
ПОДДЕРЖИВАЕШЬ

СПАСИБО ЗА
ВСЁ
ЖИЗНЬ
СОВЕТЫ

ТЫ МЕНЯ ВЫРАСТИЛА И ВОСПИТАЛА
ХОРОШИМ, ДОБРЫМ И
СПРАВЕДЛИВЫМ
ЧЕЛОВЕКОМ

ТЫ - МОЙ ДРУГ,
ВЕРНЫЙ И НАДЕЖНЫЙ

Мне с вами
всегда интересно

